

ANKARA ULUSLARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ANKARA INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

June/Haziran 2019 | Volume/Sayı 3

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ

USDAD

Uluslararası Sosyal Bilimler Programları
Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği

AUSBD / AIJSS
ANKARA INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
ALTI AYDA BİR ÇIKAR/PERIODICAL PUBLISHED EVERY SIX MONTHS

Cilt/Volume:2 Sayı/Number:3 Yaz/Summer 2019
e-ISSN: 2651-3064

AUSBD – Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Yaz ve Kış olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

AIJSS – Ankara International Journal of Social Sciences is a double blind peer-reviewed international journal published twice a year Summer and Winter.

SAHİBİ / OWNER

USDAD

Uluslararası Sosyal Bilimler Programları Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği
International Association of Social Sciences Programs Evaluation and Accreditation

YÖNETİM MERKEZİ / MANAGEMENT CENTER

Meşrutiyet Cad. Bayındır-2 Sok. No: 54/16 Çankaya

6420 Ankara - TÜRKİYE

Tel: + (90)312 211 0281-82

Elmek / Email: ausbdergi@gmail.com

Genel Ağ / Web: <http://usdad.org/#>

KAPAK TASARIM/COVER DESIGN BY

Muhammed KARAKAŞ

© Uluslararası Sosyal Bilimler Programları Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği

©International Association of Social Sciences Programs Evaluation and Accreditation

ANKARA-2019

YAYIN YÖNETMENİ/ EDITOR IN CHIEF

Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI Dr. Öğr. Üyesi Tekin ÖNAL

YAYIN KURULU/ EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI Prof. Dr. M. Sıtkı BİLGİN
Dr. Öğr. Üyesi Tekin ÖNAL

ALAN YAYIN YÖNETMENİ/ FIELD EDITOR

Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI Prof. Dr. M. Sıtkı BİLGİN
Doç. Dr. Sayim TÜRKMEN Dr. Öğr. Üyesi Tekin ÖNAL

YABANCI DİL YAYIN YÖNETMENİ/ FOREIGN LANGUAGE EDITOR

İngilizce / English

Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI
Prof. Dr. M. Sıtkı BİLGİN
Dr. Öğr. Üyesi Tekin ÖNAL

KİTAP İNCELEME YAYIN YÖNETMENİ/ BOOK REVIEW EDITOR

Dr. Öğr. Üyesi Tekin ÖNAL

SAYFA DÜZENİ YAYIN YÖNETMENİ/ LAYOUT EDITOR

Dr. Öğr. Üyesi Tekin ÖNAL

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ/ GENERAL MANAGER

Dr. Öğr. Üyesi Tekin ÖNAL

YAZI İŞLERİ/ EDITORIAL ASSISTANCE

Dr. Öğr. Üyesi Tekin ÖNAL

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / SCIENCE AND ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI-Ankara Yıldırım Beyazıt
Üniversitesi
- Prof. Dr. M. Sıtkı BİLGİN-Ankara Yıldırım Beyazıt
Üniversitesi
- Prof. Dr. Mustafa TURAN-Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi
- Prof. Dr. Mustafa EKİNCİKLİ-Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi
- Prof. Dr. Hülya TAŞ-Ankara Üniversitesi
- Prof. Dr. Neşe ÖZDEN-Ankara Üniversitesi
- Prof. Dr. Hasan MERT-Ege Üniversitesi
- Prof. Dr. Alaaddin YALÇINKAYA- Karadeniz Teknik
Üniversitesi
- Prof. Dr. Fuat KEYMAN-Sabancı Üniversitesi
- Prof. Dr. M. Derviş KILIÇINKAYA-Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Nuri YAVUZ-Artvin Çoruh Üniversitesi
- Prof. Dr. M. Seyfettin EROL-Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi
- Doç. Dr. Aleksandr Sotniçeno-St. Petersburg Devlet
Üniversitesi
- Prof. Dr. Ahmet GÜNEŞ-Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi
- Prof. Dr. Necdet HAYTA-Gazi Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ-Gazi Üniversitesi
- Prof. Dr. Selma YEL-Gazi Üniversitesi
- Prof. Dr. Yakup Mahmutov-Azerbaycan Milli İlimler
Akademisi
- Prof. Dr. Ali AKAR-Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
- Prof. Dr. Ahmet KANKAL-Ankara Yıldırım Beyazıt
Üniversitesi
- Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR-Ankara Yıldırım Beyazıt
Üniversitesi
- Prof. Dr. Kenan OLGUN-Ankara Yıldırım Beyazıt
Üniversitesi
- Prof. Dr. M. Şamil YÜKSEL-Ankara Yıldırım Beyazıt
Üniversitesi
- Prof. Dr. M. Vedat GÜRBÜZ-Ankara Yıldırım Beyazıt
Üniversitesi
- Prof. Dr. Ziya ÖNİŞ-Koç Üniversitesi
- Prof. Dr. Maria Pia Pedani-Venedik Ca' Foscari
University
- Prof. Dr. Yusuf SARINAY-TOBB ETÜ
- Prof. Dr. Zafer TOPRAK-Boğaziçi Üniversitesi
- Prof. Dr. Tayyar ARI-Uludağ Üniversitesi
- Prof. Dr. Fatma ACUN-Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet ÖZ-Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Yunus KOÇ-Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ-Hacettepe
Üniversitesi
- Prof. Dr. Ömer TURAN-Orta Doğu Teknik
Üniversitesi
- Prof. Dr. Erhan AFYONCU-Milli Savunma
Üniversitesi
- Prof. Dr. Salim KOCA-Ankara Hacı Bayram
Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Fırat PURTAŞ-Ankara Hacı Bayram
Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Refik TURAN-Gazi Üniversitesi
- Prof. Dr. Nedim İPEK-Ondokuz Mayıs
Üniversitesi
- Prof. Dr. Cezmi ERASLAN-İstanbul
Üniversitesi
- Prof. Dr. Rositsa GRADEVA-Bulgaristan
Amerikan Üniversitesi
- Prof. Dr. Orlin SABEV-Bulgar Bilimler
Akademisi Sofya
- Doç. Dr. Esmâ ÖZ KİRİŞ-Ankara Yıldırım
Beyazıt Üniversitesi
- Doç. Dr. Ömer METİN-Bolu Abant İzzet Baysal
Üniversitesi
- Doç. Dr. Nuray ÖZDEMİR-Bolu Abant İzzet
Baysal Üniversitesi
- Doç. Dr. Şennur ŞENEL-Ankara Hacı Bayram
Veli Üniversitesi
- Doç. Dr. Esmâ REYHAN-Ankara Hacı Bayram
Veli Üniversitesi
- Doç. Dr. Alper ALP-Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi
- Doç. Dr. Aleksander Fotic-Belgrad University
- Doç. Dr. Nasrullah UZMAN-Ankara Hacı
Bayram Veli Üniversitesi
- Doç. Dr. Tatjana KATİC-Belgrad Tarih
Enstitüsü
- Doç. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ-
Hacettepe Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ÖZDAĞ-Nevşehir
Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Arda BAŞ-Bolu Abant İzzet
Baysal Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Tekin ÖNAL-Ankara Yıldırım
Beyazıt Üniversitesi
- Dr. Ökkeş NARİNÇ-Tekirdağ Namık Kemal
Üniversitesi

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

ARAŞTIRMA / İNCELEME-RESEARCH

Damla ÖZÇELİK	3-10
Aristoteles Ve Kınalızade Ali Efendi’de Bireysel Ve Siyasal Bir Erdem Olarak Adalet/ Justice As An Individual And Political Virtue İn Aristotle And Kınalızade Ali Efendi	
Tunay ŞENDAL	11-31
Iı. Meşrutiyet Sonrası İttihat Ve Terakki Cemiyeti Ve Osmanlı Azınlıkları Arasında Yaşanan Siyasi Ayrılığın Analizi / Analysis Of The Political Separation Between The Unity And Progress Committee And Ottoman’s Minorities After The Constitutional 2nd	
Mehmet Fatih NEFES	33-43
Takvim-İ Ticaret Gazetesine Göre Osmanlı Devleti'nde Ticaretin Gelişmesi Ve Korunması İçin Alınması Gereken Tedbirler/	
Sonnur TELEKE	45-67
1836-1841 Tarihli Karaman Ahkâm Defteri Kayıtlarında Vakıflar / The Waqfs İn Karaman Ahkâm Defteri Dated 1836-184	
Emrah YILDIRIMÇAKAR	69-88
The Belt And Road Initiative And The Opportunities And Challenges Of Developing Sino-Turkish Relations/ Bir Kuşak Bir Yol Girişimi Ve Gelişen Türk-Çin İlişkilerindeki Fırsatlar Ve Zorluklar	
YAYIN İLKELERİ	89-90

ARİSTOTELES VE KINALIZADE ALİ EFENDİ'DE BİREYSEL VE SİYASAL BİR ERDEM OLARAK ADALET

Damla Özçelik*

Özet

Adalet'in ne olduğu konusunda yüzyıllardır çeşitli tanımlar yapılmaktadır. Yapılan tanımlarda bireysel, toplumsal, siyasal, hukuksal ve dini birçok faktörün etkili olduğu görülmektedir. Grek filozofu Aristoteles ve Türk İslâm düşünürü Kınalızade Ali Efendi'de adaletin ne olduğu hakkında birçok tanım yapmıştır. Her iki filozofun adalet hakkında yapmış oldukları tanımlar benzerlik ve farklılıklar içermektedir. Aristoteles ve Kınalızade'nin adaletin ne olduğu hakkında aktardıkları düşünceler temelde adaletin bireysel, toplumsal ve siyasal bir erdem olduğudur. Bireysel bir erdem olarak adalet; bilgelik, cesaret ve ölçülülük erdemlerinin birleşiminden doğan ve aynı zamanda tüm erdemleri de içinde taşıyan bir erdemdir. Adaletin bireysel bir erdemden toplumsal ve siyasal bir erdeme doğru nasıl ilerlediğini incelediğimizde ise her iki filozofun da kendi ideal devlet tasarımlarında bunu nasıl yansıttıkları görülmektedir. Buna göre her iki filozofunda devlet tasarımlarında toplumda yaşayan insanları sahip oldukları niteliklere göre ayırmakta ve bu sınıfsal ayırmada her insanın belli görevlerinin, mesleklerinin vb. özelliklerinin olduğunu adaleti bu sınıfsal ayırımı yaparak sağladıkları görülmektedir. Aynı zamanda devlet yöneticisinin adaleti sağlamak adına siyasi, sosyal ve iktisadi görevleri bulunmaktadır. Bu çalışma Aristoteles ve Kınalızade'de adaletin bireysel bir erdemden toplumsal ve siyasal bir erdeme dönüşerek varlığını nasıl devam ettirdiğini açıklamak için yazılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Adalet, Erdem, Birey, Toplum, Devlet

JUSTICE AS AN INDIVIDUAL AND POLITICAL VIRTUE IN ARISTOTLE AND KINALIZADE ALİ EFENDİ

Abstract

For centuries, various definitions have been made about what justice is. In the definitions made, it is seen that many factors are individual, social, political, legal and religious. The Greek philosopher Aristotle and the Turkish Islamic thinker Kınalızade Ali Efendi made many definitions about what justice is. The definitions of both philosophers about justice include similarities and differences. The ideas that Aristotle and Kınalızade conveyed about justice are basically that justice is an individual, social and political virtue. Justice as an individual virtue; wisdom, courage and proportionality are the virtues of virtue and at the same time carrying all the virtues is a virtue. When we examine how justice progresses from an individual virtue to a social and political virtue, it is seen how both philosophers reflect this in their ideal state designs. According to this, In the state designs of both philosophers, the people who are living in the society are separated according to their qualifications and in this class divide, certain tasks, occupations and so on of each person are examined. It is seen that they have properties of justice by making this class separation. At the same time, the state manager has political, social and economic duties to ensure justice. This study Aristotle and the individual being transformed into a virtue than justice Kınalızade social and political virtue was written to explain how to move ahead.

Key words: Justice, Virtue, Individual, Society, State

---

* YL Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, damla-felsefe@hotmail.com

Giriş

Adalet’in ne olduğu yüzyıllar boyunca merak edilen, araştırılan, sorgulanan ve sonuç olarak da birçok farklı tanımlamaların yapıldığı bir kavram olmuştur. Yapılan adalet tanımlarının bu şekilde çeşitlilik göstermesinin nedeni farklı etkenlerin yapılan tanımlarda rol oynamasıdır. Bu etkenlere örnek olarak toplumsal ve kültürel farklılıklar, siyasi, hukuki ve dini unsurlar gösterilebilir.

Adalet; bir insanın sahip olduğu haklar ile bu insanın içinde yaşadığı toplumun, diğer insanların, hükümetin vb. nin sahip olduğu haklar arasında uyum olması durumu,¹ herkesin payına düşeni vermek hususunda sürekli ve sonsuz bir biçimde çaba göstermesi,² gerekeni gerekli kişiye gereken şekilde vermek,³ eylemlerde ve karar verirken doğru olmak, hakka göre karar vermek, eşit olmak ve eşit kılmak olarak tanımlanmaktadır.⁴

Grek filozofu Aristoteles ve Türk İslâm düşünürü olan Kınalızade Ali Efendi’nin adalet konusundaki düşüncelerini incelediğimizde; Aristoteles’in *Nikomakhos’a Etik*, *Politika* ve *Magna Moralia* adlı kitaplarını Kınalızade’nin ise *Ahlak-ı Alâi* adlı kitabını göz önüne almamız gerekmektedir.

Aristoteles ve Kınalızade’nin adalet konusunda bireyden yola çıkıp, toplumsallaşmayla birlikte en sonunda da devlet anlayışlarında adaletle yer verdiklerini söyleyebiliriz. Buna göre öncelikle Aristoteles’te bireysel ve siyasal bir erdem olarak adaletin ne anlama geldiğini incelememiz gerekmektedir.

1. Aristoteles’te Bireysel ve Siyasal Bir Erdem Olarak Adalet

Bireysel bir erdem olarak adaletin ne olduğu konusunda öncelikli olarak Aristoteles’in erdem hakkında yapmış olduğu açıklamaları bilmemiz gereklidir.

Aristoteles’e göre erdem “En iyi hal”dir.⁵ Erdem, erdemi olduğu şeye ilişkin iyiyi yapmaktır ve diğerlerinin yanında ruh kendisi aracılığıyla yaşadığımız şeydir. Ruhumuzda bulunan erdemler sayesinde iyi yaşayabiliriz. Eğer erdeme uygun (iyi) yaşarsak mutlu oluruz ve böylelikle en iyiye sahip oluruz.⁶

Aristoteles erdemleri iki sınıfa ayırmaktadır. Bunlar; düşünce ve karakter erdemleridir. Düşünce erdemlerine doğru karar almak, akli başındalık vb. örnek gösterilebilir. Düşünce erdemlerinin nasıl oluştuğuna baktığımızda onların oluşumu zamana bağlı olmakla birlikte eğitim sayesinde gerçekleşmekte olduğunu görürüz. Karakter erdemlerine geldiğimizde ise bu erdemlere; bilgelik, cesaret, ölçülülük örnek gösterilebilir. Karakter erdemleri düşünce erdemlerinden farklı olarak alışkanlık sonucunda elde edilmektedir. Bu erdemler alışkanlık sonucunda oluştuğundan dolayı doğal olarak bizlerde bulunmazlar.⁷

Aristoteles açısından adalet erdemi, karakter erdemlerinden biridir. Fakat onu diğer karakter erdemlerinden ayıran özelliği, kendisinin diğer tüm erdemleri içinde bulunduran temel bir erdem olmasıdır. Bu da demektir ki adalet erdemi, erdemin bir bölümü ya da bir parçası değil o erdemin bütünüdür. Adalet erdemi kendi amacını içinde taşımaktadır ve erdemin tam olarak kullanılmasını gerektirmektedir. Bu nedenle adalet erdemi diğer insanlarla ilişkilerimiz neticesinde ortaya çıkan bir erdem konumundadır.⁸

Buna göre; insanların sahip olmaya çalıştıkları tüm erdemler en iyi huy’dur. Bu en iyi huy ise, en iyi olana ilişkin olup en iyi olan ise aşırılık ve eksikliğin ortasıdır.⁹ Bu iki aşırı uçtan (aşırılık ve eksiklik) biri ifrat diğeri ise tefrittir. İfrat; herhangi bir konuda çok ileriye gitme, ölçüyü aşma ve aşırı

¹ Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü, Say Yayınları, İstanbul 2012, 3. bs. s. 13.

² Hasan Hakan Özer, Aristoteles’te Erdem ve Adalet Üzerine, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla, 2002, s. 60.

³ Ramazan Turan, İbn Miskeveyh’in Adalet Anlayışı, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2014, s. 73.

⁴ Mustafa Çağrıncı, T. D. V. İslâm Ansiklopedisi, cilt 02, s. 341-342.

⁵ Aristoteles, Magna Moralia, çev. Y. Gurur Sev, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 45.

⁶ Aristoteles, Magna Moralia, s. 41-43.

⁷ Aristoteles, Nikomakhos’a Etik, çev. F. Akderin, Say Yayınları, İstanbul 2017, s. 1103, 40 - 1103b, 41

⁸ Aristoteles, Nikomakhos’a Etik. s. 1130, 107 - 1130b, 108

⁹ Aristoteles, Magna Moralia, s. 85

davranma olarak tanımlanmaktadır. Tefrit ise; herhangi bir konuda geri kalma, yeterli ölçüde olamama durumu olarak tanımlanmaktadır.¹⁰

Aristoteles'e göre; insanlarda adalet erdeminin bulunuyor olması onların aşırılıklardan ve eksikliklerden uzak durmalarına ve orta olana yönelmelerini sağlamaktadır. Bu durumda da adaletin "orta" olduğunu söyleyebiliriz.

Aristoteles'e göre insan yaşamının nihai hedefi en iyiye ulaşmaktır, bu en iyi ise mutluluktur. En iyiye ulaşmak bireysel erdemleri kendimizde bulundurmamak ve bu erdemleri toplumsal hayata aktarmak koşuluyla gerçekleşmektedir. Aristoteles'in düşüncesinde bu teori, iyi hayata iyi düzenlenmiş bir toplum düzeninde erişilebilmektedir.¹¹ Bu teorinin gerçekleşebilmesinin yegâne şartı, devleti ayakta tutan bir güç olan "Adalet"tir. Adalet, ona göre siyasal hayata katılan yurttaşlar tarafından oluşturulmuştur. Devlet içinde adaletin sağlanması, yasaların hâkim olmasına bağlıdır. Adaletin en önemli özelliği de herkese hak ettiğinin verilmesidir. Aristoteles'in açıklamış olduğu üzere "köle köleden, efendi efendiden üstündür (herhangi bir yerdeki herkes birbirine eşit değildir)".¹² Bu durumda da adalet; eşit olanlar arasında eşitlik, eşit olmayanlar arasında da eşitsizliktir.¹³

Her devletin yasası o devlete mutluluk getirecek diye bir kurak yoktur. Mutluluk, ortak yararı amaçlayan yasalarla sağlanabilir. Bu da adalete bağlıdır. Aristoteles'e göre devletlerin yönetim tarzlarının yanlış olması onların yok olmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple o, yönetim şekillerini eleştirmekte ve ona göre en iyi olan yönetim şeklini bizlere aktarmakta ve Politeia'yı gündeme getirmektedir.

Politeia, Aristoteles açısından kurulabilecek en iyi yönetim şeklidir. Politeia, tıpkı ifrat ve tefrit dengesi olarak adalet erdeminin ortaya çıkışı gibi, iki yanlış rejim olan Demokrasi ve Oligarşi'nin dengesinden doğan karma aynı zamanda da en doğru bir yönetim şeklidir. Politeia, toplumun ortak yararını isteyen ve bunu amaç edinen çoğunluğun yönetimidir. Çünkü çoğunluğu oluşturan bu kişiler mükemmel olarak erdemlere sahip olmasalar da yönetilme ve yönetmeyi bilen yurttaşlar olduklarından ötürü belirli düzeyde erdeme sahip insanlardır.¹⁴

Politeia'nın Demokrasi'den almış olduğu hususun; tüm yurttaşların siyasal yönetime katılabileceği, Oligarşi'den almış olduğu vasfın ise; siyasal yönetimde yer alabilmek için sınırlı bir mülkiyete sahip olunması gerektiği hakkındaki özelliklere değinen Aristoteles, Demokrasi'de yoksul kişilerin hâkimiyetinin Oligarşi'de ise; zengin kişilerin yönetimde yer almaları gerektiğinin altını çizmektedir. Aristoteles açısından bu iki yönetim şekli, karma hale getirildiğinde; zengin ve yoksulların karışması sonucunda; orta sınıf meydana gelmekte ve bundan sonra siyasal yönetim, oluşmuş olan orta sınıfın eline geçmektedir. Bunun sonucunda da; orta sınıfın egemenliğinin söz konusu olduğu yönetim şekli Politeia meydana gelmiş olmaktadır. O halde Politeia adı verilen yönetim şekli, ne sadece demokrasiye ne de oligarşiye yönelmektedir. Çünkü herhangi birine daha fazla yöneldiğinde baskın tarafın özelliklerini alması ve diğer tarafın geri planda kalması, toplumda yaşayan yurttaşlar açısından ve siyasal yönetimin temel amacı olan ortak iyiliğe bizleri ulaştırmayacaktır. Bu sebeple; Politeia, iki aşırı ucun doğru ortasıdır ve bu yönetim şeklinin doğru olmasının sebebi, orta sınıfa-orta yola dayanan bir yönetim olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁵

Aristoteles'in Politeia'sının temel hedefi, "Dağıtıcı Adalet"i gerçekleştirmektir. Buna göre adalet; herhangi bir şeyin (fayda, iyi, nimet vb.) toplumda yaşayan bireylere onların hak etmelerine veyahut layık olmalarına göre dağıtılması anlamına gelmektedir.¹⁶

İşte bu sebeptendir ki, Politeia, Aristoteles'in kendi ideal devlet tasarımını ortaya koymaktadır ve bu tasarımda adalet kavramının nasıl uygulandığını, meydana getirmek istediği devleti ve bu devletin yönetim şeklini ve hangi özelliklere sahip olduğunun (toplumsal, siyasal, ekonomik vb.)

¹⁰ Nasıreddin Tusi, Ahlâk-ı Nâsirî, çev. A. Vahap Taştan, Hâbil Nazlıgöl, Fecr Yayınları, Ankara 2005, s. 133.

¹¹ Ahmet Cevizci, İlk Çağ Felsefesi Tarihi, Asa Kitapevi, Bursa 2011, 5. bs, s. 431.

¹² Aristoteles, Politika, s. 1255b, 34.

¹³ Mehmet Ali Ağaoğulları, Kent Devletinden İmparatorluğa, İmge Kitapevi, Ankara 2013, 7. bs. s. 348.

¹⁴ Ağaoğulları, a. g. e. s. 371.

¹⁵ Ağaoğulları, a. g. e. s. 371-372.

¹⁶ Cevizci, İlk Çağ Felsefesi Tarihi, s. 433- 434.

sınırlarını çizmektedir. Buna göre Aristoteles'in ideal devleti, üç sınıftan oluşmaktadır. Bunlar; yurttaşlar, üreticiler ve kölelerdir.

Bilindiği üzere Aristoteles'in amacı, erdemli bireylerden oluşan erdemli bir yöneticinin bulunduğu erdemli bir devlet kurmaktır. Bu açıdan bakıldığında yurttaşlar, onun için, erdemi en fazla barındıran ya da barındırabilecek olan kişilerdir. Bu sebeple onları, diğer sınıflardan farklı bir konuma yerleştirmektedir. Yurttaşların rahatlığa ve boş zamana sahip olmaları için herhangi bir işte çalışmamaları aynı zamanda çalışmadıkları halde geçim sıkıntısı çekmemeleri gerekmektedir. Bu sebeple Aristoteles, mülkiyetin yurttaşlara ait olması gerektiğini söyler. Fakat Aristoteles yurttaşlar arasında ekonomik farklılıkların ve dolayısıyla çatışmaların çıkabileceğini de göze alarak; mülkiyet sistemini hatırlatan ortak yararlanmaya açık özel mülkiyet anlayışını benimsemektedir.¹⁷

Aristoteles, ortak yararlanmaya açık olan özel mülkiyet anlayışıyla; mutlak eşitliğe karşı çıkmış, kişilerin sahip olmuş oldukları mülklerden toplumda herkesin faydalanmasının uygun olacağını düşünmüştür. Yurttaşların bireysel olarak sahip olmuş oldukları toprakların bir kısmı sınır boyunda bir kısmı ise kente yakın olan yerlerde olmalıdır. Aristoteles'in toprakları bu şekilde ayırmasının sebebi; adalet ve eşitliği daha iyi sağlamış olmak ve herhangi bir tehlike karşısında (savaş, doğal afet vb.) yurttaşların birlikte hareket etmelerini sağlamaktır.¹⁸

İdeal devlette bulunan ikinci sınıf; toprağı olamayan özgür üreticiler sınıfıdır. Üreticiler sınıfını; köylüler, zanaatkarlar, tüccarlar ve işçiler oluşturmaktadır. Bu kişiler, toplumda yaşayan insanların ihtiyaçlarını (yiyecek, giyecek vb.) karşılamakla görevlidirler. Erdeme sahip değillerdir. Çünkü onların erdemlerini geliştirebilecekleri boş zamanları yoktur. Aristoteles için erdemün önemli bir unsur olduğunu hatırladığımızda ve üreticiler sınıfının da erdemlere sahip olmadıkları göz önünde bulundurulduğunda; bu insanların toplum içinde yurttaşlık hakları ve siyasal hakları bulunmadığını söyleyebiliriz.¹⁹

Aristoteles'in ideal devletinin üçüncü sınıfını köleler ve yabancılar oluşturmaktadır. Kölelerin özgürlükleri söz konusu değildir. Dolayısıyla erdemlerden yoksun ve birey olarak herhangi bir hakka sahip değillerdir.²⁰

Aristoteles'e göre, toplumsal sınıflardaki görev dağılımı söz konusu olduğunda; görevlerin akıl ve sahip olunan güce göre dağılması gerekmektedir. İdeal devlette; sivil ve askeri olmak üzere iki önemli iş bulunmaktadır. Bu işler aynı sınıfa verilmeli fakat aynı anda aynı insanlara verilmemelidir.²¹

Bu iş dağılımının nasıl olması gerektiği konusunda Aristoteles çözümü doğada bulmuştur. Bu sebeple o, yurttaşlar sınıfını yaş gruplarına göre ayırmıştır. Bu ayırma söz konusu olduğunda gençlerin askeri işleri yapabilecek güce sahip oldukları, yaşlıların ise; yönetim konusunda daha akıllı oldukları sonucuna varmıştır. Ona göre, yurttaşlar sınıfında olan insanlar (aynı kişiler) gençlikten yaşlılığa doğru; asker, yargıç, devlet adamı ve rahip olmaktadır. Aristoteles'in yaşlılığa göre buyurma yöntemine hiçbir insan karşı çıkmamaktadır. Çünkü herkes zamanı geldiğinde hangi görevde olacağını bilincinde yaşamaktadır. Aristoteles, böylelikle, toplum içinde düzen ve istikrarın sağlanmış olacağını belirtmektedir.²²

2. Kınalızade Ali Efendi'de Bireysel ve Siyasal Bir Erdem Olarak Adalet

Türk İslâm düşünürü Kınalızade Ali Efendi'nin bireysel bir erdem olarak adalet hakkında neler düşündüğünü inceleyecek olursak tıpkı Aristoteles gibi onun da erdem hakkındaki açıklamalarını bilmemiz gerekmektedir.

Erdemler toplamda dört tane olup bunlar; hikmet, iffet, şecaat ve adalet'tir.²³ Adalet; bu erdemlerin (iffet, şecaat ve hikmet) bir araya gelmesiyle meydana gelir. Böylelikle bu erdemler; akli kendilerine rehber yapıp onun buyruklarından çıkmazlar. Şehvet, lezzet ve zevke maruz kalıp sahiplerinin felakete sürüklenmesine engel olmuş olurlar.²⁴ Bireysel bir erdem olarak adalet; adalet

¹⁷ Ağaoğulları, a. g. e. s. 377- 378.

¹⁸ Ağaoğulları, a. g. e. s. 378.

¹⁹ Ağaoğulları, a. g. e. s. 378- 379.

²⁰ Ağaoğulları, a. g. e. s. 379.

²¹ Aristoteles, Politika, s. 1329a, 234 – 1329a, 235.

²² Ağaoğulları, a. g. e. s. 379.

²³ Kınalızade, Ahlak-ı Alâî, çev. Murat Demirkol, Fecr Yayınları, Ankara 2016, s. 87.

²⁴ Tusi, a. g. e. s. 127.

yukarıda açıklamalarda bulunduğumuz üzere; hikmet, yiğitlik ve iffet erdemlerinin bir araya gelmeleriyle oluşmaktadır. Bu durumda bu erdemleri kendisinde bulunduran kişilerde mutluluk kendiliğinden meydana gelmiş olur. Bu üç erdemi kendisinde bulunduran insanlarda adalet erdemi oluşmaktadır. Adalet erdemin bir bireyde bulunması ise o bireyin adaletli bir birey olmasını sağlamaktadır.²⁵

Kınalızade Ali Efendi’nin politik bir erdem olarak adalet teriminden bahsetmediğini ancak içerik olarak Aristoteles’in bu çerçevede ortaya koyduğu fikirlere yakın fikirler zikrettiğini görmekteyiz. O, tıpkı Farabi’de olduğu gibi, devlet anlamında Medine’den, yani şehirden söz etmekte ve bu şehirlerde yaşayan bireylerin genel özelliklerini, erdem ve olgunluk bakımından durumlarını ve bu durumlara uygun olarak şehirlerin niteliklerini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır.

Kınalızade Medine (devlet) kavramını açıklarken fazıl ve gayr-i fazıl kavramlarını kullanmıştır. Fazıl sözcüğü genellikle “erdemli” olarak sadeleştirilmiştir. Fakat Kınalızade burada söz konusu kelimeyi bizlere dar anlamda değil, daha geniş bir anlama gelecek biçimde kullanmıştır. Bahsedilen erdemli kavramı; üstün bir erdemi anlatmakla birlikte aynı zamanda ideal bir yapıyı anlatmaktadır. Bu sebeple erdemli kavramı yerine faziletli kavramına yer vermek daha doğrudur. Medine ve fazıla kelimelerinin birleşimiyle oluşan Medine-i fazıla; ideal, ideal şehir ve modern devlet anlamlarına gelmektedir.²⁶

Kınalızade devleti; erdemli (faziletli) devlet ve erdemsiz (faziletsiz) devlet olmak üzere ikiye ayırmıştır.²⁷ Onun bu şekilde bir ayırım yapmasındaki amacı; devletlerdeki siyasi yapı, kanun ya da kaideleri incelemek değildir. Amacı; bu devletlerin kuruluşlarındaki maksatlarını incelemek, bu devletlerde yaşayan bireylerin tutum ve davranışlarını, sahip oldukları inançları birbirinden ayırmaya çalışmaktır. Kınalızade’ye göre; bizim bir devlete erdemli devlet diyebilmemiz için o devletin meydana gelmesinin sebebi, iyilikler ve güzellikler olmalıdır. Bir devleti erdemsiz devlet olarak adlandırmak için ise; o devletin kötülüklerden, sahtekârlıklardan vb. unsurlardan oluşmuş olması gereklidir. Kınalızade devlet türlerini bizlere açıklarken öncelikle erdemsiz devletlerden başlamaktadır. Çünkü erdemsiz devletlerin niteliklerinin bilinmesi, erdemli devletlerin niteliklerinin bilinmesini kolaylaştıracaktır.²⁸

Ona göre Erdemsiz Devlet (Medine-i Gayr-i Fazıla)’ın yapısında; kötülük, sapıklık, bilgisizlik ve fesatlık gibi birçok kötü unsur bulunmaktadır. Kötülük, fesatlık, sapıklık, bilgisizlik bir tane olmadığından, erdemsiz devletin de bir tane olmadığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple erdemsiz devlet kendi içinde üç tanedir. Bunlar; cahil devlet, fasık devlet ve sapıklık devletidir.

Kınalızade erdemsiz devleti izahtan sonra erdemli devlet (medine-i fazıla)’e geçmekte ve erdemli devleti; erdemlerin bünyesinde toplanmış olduğu devlet olarak tanımlamaktadır.²⁹ Erdemli devletin ortaya çıkmasının sebebi; insanların iyilik ve güzelliklerin bir arada olmalarını istemeleri, kötülük ve şerrin bu topluluktan uzak durmalarını istemeleridir. Bu nedenle insanlar bir araya gelip bir topluluk oluşturarak erdemli devleti kurmayı amaçlamıştır. Erdemli devleti kurmak isteyen insanlar arasında düşünce ve eylem birliği bulunur. Erdemli devlette yaşayan insanlar birbirlerinin düşüncelerine, istek ve arzularına, buldukları mevkiye saygı gösterirler bu sayede bu toplumda yaşayan insanların istekleri ve arzuları birbirlerinin yararına uygun gerçekleşir.³⁰

Kınalızade’ye göre; erdemli toplumda yaşayan insanlar arasında konuşma, düşünme, idrak etme, iyi ve kötü olan şeyleri birbirinden ayırt etme ve erdemli ve iyi olma bakımından aralarında derece farklılıkları bulunmaktadır.³¹ Bu sınıflandırma; filozoflar ve büyük âlimler (basiret sahipleri), iman ehli (iman sahipleri), teslim ehli (avam) ve zillete düşenler (kıt görüşlüler) olmak üzere dörde ayrılmaktadır.

²⁵ Kınalızade, Ahlak-ı Alâî, s. 89.

²⁶ Kınalızade A.Çelebi, İdeal Cemiyet, İdeal Hükümdar, İdeal Devlet, çev. Fahri. Unan, Lotus Yayınları, Ankara 2004, s.147.

²⁷ Kınalızade, Ahlak-ı Alâî, s. 415.

²⁸ Kınalızade, İdeal Cemiyet, İdeal Hükümdar, İdeal Devlet, s. 148.

²⁹ Kınalızade, İdeal Cemiyet, İdeal Hükümdar, İdeal Devlet, s. 154.

³⁰ Tusi, a. g. e. s. 272.

³¹ Kınalızade, İdeal Cemiyet, İdeal Hükümdar, İdeal Devlet, s. 157.

Görüldüğü gibi Kınalızade, Aristoteles’in yaptığı sınıfsal ayrımlardan ziyade, kişilerin kendi kapasitelerini geliştirip geliştirmemelerine göre, yani erdemleri kazanıp kazanamamalarına göre bir ayırım yapmaktadır. O, böylece, havas (seçkinler) ve avam (halk) arasında bir farklılığın olduğunu anlamamızı istemiştir. Seçkinler sınıfını filozoflar ve ilim adamları oluşturmakla birlikte onlar cemiyet içinde geri kalan sınıfları eğitmek, yetiştirmek, Kınalızade’nin deyiimiyle “gütmek” zorundadır.³²

Kınalızade’ye göre erdemli devlette yalnızca erdemli insanlar yaşamazlar. Erdemleri insanlara alet ve sebep konumunda yardım eden insanlar da bulunmaktadır. Bu insanlar içinde erdem kazanmaya ilgileri ve yetenekleri olan insanlar olduğunda, erdemli devletin beş sınıflandırmasının içine dâhil edilebilirler. Bu insanlara; nevâbit, nebatlar, bitkiler, otlar ve türediler gibi isimler verilmiştir.³³

Kınalızade’nin nevâbit (türediler) olarak adlandırmış olduğu insanlar beş gruba ayrılmaktadır. Bunlar; merâ’iler (aynalar), muharrifler, bâgiler (azgınlar, sapkınlar), mâriklar (dinsizler), mugâlitlardır.³⁴

Kınalızade için erdemli devlette yaşamlarını sürdüren bireylerin yapmış oldukları meslekler birbirleriyle uyum içinde olmalıdır. O, insanların yapmış oldukları mesleklerin uyumlu olmasını âlemdeki dört unsurun birbirine uyumlu olmasına benzetmiştir. Bu sebeple de toplumsal sınıfı tıpkı âlemin dört unsuru gibi sınıflandırarak dörde ayırmıştır. Bunlar; kalem ehli, kılıç ehli, tüccar ve sermaye sahipleri, çiftçiler ve ziraatla uğraşanlardır. Kınalızade’ye göre; insanların vücutlarında bulunan unsurlardan (organlar) herhangi birinin üstünlük derecesinde olması, vücutlarında hastalıkların zuhur etmesine neden olmaktadır. Aynı şekilde düşünüldüğünde toplumsal sınıflandırmadaki herhangi bir grubun diğer gruplardan üstün olması toplumsal düzenin sarsılmasına neden olacaktır. Bu nedenle bireyler toplumsal sınıflarda hangi sınıfta yer alıyorsa o sınıfta kalmalıdır.³⁵

Adalet; kişi iyi ya da kötü neyi hak ediyorsa karşılığını almasıdır. Başka bir deyişle hak edenin hakkını almasıdır. Toplumsal sınıflar arasındaki dengeyi sağlamanın yolu aşırılık ve eksiklikten uzak durarak herkese eşit muamelede bulunmaktan geçer. Kınalızade; aşırılık ve eksiklikten uzak durarak, orta yolun tercih edilmesini nasıl itidal olarak tanımlamışsa, toplumsal sınıflara eşit davranmayı da bir yandan itidal diğer yandan da adalet olarak tanımlamıştır.³⁶ Adalet dünya hayatında mutlaka kullanılması gereken bir kavramdır. Bu sebeple Kınalızade adalet için; elzem-i lazım yani “gerekli olanların en gerekli olanı” tanımlamasını yapmıştır.³⁷

Kınalızade’ye göre adalet yalnızca suçlu kişilerin hak ettikleri cezaları almaları değil o, herhangi bir şeyi hak etme konusunda hak eden kişilere karşılığının tam verilmesi, toplumsal düzenin sağlanması için sınıflar arasında denge ve uyumun gözetilmesi, hiçbir insanın başka bir insanın hakkına göz dikmemesidir.³⁸

Hatta bundan daha fazla bir şeydir, yani bütünüyle hayatın dengesidir. Kınalızade’ye göre; adaletin sağlanması, uygulanması ve devlet başkanının adaleti sağlayabilmesi için uyması gerekli olan kanunlar, kaideler bulunmaktadır. Bunlar;

1. Herkese eşit muamelede bulunmak,
2. Herkese liyakat ve istidadına göre davranmak,
3. Herkese istihkak ve istidadına göre ihsanda bulunmaktır.

Kınalızade’ye göre; devlet başkanı adaleti tam olarak uygulamak istiyorsa, vatandaşların adaletin gereği olan kanunlara riayet etmesini ve erdemlere sahip olmaları için gerekli olan usulleri kabul etmelerini sağlamalıdır. Devletin kıvamını bulması mülk (hükümdar), mülkün kıvamını bulması siyaset, siyasetin kıvamını bulması da hikmet ile gerçekleşir. Yaşanılan devlet içinde hikmetin tüm insanlar tarafından kabul edilmiş olması, aynı zamanda bu devlette Yaratıcının kanunlarının

³² Kınalızade, İdeal Cemiyet, İdeal Hükümdar, İdeal Devlet, s. 160.

³³ Kınalızade, İdeal Cemiyet, İdeal Hükümdar, İdeal Devlet, s. 166.

³⁴ Kınalızade, İdeal Cemiyet, İdeal Hükümdar, İdeal Devlet, s. 167-168.

³⁵ Ayşe Sdıka Oktay, Kınalızade Ali Efendi ve Ahlak-ı Alâi, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998, s. 368-369-370.

³⁶ Kınalızade, İdeal Cemiyet, İdeal Hükümdar, İdeal Devlet, s. 209.

³⁷ Kınalızade, İdeal Cemiyet, İdeal Hükümdar, İdeal Devlet, s. 213.

³⁸ Kınalızade, İdeal Cemiyet, İdeal Hükümdar, İdeal Devlet, s. 214.

uygulanıyor olması; devlet içinde düzenin sağlanmasına ve erdemlerin yayılmasına sebep olmaktadır. Fakat vatandaşların hikmetten ayrılması söz konusu olursa bu durum kanunların yok olmasına, kanunların yok olması devlet başkanının otoritesinin zayıflamasına sebebiyet verir. Bunun sonucunda da toplumsal kargaşa ve fitne toplum içinde yayılmaya başlar.³⁹

Kınalızade her şeyin çok doğru ve net öğrenilmesi, eşyanın hakikatinin iyi kavranması amacıyla âlemin düzen ve ahengini meydana getiren unsurları bir daire (çember) içine yerleştirmiş ve bunu da Aristoteles’ten nakletmiştir.⁴⁰ Buna göre;

1. Dünyanın iyileşmesinin nedeni adalettir
2. Dünya, duvarı devlet olan bağ (bahçe) dır.
3. Devlete düzen veren şeriat (kanun) tır.
4. Şeriatı yalnızca mülk (hükümdar, ülke) korur.
5. Mülkü sadece asker koruyabilir.
6. Askeri sadece para (mal) bir araya getirir.
7. Malı toplayan halktır.
8. Halkı, devlet başkanına bağlayabilecek (kul edebilecek) tek unsur adalettir.⁴¹

Adalet dairesi, genel olarak din, devlet ve toplum arasında olan döngüsel ilişkileri bizlere yansıtmaktadır. Osmanlı Devleti zamanında da dengenin korunması ve düzenin sağlanması için adalet dairesi uygulanmıştır. Hz. Muhammed (sav) peygamber olarak gelmeden önce de adalet dairesi tarım toplumlarında uygulanmıştır. Tarım toplumlarında tarım yoluyla alınan vergiler imparatorlukların gelişmesini sağlamıştır. Adalet dairesi gelişen bu imparatorlukların çalışma ahlaklarının nasıl olduğunu ve toplumdaki insanlarla ilişkilerinin nasıl olduğunu göstermektedir.⁴²

Sonuç

Adalet söz konusu olduğunda Kınalızade ve Aristoteles’in bireysel bir erdem olarak ve siyasal bir erdem olarak adaleti incelerken yapmış oldukları açıklamaların benzerlikler ve farklılıklar taşıdığını söyleyebiliriz. Her iki filozof da bireysel bir erdem olarak adaleti bilgelik, cesaret ve ölçülülük erdemlerinin birleşiminden doğan ve aynı zamanda da tüm bu erdemleri içinde bulunduran bir erdem olarak açıklamaktadır. Adalet erdeminin bireysel bir erdemden toplumsal ve politik bir erdeme doğru nasıl ilerlediğine geldiğimizde ise her iki filozofun da kendi devlet tasarımlarını bizlere aktardıklarını görmekteyiz. Aristoteles ve Kınalızade adaleti işte bu ideal devlet tasarımlarıyla bizlere sunmaktadır. Her iki filozof da bu ideal devlet tasarımlarında adaleti sınıflar arasında olan farklılıklarla, kişilerin sahip oldukları haklarla, devleti yöneten kişinin ve toplumda yaşayan diğer insanların sahip oldukları haklar ve görevleri açıklayarak tam anlamıyla bizlere açıklamaktadırlar.

---

³⁹ Kınalızade, İdeal Cemiyet, İdeal Hükümdar, İdeal Devlet, s. 233.

⁴⁰ Kınalızade, İdeal Cemiyet, İdeal Hükümdar, İdeal Devlet, s. 310.

⁴¹ Kınalızade, İdeal Cemiyet, İdeal Hükümdar, İdeal Devlet, s. 310.

⁴² Ejder Okumuş, “Osmanlılarda Siyasal Bir Kurum Olarak Adalet Dairesi”, Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, say. 5 (2005), s. 45-51.

Kaynakça

- Ağaoğulları, Ali, Mehmet, Kent Devletinden İmparatorluğa, İmge Kitapevi, Ankara 2014.
- Aristoteles, Magna Moralia, çev. Y. Gurur Sev, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2016.
- Aristoteles, Nikomahhos’a Etik, çev. F. Akderin, Say Yayınları, İstanbul 2017.
- Aristoteles, Politika, çev. F. Akderin, Say Yayınları, İstanbul 2017.
- Cevizci, Ahmet, Felsefe Sözlüğü, Say Yayınları, İstanbul 2012.
- Cevizci, Ahmet, İlk Çağ Felsefesi Tarihi, Asa Kitapevi, Bursa 2011.
- Çağrıncı, Mustafa, T. D. V. İslâm Ansiklopedisi, cilt 02.
- Kınalızade, Ahlak-ı Alâî, çev. Murat Demirkol, Fecr Yayınları, Ankara 2016.
- Kınalızade, İdeal Cemiyet, İdeal Hükümet, İdeal Devlet, çev. Fahri Unan, Lotus Yayınları, Ankara 2004.
- Tusi, Nasıreddin, Ahlâk-ı Nasırî, çev. A. Vahap Taştan, Habil Nazlıgöl, Fecr Yayınları, Ankara 2005
- Okumuş, Ejder, “Osmanlılarda Siyasal Bir Kurum Olarak Adalet Dairesi”, Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, say 5 (2005), s. 45-51.
- Turan, Ramazan, İbn Miskeveyh’in Adalet Anlayışı, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2014.
- Oktay, Sıdıka, Ayşe, Kınalızade Ali Efendi ve Ahlak-ı Alâî, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1998.
- Özer, Hakan, Hasan, Aristoteles’te Erdem ve Adalet Üzerine, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , Muğla 2002.

II. MEŞRUTİYET SONRASI İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ VE OSMANLI AZINLIKLARI ARASINDA YAŞANAN SİYASİ AYRILIĞIN ANALİZİ*

Tunay ŞENDAL*

Özet

Bir cemiyet olarak kurulmuş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, yurt içi ve yurt dışında hızla örgütlenerek düşüncelerini basın yayın yoluyla yaymak istemiş ve Kanun-i Esasi'yi tekrar yürürlüğe koydurarak Meclis-i Mebusan'ın açılmasını sağlamaya çalışmışlardır. Bu bağlamda İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Abdülhamit muhalifi Osmanlı azınlıklarıyla, ittifaka girmiştir. Ancak İttihatçıların Sultan Abdülhamit'in güçlü yönetimine karşı ayrılıkçı Ermeni örgütleri, Rum Ortodoks cemaati, Yahudi cemaati ile Arnavut ve Kürtlerle kurdukları stratejik işbirliği Meşrutiyetin İlanı sonrası beklenen istikrarı göstermeyecektir. İmparatorlukta Türk ve Müslüman olmayan unsurlar, yeni rejimin en büyük grubunu tesis eden Türklerin önderliği altında İmparatorluğu yeniden ayağa kaldırıp güçlendirmek amacıyla bir araç olarak kullanılacağından endişe etmekteydiler. Bu durum millet sistemi içinde organize olan dini cemaatlerin imtiyazlarını tehdit edecekti. Yahudi cemaati, İttihat ve Terakki yönetimindeki devletin yanında yer alırken ilerleyen süreç Rum, Ermeni, Arnavut ve Kürt cemaatleri ile İttihatçıların yollarının ayrılması ile sonuçlanacaktır. Çalışmamızda, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Sultan Abdülhamit'e yapmış olduğu muhalefette azınlık unsurlarla olan ilişkileri, Meşrutiyet'in ilanı sonrasında ayrı süreçlerde ve ayrı unsurların başlıkları altında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sultan II. Abdülhamit, İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlı Azınlıkları

ANALYSIS OF THE POLITICAL SEPARATION BETWEEN THE UNITY AND PROGRESS COMMITTEE AND OTTOMAN'S MINORITIES AFTER THE CONSTITUTIONAL 2ND

Abstract

The Committee of Union and Progression that was initially founded as a committee wanted to spread its thoughts through media by organizing at a fast pace both inside and outside the country and tried to have the Parliament of Deputies reopened by bring-ing the Ottoman basic law into force again. In this context, the Committee of Union and Progress, II. Abdülhamit opposition entered into an alliance with Ottoman minorities. However, contrary to all expectations, the strategic cooperation among the members of this Party, Armenian separatist organizations, Greek orthodox community Jewish, Kurd and Albanian community against the powerful rule of Sultan Abdulhamid did not last long in the wake of the declaration of constitutionalism. Non-Muslims were concerned about the awakening of the Empire under the leadership of the Turkish majority. This would threaten the privileges of religious communities that organized under the "millet" system. While the Jewish community stood by the state ruled by the Union and Progress, the process came to an end when the members of the Committee of Union and Progress and Greek, Armenian, Albanian and Kurd communities broke up their collaboration. In our study, the relations with the opposition minorities that the unity and progress committee made to Sultan Abdülhamit were evaluated in separate processes after the declaration of the Constitution and under the headings of separate groups.

Keywords: Sultan Abdulhamit 2nd, The Committee of Union and Progress, Ottoman's Minorities

* Bu çalışma Yüksek Lisans tezi olarak Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde kabul edilmiştir.

* Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Doktora Programı, tunaysendal@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2227-6692>

Giriş

İttihat ve Terakki Cemiyeti, çöküş sürecinde olan Osmanlı Devleti'ni kurtarma düşünceleriyle yola çıkan genç ve tecrübesiz bir kadrodan müteşekkildi. Devletin içine düştüğü kötü durumun sorumlusu Sultan II. Abdülhamit olarak görülürken İttihatçılara göre Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesi, Sultan'ın yetkilerinin kısıtlanması ve hatta lağvedilmesi memleketteki kötü gidişe tek çare olacaktı. Bu gaye doğrultusunda, muhalefet nüfuzunu güçlendirerek dağılma sürecine giren devletten kopmak üzere olan azınlık unsurları bir arada tutmak adına gayrimüslim unsurlarla işbirliği yoluna gidildi. Sultan II. Abdülhamit yönetimine karşı İttihatçıların yürüttükleri mücadelede, Gayrimüslim unsurlar arasında bilhassa Ermeni ve Rumlarla yapmış olduğu ortaklık, Avrupalı devletlerin de desteğini görmüş ve bu stratejiyle ilerleyen İttihatçılar, istedikleri sonuca da ulaşmışlardır.

Sultan II. Abdülhamit'in hükümlerini boyunca Rum ve Ermenilerin özerklik ya da bağımsızlık temelli faaliyetleri için uygun ortam söz konusu olamazdı. Özellikle iyi bir istihbarat teşkilatına sahip olan sultanın, muhalefetin her türlü faaliyetinden haberi oluyordu. Bu nedenle gerek Rumların gerekse Ermenilerin eylemlerinde daha rahat davranabilecekleri bir ortamın sağlanması adına Sultan II. Abdülhamit'in durumu son derece mühim bir husustu. Bundan mütevellit muhalif Osmanlı azınlıklarının, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile müttefiklik yapması bir zaruret teşkil ediyordu.

1. İkinci Meşrutiyet'e Genel Bir Bakış

Sultan II. Abdülhamit İkinci Meşrutiyet'i ilan ederken Meclis-i Mebusan'ın da yeniden açılmasına karar verildiğini yayınladığı bir "İrade-i Seniye" ile duyurmuştu. 1 Ağustos 1908 tarihinde çıkarılan bir Hatt-ı Hümayun ile Kanun-i Esasi'nin anayasal çerçevesi de çizmişti. Bu esnada İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin talebi doğrultusunda bilhassa Harbiye ve Bahriye Nazırlıklarında kabine değişikliğine gidilmiş ve Sait Paşa sadrazamlık görevine getirilmiştir. 1908 Eylül ayında siyasi çizgisi çoğunlukla Liberal doğrultuda olan Osmanlı Ahrar Fırkası kurulurken İttihat ve Terakki Cemiyeti ise hala "Cemiyet" statüsünde fakat en etkin siyasi güç durumundaydı.

İkinci Meşrutiyet'in ilk genel seçimleri, Birinci Meşrutiyet döneminde çıkartılmış olan bir seçim kanununun 30 yıl aradan sonra padişahça onanmasının ardından bu geçici kanun doğrultusunda yapılacaktı. İttihat ve Terakki Cemiyeti bir siyasi parti olmamasına karşın dönemin en teşkilatlı, en yaygın ve asker desteğine sahip tek gücü olmasından dolayı seçimlerde başrol konumundaydı. Seçimlere; İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin desteklediği adaylar ile Osmanlı Ahrar Fırkası adayları ve az sayıdaki bağımsız aday katıldı.

Seçimler 1908 yılının Kasım ayı sonu ve Aralık ayı başında yapıldı. 285 kişiden oluşan mecliste İttihat ve Terakki Cemiyeti, 160 Türk ve Arap milletvekilinin meclise girmesini sağlayarak çoğunluğu elde etti. Ayrıca Mecliste 27 Arnavut, 26 Rum, 14 Ermeni, 10 Slav ve 4 Musevi milletvekili de bulunuyordu. Muhalif konumdaki Ahrar Fırkası, Meclise yalnızca 1 vekil sokabilmiştir. Meclis-i Mebusan Padişah'ın bir açılış konuşmasıyla 17 Aralık 1908 tarihinde açıldı. Meclis Başkanlığı görevine İttihatçı Ahmet Rıza Bey getirilirken İttihat ve Terakki kendisini hala "Cemiyet" olarak nitelendiriyor ancak cemiyetin gizli merkez komitesi bütün siyasi eylemleri yönlendiriyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti, Mecliste çoğunluğa sahip olmasına karşın, hükümet içerisinde bir temsilciye sahip değildi. Bir zaman sonra İttihatçılar ile Sadrazam Kamil Paşa'nın arası açılmıştı. Kamil Paşa, seçimlerde Ahrar Fırkası'ndan aday olmuş, ancak kazanamamıştı. Kamil Paşa'nın İttihatçıları devlet makamlarından soyutlaması ve orduyu siyasetten uzaklaştırmak amacıyla yaptığı girişimlerin ardından, bazı mebuslar istifa etti ve İttihatçı basın da Kamil Paşa'ya karşı muhalefete başladı. Bir grup vekil, sadrazamı hesap vermesi için meclise çağırdı. Kamil Paşa meclise gelmeyince 13-14 Şubat 1909 günleri, 8'e karşı 198 rey ile Kamil Paşa'ya güvensizlik oyu verdiler. Bunun ardından Hükümet istifa etti ve Padişah, Hüseyin Hilmi Paşa'yı sadrazamlık görevine atadı.¹

Diğer yandan, cemiyetin baskı ve şiddet politikalarıyla birlikte mensuplarının kötü davranışlarının neden olduğu eleştiriler karşısında cemiyetten kopmalar yaşanmaya başladı. Çoğunluğunu kendi saflarından ayrılmış üyelerin oluşturduğu muhalif partiler kurulmaya başlarken

¹ Durdu Mehmet Burak, Durdu Mehmet Burak, "Osmanlı Devleti'nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, sayı:14, 2003, s.304.

İttihat ve Terakki Cemiyeti bu ‘‘karşı muhalefeti’’ yok etmeye çalışıyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti ile muhalifleri arasındaki gerginlik ortamı her geçen gün giderek arttı.

1.1. 31 Mart Hadisesi

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, İkinci Meşrutiyet'in ilanından evvel vaat ettiği birçok sözü yerine getirmemesi, yönetimde etkin olamaması ve halkın geçmişten gelen sıkıntılarının devam etmesi toplumsal ve siyasi tansiyonu iyiden iyiye yükseltmişti. Durumun daha da kötüye gitmesiyle beraber halk arasındaki tepkiler gittikçe artıyordu. Bu suiistimale açık, tepki ve rahatsızlık ortamından faydalanmak isteyen farklı grupların da dahil olmasıyla birlikte, yeni bir toplumsal bölünme ve çatışmanın içine sürüklenmek kaçınılmaz oldu.²

31 Mart Hadisesinin vukuu bulmasını tetikleyen başka bir neden ise; ordu içerisinde gerçekleştirilen düzenlemelerdir. Orduda yapılan birtakım düzenlemeler özellikle alaylı subayları rahatsız etmişti. Ordu içindeki askerler, haklarının yenildiği düşüncesine kapıldı. Harbiye mezunu olmayanların subay olamayacağı ile ilgili haberler askerler arasında ciddi bir memnuniyetsizlik doğururken İttihatçı genç subay ve askerlerin gusül işini talimden kaçmak olarak yorumlamaları ve bu duruma müsaade etmemeleriyle birlikte dini hassasiyetler karşısında ciddi bir tutum sergilememeleri de buna eklendi. Askeri hiyerarşik yapının bozulmasıyla birlikte cemiyetin idari ve siyasi müdahaleleri ordu içindeki subaylar aracılığıyla yapıyordu. Bu durum da ordunun siyasete karışmasını hızlandırdı. Ordu, siyasal bir mücadele merkezi haline gelirken bu durum cemiyete muhalif isimler ve halk içerisinde rahatsız bir ortam yarattı.³

31 Mart Hadisesinin cereyan etmesine neden olan başka bir sebep; 5 Ekim 1908 tarihinde Bulgaristan Prensi Ferdinand'ın bağımsızlığını ilan etmesi, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i ilhakı ve 6 Ekim'de Girit'in Türkiye'den ayrıldığını ve Yunanistan'a bağlandığını bildirmesi oldu.⁴

31 Mart Hadisesinin, meydana gelerek olayın büyümesine sebebiyet veren en önemli neden İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne sorun çıkartan Kamil Paşa Hükümeti oldu. 13 Ocak 1909 tarihinde tam güvenoyu alan Kamil Paşa Hükümeti, meclisteki bu nüfuzundan yararlanarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni nüfuzu altına almaya çalıştı. Kamil Paşa, cemiyetin meclis içerisindeki hâkimiyetini azaltarak askerlerin siyasete dahil olmasını önlemeye çalışıyordu. Kamil Paşa ilk olarak İstanbul'a gelen Avcı Taburlarını, Padişah'a karşı darbe hazırlığı içerisinde olduğu gerekçesiyle Makedonya'ya geri göndermeye karar verdi. Ordu üzerinde nüfuzunu artırabilmek adına 10 Şubat'ta iki adamını Bahriye ve Harbiye Nazırlığına atayan Kamil Paşanın bu girişimleri siyasi krize neden oldu. İttihatçılardan yana olan nazırlar istifa etmeye başlarken *Tanin Gazetesi* ‘‘Hükümet Darbesi’’ başlıklı yayınlar yapmaya başlamıştı. Bunun üzerine İttihat ve Terakki Cemiyeti, Kamil Paşa Hükümeti'ni bir güven oylaması sonucunda 12 Şubat'ta azlettirdi ve yerine Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti kuruldu.⁵

Hüseyin Hilmi Paşa Hükümetinin kurulmasıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hükümet içerisindeki etkinliği ve siyasi nüfuzu güçlendi. Bu netice hükümete karşı iki güçlü muhalefet yapısının doğmasına sebebiyet verdi. İlk muhalefet Ahrar Fırkası'ndan geldi. Kamil Paşa'nın desteğinden yoksun kalan fırka, İsmail Kemal liderliğinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı sert bir muhalefet kampanyası başlattı. Siyasi iklimte sert bir hava hâkim oldu. Şahsi saldırı ve hakaretler birbirini takip ederken Ahmet Rıza, Ahrar Fırkası'nın bu siyasi tavrını ‘‘ihnet’’ olarak yorumluyordu.⁶

Muhalefet yapısının ikinci cephesini ise bazı muhafazakar çevreler, bilhassa da ulema sınıfı, medrese öğrencileri ve tarikat yapıları oluşturuyordu. Aralık 1908 tarihinde Kıbrıslı Nakşibendi şeyhi Vahdeti tarafından kurulan *Volkan Gazetesi* İttihatçıları dinsizlikle suçlayarak çok sert eleştirilerde bulundu. Vahdeti, İttihatçıların yapmış olduğu yeniliklerin İslam dini ve şeriata tamamen aykırı olduğunu ve en doğru yolun şeriata harfiyen uyulması gerektiği çağrısını yaparken Meşruti rejimi,

² Necmeddin Alkan, *Selanik İstanbul'a Karşı (31 Mart Vakası ve II. Abdülhamit'in Tahttan İndirilmesi)*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 52-53.

³ Ziya Nur Aksun, II. Abdülhamit Han, Ötüken, İstanbul, 2014, s. 488-499.

⁴ Yılmaz Öztuna, *Osmanlıya Veda (1808-1923)*, Yakın Plan, İstanbul, 2013, s. 251.

⁵ François Georgeon - Ali Berktaş, *Sultan Abdülhamit, İletişim Yayınları*, İstanbul, 2012, s.573.

⁶ A.g.e., s.574.

şeytani rejim olarak niteliyordu. Tüm bunlar karşısında Vahdeti, Osmanlı Devleti'ndeki muhafazakâr kesimi ve alaylı askerleri yanına çekti.⁷

Meşrutiyet'in içinde bulunduğu durum, gerek muhafazakar kesim gerekse Ahrar Fırkası kanadı için muhalefet açısından son derece elverişli bir ortamdı. İttihatçıların getirdiği devrim, yeni düzenlemelerden etkilenen memurlar, askere gitmek istemeyen öğrenciler, yerlerini mekteplilere kaptırmış olan alaylı zabıtlar, esnaf ve işçiler, ortada kalan eski Jön Türk militanları, kısacası hoşnutsuz grup ve hayal kırıklığına uğramış kitlenin tümü, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin dini hassasiyetleri önemsemediğini, hatta dini bir kenara attığını söylemekteydi. Bu sebeple de *Volkan Gazetesi*'nin yürüttüğü propaganda, toplum arasında nüfuz etmeye başlıyordu. Oldukça gergin olan siyasi ortamı patlatan olay ise liberal bir gazeteci olan Hasan Fehmi Bey'in öldürülmesi oldu. Toplumda büyük bir yankı uyandıran cinayetin ardından İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı büyük bir tepki vücut buldu. Cemiyete karşı muhalefet ettiği için Galata köprüsü üzerinde öldürüldüğü düşünülen Hasan Fehmi'nin katil veya katilleri de tutuklanmayınca halk arasında çok kötü bir etki yarattı ve aydınlar bu saldırıyı protesto etmek istedi. Henüz yeni fakülte haline dönüşen hukuk okulu öğrencileri hocaları Celâlettin Arif Bey'in teşvik etmesiyle harekete geçti ve mülkiye öğrencileriyle beraber Bab-ı Aliye yürüyerek sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'dan katillerin tutuklanmasını talep etti. Bu topluluk Bab-ı Ali'den ayrılırken halkın da gruba dahil olmasıyla sayıları on bin kişiyi buldu. Mebusan Meclisi'nin önüne geldiklerinde ise kalabalık yaklaşık elli bin kişiydi. Cenazenin defni merasiminde yüz bin vatandaş hazır bulunurken hükümet bu şekilde protesto ediliyordu.⁸

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı yapılan muhalefet kampanyası sonuç verdi ve 13 Nisan 1909 (31 Mart 1325) tarihinde cemiyetin getirdiği birliklerden dördüncü avcı taburu askerlerinin subaylarını hapsederek ayaklanması neticesinde 31 Mart Olayı patlak verdi. Başlarında subay olmayan ve eli silahlı askerler Ayasofya Meydanında toplanarak şeriat isteriz diye nara atarken ateş ederek Mebusan Meclisi'ni kuşattı. Ardından Harbiye nezaretini ele geçirmeye çalışan Ayaklanmacılar, şeriatın tam olarak uygulanması, hükümetin istifa etmesi, meclisteki bazı mebusların uzaklaştırılması, daha önce görevlerinden alınan subayların tekrar görevlerine atanmalarını talep etti. Bu hadiseler sırasında bir mebus da öldürüldü. İsyanı bastıramayan Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti istifa etti. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin en güvendiği birliklerin harekete geçmesinin ardından başlayan olaylar hızla büyüdü ve tam bir isyan haline geldi.⁹

İstanbul'daki bu olaylar başta ülke içinde olmak üzere bilhassa Makedonya'da büyük bir etki yarattı. İttihatçılarca Meşrutiyet'in mahvolduğu gibi yorumlar yapıyordu. Rumeli ve bazı bölgelerden Padişah'a ve hükümete karşı protesto mektupları gönderilirken isyanı bastırmak adına 15 Nisan 1909 tarihinde Hareket Ordusu öncü birlikleri Selanik'ten İstanbul'a doğru yola çıktı. Yola çıkan Hareket Ordusunun İstanbul'a yaklaşması olayların seyrini de değiştirdi. Mahmut Şevket Paşa komutasındaki Hareket Ordusu, 21 Nisan 1909 günü İstanbul'a girmek üzere hazırlıklara başladı. 24 Nisan'da isyan bastırılarak İstanbul'a hâkim olundu. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne ve Meşrutiyet rejimine karşı yapılan isyan hareketi amacına ulaşamadı.¹⁰

1.2. Sultan II. Abdülhamit'in Tahttan Hal'edilmesi

Hareket Ordusu'nun 15 Nisan 1909 tarihinde isyanı bastırması sonucunda Sultan II. Abdülhamit'in hal edilmesi meselesi gündeme geldi. İttihatçılar, Sultan'ı 31 Mart Hadisesinin azmettiricisi olarak değerlendirmekteydi. Sultan II. Abdülhamit'in aslen isyana dahil olup olmaması, Cemiyet nazarında pek de mühim teşkil etmemekteydi. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin asıl niyeti Meşrutiyeti ilan etmekle beraber Sultan'ı da tahtan etmekte. Cemiyet, Padişah'ın iktidar gücünü kısıtlamış olsa da Sultan II. Abdülhamit hala Cemiyet için büyük bir tehditti. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne göre Sultan II. Abdülhamit tahtta kaldığı müddetçe hiçbir şey mümkün olmayacaktı.

Hareket Ordusu, Yeşilköy'de yaptığı açıklamada, İstanbul'da asayışı yeniden tesis ederek suçluları cezalandırmak istediklerini bildirmekteydi. Olaylara karışmış olan liberal ve muhafazakar isimler, misilleme tehdidi nedeniyle şehri terk etmeye başladı. Pek çok milletvekili de Hareket

⁷ A.g.e., s.574.

⁸ Ahmet Bedevi Kuran, İnkılâp Tarihimiz ve İttihat ve Terakki, Tan Matbaası, İstanbul, 1948, s. 337-338.

⁹ Rıfât Uçarol, Siyasi Tarihi (1789-2014), Der Yayınları, İstanbul, 2015, s 517.

¹⁰ A.g.e., s.518.

Ordusu saflarına katılırken 21 Nisan günü, Ahmet Rıza önderliğindeki yaklaşık yüz mebus, Meclis-i Mebussan ile Ayan Meclisi'ni Yeşilköy'e nakletti.¹¹ Sultan II. Abdülhamit'in desteğiyle yükselen ve onun hürmetleriyle ciddi bir mal varlığına sahip olan Küçük Sait Paşa, istikbalin Sultan II. Abdülhamit'te değil İttihatçılarda olduğu düşüncesiyle yeni yönetimde kendi yerini korumak için başkanı olduğu Meclis-i Milli'de hal kararını bir an evvel almak ve İttihatçıların gözüne girmek adına Meclis-i Milli'yi birleştirme kararı aldı. Ertesi gün yaklaşık 240 vekil ve 34 ayan Yeşilköy Yat Kulübünde toplanarak II. Abdülhamit'in hal edilmesi ve yerine V. Mehmet Reşat'ın tahta geçirilmesi hususunda tartışmalara başladı. Mahmut Şevket paşa Yat Kulübüne gelerek tartışmalara son verdi. Mahmut Şevket Paşa'nın nazarında askerler, Sultan II. Abdülhamit'in hal edileceğini öğrenirlerse isyanın önünü almak imkansızdı.¹²

Hareket Ordusunun İstanbul'a girmesinin ardından Sultan II. Abdülhamit'in kızı, Sultan'ın vaziyetini anlatarak; Sultan'ın son derece üzgün, kederle omuzları çökmüş bir halde ve bezgin görüldüğünü ifade ederken onu hiç bu kadar üzgün ve bitkin görmediğini, tüm sevincinin uçup gittiğini dile getirmiş babasının şu acı tespiti yaptığını da eklemiştir: '*Düşmanlarımın muradı oldu.*'¹³

Sultan II. Abdülhamit, Hareket Ordusunun İstanbul'a geldiğini duyunca Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa ve Harbiye Nazırının aracılığıyla kan dökülmesine engel olmaya çalıştı. Sultan, Saray muhafızlarını silahlarını bırakmaları için ikna etmeye çabalarken 24 Nisan Cumartesi günü Selanik'ten gelen Hareket Ordusu Yıldız Sarayı'nın çevresini kuşattı. Bu esnada İstanbul'dan gelen top sesleri Saray ahalisini korkutmuş ve ahali, sarayı boşaltmaya başlamıştı. Gece bekçilerinden bahçıvanlara, hizmetçilerden, Sultan'ı korumakla mükellef 2. Orduya kadar tüm saray ahali kaçıyor ve teslim oluyordu.¹⁴ Geriye yalnızca yaklaşık 30 muhafızdan başka kimse kalmamıştı Ayşe Osmanoğlu, bu durumu anlatırken: '*Saray'da kadınlardan başka kimse kalmadı*' ifadesini kullanmıştır.¹⁵

Asayiş tam manasıyla tesis edildikten sonra 26 Nisan günü, Mebuslar ve Ayanlar İstanbul'da Mebussan Meclisi'nde toplandı. Ertesi gün 240 mebus ve 34 ayandan oluşan Meclis, Sultan II. Abdülhamit'in durumunu kararlaştırmak için gizli bir oturum gerçekleştirdi. Bazı ayan ve mebuslar hal kararını vermekte tereddüt yaşıyorlardı. Çünkü Sultan II. Abdülhamit'in olaylara karışması hususuyla alakalı doğrudan bir delil mevcut değildi. Kanun-i Esasi'nin 5. Maddesi uyarınca Padişah, sorumluluktan muaf ve kutsal sayılıyordu. Osmanlı Devleti devlet geleneklerine göre kurallara uygun bir hal için fetva emininin yazısı ve Şeyhülislam'ın mühürlenmiş bir fetvası gerekmektedir. Ancak her iki vazifedar da çeşitli bahaneler ileri sürerek bu kararı almak istemiyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti, hal kararını almakta son derece kararlıydı. Meclis ikinci reisi ve cemiyet merkez komite üyesi Talat Bey, onları ikna ederek meclise gelmelerini sağladı. Hâlihazırda bir fetva taslağı bulunuyordu. Sultan II. Abdülhamit'i hal ederek tahttan indirme ve çekilmesini sağlama hakkı meclise bırakılmış oldu.

1.3. Hal Karar Heyeti: 'Bir Türk, Bir Arnavut, Bir Ermeni, Bir Yahudi'

Oylama işlemine geçildiği esnada, meclis hal edilsin sesleriyle yankılanıyorken sonunda hal kararı ittifakla onaylandı.¹⁶ Bu kararı Sultan II. Abdülhamid'e tebliğ etmek için Meclis-i Ayan üyelerinden eski Bahriye Nazır Arif Hikmet Paşa, Draç Mebusu Arnavut Esad Toptani Paşa, Ermeni Aram Efendi, ve Türk-Müslüman düşmanlığıyla tanınmış Selanik Mebusu Siyonist Yahudi Emanuel Karasu'dan oluşan bir heyet teşkil edilmişti.¹⁷

Sultan II. Abdülhamit, Hal Karar Heyeti'ni Küçük Mabeyn Köşkü'nde kabul etti. Arif Hikmet Paşa, Sultan'a fetvayı okuduktan sonra II. Abdülhamit: '*Hüküm Allah'ındır. Bu işi ben yapmadım. Sebep olanları millet arasın bulsun. Yalnız bir ricam var o da hayatımın Çırağan Sarayı'nda muhafaza edilmesidir.*' dedi Fakat Cemiyet, Sultan'ı daha sıkı kontrol edebileceği bir

¹¹ François Georgeon - Ali Berktaş, Sultan Abdülhamit, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s.580.

¹² A.g.e., s. 580-583.

¹³ Ayşe Osmanoğlu, Babam Sultan Abdülhamit, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015, s.143.

¹⁴ A.g.e., s.582.

¹⁵ Ayşe Osmanoğlu, a.g.e., s.146.

¹⁶ François Georgeon, Ali Berktaş, a.g.e., s.582-583.

¹⁷ A.g.e., s.583.

yer olan Selanik'e sürme kararı aldı.¹⁸ Hal Karar Heyeti, İttihatçı görüşe sahip olan isimlerce dahi "azim bir hata-yı siyasi" yani affedilemez bir hata ve silinmez bir leke olarak değerlendirilen bu kararı Sultan'a bildirirken: "*Millet seni azletti*" diyerek 32 sene, 7 ay, 27 gün süren saltanatının son bulunduğunu tebliğ etmişti. Ardından II. Abdülhamit, 28 Nisan 1909 tarihinde Yıldız Sarayı'ndan alınarak Sirkeci Garı'na getirildi ve oradan da bir trene bindirilerek Selanik'teki Alatin Köşkü'ne gönderildi.¹⁹ Balkan savaşı çıkıp Selanik'in düşeceği anlaşılınca İstanbul'a getirildi. Ve II. Abdülhamit 10 Şubat 1918'de vefat etti.²⁰

Sultan'ın İstanbul'dan ayrılmasının ardından Yıldız Sarayı'nın her köşesi İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından didik didik aranmış ve tüm darbelerde görüldüğü gibi ekonomik bir yağmaya teslim edilmişti. Bu sebeple Saray ilk kez tüm detaylarıyla ulusal ve uluslararası basına açılmıştı. Sultan II. Abdülhamit'in otuz üç yıllık arşivini bilhassa da "jurnalleri" araştırmak için bir tetkik komisyonu oluşturulmuş ve bunların pek çoğu Enver Paşa'nın emriyle bugün İstanbul Üniversitesi'ne tahsis edilmiş olan Harbiye Nezareti bahçesinde yakılmıştır.

2. İkinci Meşrutiyet'in İlanı Sonrasında İttihat Ve Terakki Cemiyeti Ve Osmanlı Azınlıkları

Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesinden evvel, 1908 yılının bahar aylarında "ortak düşman" olarak cephe alınan Sultan II. Abdülhamid yönetimine karşı geniş bir muhalefet cephesi vücut bulmuştu. İkinci Meşrutiyet yeniden ilan edildiğinde ise tarihte emsaline pek az rastlanacak biçimde bütün muhalif cepheler görünürde büyük bir "kardeşlik" havası içinde kutlamalara girişti. Türklerin yanında Rum, Ermeni, Bulgar, Musevi ve ülkede oturan diğer Avrupalı insanlar meydanlarda coşkuyla kucaklaşıp, kardeşlik ant içiyorlardı. Enver Paşa, "*Bundan böyle Bulgar, Yunan, Eflak, Yahudi, Müslüman yoktur. Hepimiz kardeşiz, eşitiz ve Osmanlı olmaktan gururluyuz!*" diyordu.²¹ Memlekette büyük bir iyimserlik tablosunun doğduğu bu günlerde, 1896 yılında çıkan Van İsyanı'nda yaşamını yitiren Ermeniler için yapılan anma törenlerine Türkler katılıyor ve Kudüs'ten İstanbul'a dönen eski Patrik İzmirliyan'ı karşılamaya geliyorlardı.²²

İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Ayrılıkçı-Milliyetçi unsurlarla arasındaki ilişkiler, Sultan II. Abdülhamid idaresine karşı doğal bir ortaklık olarak yorumlanmış ve o çerçevede şekillenmiştir. Aynı nedenlerle de olsa "istibdat idaresi" olarak değerlendirdikleri idare karşısında sürdürülen muhalif hareketin ortak iş birliği içinde yürütülmesi, tarafların gayelerini elde etmeleri bakımından mühim bir taktiksel eylem olarak değerlendirilmiştir. Fakat Padişah'a karşı sürdürülen bu geçici ortaklık, daimi bir beraberliğe dönüşmemiştir. İlk başlarda olmasa dahi, gelişen olaylar zincirinin etkisiyle durumu fark eden İTC, ülkenin toprak bütünlüğünün tehlikeye düşmesi nedeniyle en son ana kadar ayrılıkçı unsurların samimiyetine inanma iradesini devam ettirmiştir. Zira azınlıklarla doğabilecek istenmeyen sert bir çatışma, Makedonya ve "Vilayat-ı Sitte"nin istikbali ile doğrudan alakalıdır.

1907 Kongresinde İttihat ve Terakki Cemiyeti, Sultan II. Abdülhamit idaresine karşı ülke genelinde bir birlik sağlama amacıyla tüm muhalif unsurlarla iletişime geçmiş ve birlikte çalışmanın yollarını aramıştır. Fakat Rum, Bulgar ve Ermeni temsilcilerinin fırsatçı tutumları, Cemiyet tarafından "en azından" tahmin edilmekteydi. Böylelikle bu ittifakın nedenleri açıklanırken: "*ümidimizi kestiğimiz ve büsbütün na ümid olduğumuz manası çıkarılmamalı*"²³ ifadesiyle bu azınlıkların gaye ve eylemlerinden haberdar olduklarını göstermişlerdir. Fakat Cemiyet, samimiyetle savundukları "ittihad-ı anâsır" düşüncesi nedeniyle Azınlıkların ittifak iradesini güçlendirebilecekleri umudunu taşıırken ülkenin parçalanmasının önüne ancak böyle geçebileceklerini düşünüyorlardı yorumu yapılabilir. Aslında, kongreye dahil olan unsurlar Sultan II. Abdülhamit'e düşman oldukları gibi, birbirlerine de yakın sayılmazlardı.

"Terakki ve İttihat Cemiyeti, Türk olmak ve Türk vatanına gönülden bir muhabbetle bağlı bulunmak itibarıyla... Türkiye'den ayrılmak isteyen gayrimüslim gruplara düşmandı.

¹⁸ A.g.e., s.582-583.

¹⁹ A.g.e., s.582-583.

²⁰ "II. Abdülhamit", Osmanlı Ansiklopedisi, VI. Cilt, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.86-87.

²¹ Georges Castellan, Balkanların Tarihi, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993, s. 380.

²² Talat Paşa, Talat Paşa'nın Anıları, yayına hazırlayan: Alpay Kabacalı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2003, s. 50.

²³ Erdal Aydoğan, - İsmail Eyüboğlu (Hazırlayanlar), Bahaeddin Şakir Bey'in Biraktığı Vesikalara Göre İttihat ve Terakki, Alternatif Yayınları, Ankara 2004, s. 430.

Aynı zamanda gayrimüslim teşekküllerin tarafını iltizam eden Sabahaddin Bey fırkasını da hiç sevmiyordu. Diğer taraftan Sabahaddin Bey fırkasıyla gayrimüslim gruplar da Terakki ve İttihat Cemiyeti'ni, Osmanlı Devletinin tamamiyet-i mülkiyesini her şeyden evvel ileriye sürdüğünden dolayı, hakikat-ı halde hiç istemiyorlardı.”²⁴

Bunun yanı sıra gayrimüslim gruplarla, Arnavut ve Araplar, milletlerini Osmanlı adıyla tek çatı altında tutabilmek için “anâsır -ı muhtelif”nin birlikteliği devamlı olarak vurgulanmaktaydı. Arnavutluk’tan İTC’nin merkez yayın organına gelen ve cemiyetin Türk niteliğine vurgu yapmakta olan mektuba, red niteliğindeki verilen cevap dikkat çekmektedir:

“...Evvla söyleyelim ki: Sahib-i mektubun bize Türk hitabını tevcih etmeye hakkı yoktur. Cemiyetimiz bugün on bini müteceviz azaya malikdir. Bu aza meyanında Arab, Türk, Arnavud, Kürd, Ermeni, Laz, Rum, Yahudi, Dürzî ve ilh. Din ve kavimlerine mensup pek çok efrad vardır. Hatta hey’et-i tahririyemiz meyanında aslen ve neslen Türk olmayan zevad dahi mevcuttur. Binaenaleyh biz Avrupalılar gibi bir Türk hükümeti tanımıyoruz... Zaten bu kanaat-ı fikriyemiz unvan intihabında bile ima olunmuş ve birçok parlak isimler meyanında (Osmanlı) nam-ı sadesi tercih edilmişdi. Bundan da anlaşılır ki bir liva-yı ittihad altında yaşamak istemekden maksadımız hiçbir kavmin mezheb ve lisanına taarruz etmek değildir.”²⁵

1902 yılına kadar Cemiyet yöneticilerinde İTC’nin içindeki gayrimüslimlerin temsil hakkını artırmanın, Osmanlı devletine uyum sağlama niyetinde olmayan unsurları ne yönde etkileyeceği hususunda iyimser bir kanaat mevcuttu. Temsiliyetlerinin ve siyasi hakların artmasıyla azınlık grupların sistemle bütünleşerek Osmanlılık fikrinin vücut bulacağı düşünülmekteydi.²⁶

İttihatçılar, Ermeni ve Rum militanlarının eylemlerini takip edip, değerlendirme aşamasına geldikleri vakit, “Devlet-i Osmaniye”nin devamı adına ellerinde Türklerden ve “Türkçülük”ten başka bir düşüncenin kalmadığı neticesine varmışlardır. Bu durum resmen ifade edilmemiş, yıkılmakta olan bir devleti kurtarma arayışındaki Cemiyet kadrosu, devleti meydana getiren tüm unsurları “Osmanlılık” adıyla bir çatı altında tutmayı anayasal bir “zorunluluk” olarak devam ettirmiştir. Bu ortam neticesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti, Ermeni komitelerinin ve Rum Milletinin, basın yoluyla Meşrutiyet’in ilânını kendi başarıları olarak lanse etmeleri karşısında bile bunu inkar etme yoluna gitmemiştir. Çünkü asıl gaye, Meşrutiyet yönetimi altında Osmanlı Devleti’ni meydana getiren unsurlar arasında bir barış ortamının sağlanması ve devletin yıkılışının önüne geçilerek, bütünlüğünün korunmasıydı. İkinci Meşrutiyet’in, azınlık Osmanlılar tarafından benimsenmesi asıl hedefe oldukça uygunken bu amaç, bir nebze sergilenen bu tutumla teşvik edilmişti.

İlk günlerdeki o sevinç ve coşkuyla beraber İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin bu tutumu, kendi milletleri üzerinde nüfuzu azalan militan çetelerin de çabalarıyla, gün geçtikçe “Türkleştirme” politikasıyla değerlendirildi. Bunun gerekçesini ise evvela tarihsel arka plan ve Meşrutiyet’in ilânı sonrası ve Balkan Savaşları arasındaki dönemde yaşanan gelişmelerde aramak gerekir. Meşrutiyet’in ilânı sonrasında yapılan seçimlerde, görüntüden ibaret olan ittifak ortamı bozulmaya başladı. Taşnakların İttihat ve Terakki Cemiyeti ile çıkar gereği işbirlikleri bile Ermeni halkı içerisinde ciddi eleştirilere neden oluyordu. Hükümet, ülke sorunlarına eğilmeye başlarken siyasal hedeflerdeki ayrılıklar da Meclis kürsüsünde kendisini gösteriyordu.

2.1. İkinci Meşrutiyet Sonrası İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Rumlar

II. Meşrutiyet’in ilan edildiği dönemin başlarından Balkan Harpları’na kadar olan zaman aralığında, “Osmanlılık” düşüncesi ve Osmanlı vatandaşlığı kavramı, ülkeyi bir arada tutmanın ve siyasi birliğin istikrarı için önemli bir etken olarak görüldü.²⁷

1908 ve 1914 yılları arasında İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin, İttihad-ı anasır, Osmanlılık ve merkezîyetçilik politikaları, cemiyetin yönetsel idarideki en mühim siyasal ilkelerini teşkil etmektedir. Ancak II. Meşrutiyet ile beraber Osmanlı Devleti’nde yaşayan Rumların millet sistemi

²⁴ Aydoğan – Eyüboğlu, Bahaeddin Şakir Bey’in..., s. 431–432.

²⁵ M. Şükrü Hanioğlu, Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889 – 1902), İletişim yayınları, İstanbul, 1985, s.629.

²⁶ A.g.e., s.30.

²⁷ Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s.242.

içerisindeki ayrıcalıklı durumlarını yitirmeleri söz konusu oldu. Böylelikle Rumlar, II. Meşrutiyet'in ilanının kısa süre sonrasında Cemiyet'e karşı muhalefet etmeye başladılar.²⁸

1908 seçimlerinde İttihatçılara en fazla sorunu Rumlar çıkarırken, Hüseyin Cahit, *Tanin*'de İttihatçıların politikaları doğrultusunda yazılar kaleme alarak Müslüman tebaanın seçimlerde beraber hareket etmeleri gerektiğini belirtmiştir. O dönemde İttihatçılara karşı bir muhalefet çizgisi izleyen Rum gazetesi *Proodos* ile Hüseyin Cahit arasında sert polemikler yaşanmıştır. Yunan dışişleri nazırının, Rum patriğine, Türk gazetelerine rüşvet vererek ilişkilerin geliştirilmesini önerdiği ortaya çıkınca gerginlik hat safhaya ulaşmıştır. Yunan Hükümeti'nin buna benzer işler için para göndermeye devam etmesi, Meclis-i Mebusan'daki Rum vekilleri İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı kışkırtarak muhalefet etmeye yöneltmesi tansiyonu iyiden iyiye yükseltmiştir. 1908 seçimleri, II. Meşrutiyet'in ilanının ardından İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Rumlar arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine sebep olan ilk gelişme oldu. Seçimler, İttihatçılar ile Rumlar arasındaki siyasi görüşlerin ve meşrutiyet rejiminden beklentilerin aslında ne kadar farklı olduğunu göstermiş oldu. Rum toplumunun meşrutiyetten evvel sahip olduğu ayrıcalıkları terk etmeye pek niyeti yokken buna karşın Cemiyet'in Osmanlı Devleti ve sosyalitesini dönüştürme planları, iki grup arasındaki temel çatışma noktalarını oluşturmaktaydı. İkinci Meşrutiyet'in ilk seçimlerinde yaşanan bu gergin ortam, devam eden yıllarda İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Rumlar arasında yaşanacak olan krizlerin habercisi niteliğindedir.

Yunan eğitim dernekleri, Yunan konsolos ve din adamlarının Yunan hareketini yayma çalışmaları, Makedonya'daki okullar ve eğitim kurumları Anadolu'da Helenizm'i yeniden canlandırma politikası çerçevesinde can alıcı noktayı oluşturmaktaydı. Etnik-i Eterya Cemiyeti başta olmak üzere, Yunan organizasyonları, Helenizm için çalışırken "ittihad-ı anasır" politikası büyük bir başarısızlığa uğramış ve Yunan propagandasına karşı Osmanlı hükümetlerinin aldığı önlemler boşa çıkmıştır.

Yunanistan sınırlarının Osmanlı Devleti aleyhinde genişlemesini isteyen Rumlar için İkinci Meşrutiyet'in zaferle sonuçlanması, Helenizm adına da bir nevi tehlike teşkil etmekteydi. Osmanlılık fikrine başından beri sıcak bakmayan Rum Toplumunu, İkinci Meşrutiyet'in ilanından 31 Mart hadisesine kadar olan süreçte, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı Rum gazeteleri ve Rum Patrikhanesi tarafından açık destek görmüştür.

31 Mart Olayı'nın ardından gerçekleştirilen 1911 ara seçimlerinde İttihatçıların istediği neticeye ulaşamaması Rumları heyecandırmış, bir sonraki yıl yapılan 1912 seçimlerinde Rumlar, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile anlaşarak birlikte hareket etmiştir. Bunun üzerine Rum toplumunun seçimlerde muhalif olmaması için İttihat ve Terakki Cemiyeti, Patrik ile görüşmüş ancak Patrikhane kendi içlerinde aldıkları karar gereğince Rumların, seçimlerde serbestçe oy kullanabilmesi tavrını takınmıştır. Bunun üzerine tarihte "sopalı seçimler" olarak da anılan 1912 seçimlerinde Rumların siyasi temsilciliğini Rum Meşrutiyet Kulübü ve Rum Patrikhanesi üstlenirken seçimleri İttihat ve Terakki Cemiyeti büyük bir üstünlük ile kazanmıştır. Babiâli Baskını ile İttihatçıların yönetimi tamamen ele geçirmesiyle, 1914 seçimlerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti tek başına iktidar olmuş ve Balkan Savaşları'ndaki toprak kayıpları İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin temel politikaları üzerinde mühim etkiler oluşturmuştur. Toprak kayıplarının ardından Cemiyet'in ağırlık merkezi Anadolu'ya kaymış ve Türk nüfusun sayıca ön plana çıkmasıyla, "Türkçülük" ideolojisi Cemiyet için bir zorunluluk zuhur etmiştir. Böylelikle, Balkan Harpleri sonrasında, Osmanlılık düşüncesinin yerini, Türkçülük almıştır. II. Meşrutiyet sonrasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Rumlara dair yürüttüğü politikada, Yunan Devleti'nin Rum tebaa üzerindeki nüfuzunu azaltma fikri mühim bir rol oynamıştır. Bu doğrultuda sosyal, siyasal, kültürel ve yönetsel alanlarda bir takım tedbirler alan İTC, II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında Osmanlı Devleti'nde gittikçe artmakta olan Yunan faaliyetlerini önlemek adına Yunanistan gözetiminde girişimlerde bulundu. Bunun yanında Osmanlı topraklarında eylemler gösteren gizli Yunan cemiyetlerine ve Yunan propagandasına karşı tedbirler aldı.²⁹

Rum cemaati üzerinde etkin bir nüfuzu bulunan Fener Rum Patrikhanesi, II. Meşrutiyet döneminde İttihatçılara en fazla muhalefet eden dini kurumların başında gelirken Rumların İttihat

²⁸ Hasan Taner Kerimoğlu, İttihat-Terakki ve Rumlar 1908-1914, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.21-22.

²⁹ Aykut Kansu, 1908 Devrimi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.223-224.

ve Terakki Cemiyeti'ne yönelik muhalif tavrı siyasi alanda ve seçim dönemlerinde daha net bir şekilde gözlemlendi.³⁰ Bilhassa 1908 ve 1912 seçimlerinde Rumların, cemiyete karşı yürüttükleri muhalefetleri, İttihatçılar tarafından hoş karşılanmadı. İTC, Rumların 1908 ve 1912 seçimlerindeki muhalif tavrını Yunanistan'ın etkisine bağlamaktaydı. Rum toplumunun genel olarak muhalefet hareketleri izlemesine rağmen İttihat ve Terakki Cemiyeti, Meclis-i Mebusan'da Rum cemaatinden de mebuslar bulunmasını sağlamaya çalıştı. İTC ve Rum toplumu arasındaki siyasi gerginlik, cemiyetin kültürel, ekonomik ve toplumsal sahalarda gerçekleştirmeye niyetlendiği ıslahatlar esnasında hat safhaya ulaştı. Bilhassa Kilise ve Mektepler Kanunu, Rum toplumunun Cemiyet'e karşı muhalefetine mühim bir rol oynamıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Ortodokslar arasındaki çatışmaya son vermek ve farklı Osmanlı azınlıklarının birlik ve beraberliğini sağlamak için çıkardığı kanuna karşı, Rum Patrikhanesi'nin kışkırtmalarıyla Rum toplumu büyük bir muhalefet yürüttü.³¹

İttihatçılar tarafından etnik temele dayanmakta olan cemiyetlerin yasaklanması, yani "Cemiyetler Kanunu" ve bir bölgede çoğunluk tarafından kullanılan kilise ve mekteplerin çoğunluğa verilmesini esas alan "Kilise ve Mektepler Kanunu"na, Patrikhane'nin ayrıcalıklarını kaybedeceği düşüncesiyle özellikle Rumlar tepki göstermiş ve ardından da Rum ve Bulgar kiliselerinin yakınlaşması başlamıştır. Ayrıca İttihatçıların gayrimüslim okullarını denetleme ve bu okullarda Türkçenin okutulmasını sağlamaya çalışmaları Rum toplumu tarafından tepkiyle karşılanırken Rum okullarında Yunan propagandası devam etmiş ve Yunan öğretmenlerin bu okullardan çıkarılma çabalarının yanı sıra 1909'da gayrimüslimlerin askerlik yükümlülüğüne alınmaları da İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Rumlar arasındaki köprüleri yıkmıştır.

Girit sorunu sebebiyle Yunanistan ile ilişkilerin gerildiği bir süreçte yaşanan bu muhalefeti, İTC maksatlı olarak Patrikhane'nin ve Rum toplumunun muhalefeti Yunanistan'a bağladı. Bunun yanında Cemiyet bu süreçte, Rum Patrikhanesi'nin Osmanlı Rumlarını yönlendirme girişimleri karşısında tepkisini göstererek Rum toplumu içinde Patrikhane'ye karşı doğan muhalif sesleri destekledi. II. Meşrutiyet dönemi boyunca, dini bir müesseseye olan Rum Patrikhanesi'nin Rum toplumunu ilgilendiren tüm konulara müdahil olmaya çalışmasını önlemeye çalışan İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Meşrutiyet sürecinde yaşanan sorunlar karşısında Rum Patrikhanesi'nin "Düvel-i Muazzama"nın müdahalesini davet etme girişimlerine, bağımsızlığı tehlikeye atacağı nedeniyle sert bir biçimde karşı çıktı.

Rum toplumu ve İTC arasındaki ilişkilerin en gergin olduğu zaman, 1910 senesiydi.³² Kilise ve Mektepler Kanununun kabul edilmesi, İttihatçıların gayrimüslim okullarına devlet denetimi getirme girişimleri, Girit sorunu, Yunan mallarına karşı girişilen ekonomik boykot gibi nedenler, iki taraf arasında gerginliği zirveye taşıdı. Cemiyet'in gayrimüslim okullarına devlet denetimi getirme ve bu okullarda Türkçenin okutulmasını sağlamaya çalışmaları, diğer gayrimüslim azınlıklar gibi Rumlar tarafından da "Türkleştirme" politikası olarak nitelendirildi. İTC, Rum okullarında çalışmakta olan Yunanlı öğretmenlerin görevlerinden uzaklaştırılmalarını sağlayarak Türkiye'deki Yunan propagandasına karşı önlem almış olduğunu düşünürken yaşanan siyasi gelişmelerin de ışığında, eğitim konusunda savdukları savlara aykırı kararlar almak zorunda kaldı. Balkan Savaşları esnasında Yunanistan'ın Ege adalarını işgal etmesi ve bu durumun büyük devletler tarafından destek görmesi, Cemiyet'i tedirgin etti. Zira Yunanistan, bu adalar yoluyla Batı Anadolu'yu işgal etme girişimlerinde bulunabilirdi. Yunanistan ile adalar sorunu sebebiyle yaşanan gerginliğin yanında Yunanistan'da kalan Müslüman nüfusa yönelik yapılan baskılar, Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında ilişkilerin gerginleşerek tırmanmasına sebep oldu. Bu koşullar altında Osmanlı Devleti topraklarından Yunanistan'a doğru bir Rum göçü yaşanmaya başladı. İki ülkeyi yeni bir savaşın eşiğine getiren göçmenler sorunu, büyük devletlerin de arabuluculukları sayesinde, mübadele önerisinin benimsenmesiyle çözümlenmeye çalışıldı.

İttihatçıların Yunanistan'daki Müslümanlar ile Aydın Vilayeti ve Trakya'daki Rumların mübadele edilmelerini kabul etmeleri, Cemiyet'in Rumlara yönelik politikasındaki değişikliği göstermektedir. Cemiyet'i böyle bir karar almaya yönlendiren sebeplerden biri, Rumlara olan

³⁰ Feroz Ahmed, İttihat ve Terakki 1908-1914, çev: Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul, 9.Baskı, 2013, s.94.

³¹ A.g.e., s.95.

³² Yusuf Hikmet Bayır, Türk İnkılabı Tarihi, Cilt I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, s.48-49.

güvensizlikti. Ayrıca ülke güvenliği açısından son derece önemli olan stratejik noktalara devlete sadakatinden şüphe edilmeyecek Türk ve Müslümanları yerleştirme fikri de bu kararın alınmasında etkili olmuştur.

Bu durumların yanı sıra İttihat ve Terakki Cemiyeti uygulamış olduğu milli iktisat politikalarında Türk ve Müslüman unsurdan bir burjuva yaratma çabasına girmiştir. Avusturya, Yunanistan ve Rumlara karşı yapılan boykotlar sürerken özellikle patrikhaneler arasında da İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı yine en sert muhalefetin Rum Patrikhanesi tarafından yapıldığı belirtilmektedir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, yapılan boykotlarda sorumluluğu resmi olarak almaması ve 1913-1914'te yapılan boykotun, öncekiler gibi bir ülkeye karşı değil de Osmanlı vatandaşı olan Rumlara karşı yapılmış olması, dikkatleri çekmektedir. Rumlara karşı yapılmış olan bu boykot, İttihatçıların milli iktisat politikalarıyla doğrudan ilişkili olduğu gibi bu boykotun ekonomik durumlarını sarsmada, Rumlara karşı alınmış bir önlem olarak değerlendirilmektedir.

Netice itibarıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Yunanistan'ın Rumlar üzerindeki etkisini azaltmayı hedefleyen politikaları başarılı olamamış, Rumlar, Patrikhane ve Yunan Devleti'nin destekleriyle 'ayrıcılık' konularını artırarak sürdürmek istemişler ve politikaları Cemiyet'e karşı sert bir muhalif taban haline dönüşmüştür. Görüldüğü gibi İttihatçıların reformlarıyla Makedonya'daki ulusal hareketlerin beklentilerinin çeliştiği aşikardır. "...Meşrutî idareyle bile Osmanlı imparatorluğu Balkan halkları için artık bir seçenek oluşturmuyordu." ³³

2.2. İkinci Meşrutiyet Sonrası İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Ermeniler

Meşrutiyet'in ilanından sonra ülkede doğan şenlik havasına, diğer azınlıkların yanında Ermeni Milleti de büyük bir sevinçle katılmış, af ilanının gelmesiyle Sultan II. Abdülhamit'in Ermeni terörünü bastırması sonucunda yurt dışına kaçan Ermeni Komitacıları da ülkeye dönmeye başlamışlardı. Ülke sınırlarından girişlerini bir "zafer" edasına dönüştüren Ermeniler, gerilla kıyafetleri, özel flamalar ve sembolleri ile ülkeye giriş yapmışlardı. Meşrutiyet sonrasında İstanbul ve özellikle Doğu Anadolu'da çeşitli Ermeni Kulüpleri kuran Ermeniler, Meşrutiyetin getirdiği "özgür" havadan faydalanarak faaliyetlerini daha rahat yürütmeye başlamışlardı.

II. Meşrutiyet'in ilanının ardından Ermeni çetelerinin legal hale gelmesiyle, bilhassa Taşnaksüyun ve Hınçak komiteleri yürüttükleri faaliyetleri açıktan sergilemeye başlamıştı. Meşrutiyet sonrası, *Marksist Taşnaksüyun, Sosyal Demokrat Hınçak Partisi, Anayasal Ramgavar Partisi ve Veragazmyal Hınçak Partisi* gibi dört Ermeni siyasi parti Osmanlı siyasi hayatında etkin rol oynamaktaydı. İTC, ilk dönemlerde nüfuz alanını güçlendirmek adına Ermeni siyasi partileri ile işbirliği yapmaya çalışmış, özellikle Taşnaksüyun ve Sosyal Demokrat Hınçak Partisi ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Cemiyet, Ermeni toplumunda büyük bir etkisi olmayan *Anayasal Ramgavar ve Veragazmyal Hınçak Partisi* ile olan ilişkilerini geliştirme ihtiyacı duymamıştır. ³⁴

Meşrutiyet sisteminin yeniden tesis edilmesi, Ermeni komitelerinin plan ve programlarında değişikliğe gitmelerine de neden oldu. Yeni düzeni benimsemiş olan Ermeni komiteleri, ihtilalci fikir ve eylemlerini bir yana bırakarak Meşrutiyet rejimine destek olmaya karar kıldıklarını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda İttihatçılar ve Ermeni Devrimci Federasyonu arasında İstanbul'da dayanışma gösterileri düzenlenmiştir. Ermeni İhtilal Federasyonu'nun sözcüsü Aknuni yaptığı açıklamada: "*Taşnakzaganların en önde gelen görevlerinden birinin de, Osmanlı Anayasa rejimini korumak, Osmanlı uluslarının birbirleriyle birleşmelerini sağlamak, İttihat ve Terakki ile işbirliği yapmaktır*" ifadelerini kullanmıştır. ³⁵ Hınçak Komite Lideri Kafkasya Ermenilerinden M. Sabahgülyan, 1908 senesinin Ağustos ayında Beyoğlu'nda Surp Yervartyun kilisesinde yaptığı konuşmada "*Hınçakların, artık ihtilal çalışmalarına son vererek tüm varlıklarıyla yurdun yükselmesi için çalışacaklarını*" bildirmiştir. ³⁶

1908 İhtilalinin ardından, hükümet etme nüfuzu gün geçtikçe, "Meşrutiyetin sağlayıcıları unvanı" ve siyasi kuvvetleri hasebiyle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin eline geçmişti. Cemiyet'in

³³ Hasan Tamer Kerimoğlu, İttihat-Terakki ve Rumlar 1908-1914, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.345.

³⁴ Arsen Avagyan, Gaidz F. Minassian, Ermeniler ve İttihat ve Terakki, İşbirliğinden Çatışmaya, Aras Yayınları, İstanbul, 2005, s. 49.

³⁵ Salahi R. Sonyel, Osmanlı Ermenileri, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988, s.5.

³⁶ A.g.e., s.5.

ilk zamanlar Ermenilere verdiği mesaj, Meşrutiyet'ten evvelki Ermenilerin bölücü amaçlarını terk etmeleri ve Meşrutiyet'in getirdiği eşitlik ortamında Osmanlı vatandaşı olarak kalmaları içerikliydi. Bu mesaja ihtilalden evvel İttihatçılarla oldukça aktif işbirliği yapan *Taşnaksütyun Cemiyeti* önemli ölçüde uymaya çalışırken Komitacılar arasında bilhassa *Hınçak* ekibi ile birlikte diğer iki grup, Doğu Anadolu'da Ermenilerle tenha yerlerde "Ermeni özerkliği" istemeyi devam ettirmişler ki, bu istek İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından hiçbir vakit kabul görmemiştir.³⁷

Cemiyet, Ermeni vatandaşlarını Osmanlı Devleti'nin "*Eşit, Mutlu ve Hakiki Vatandaşları*" statüsüne sokmak, yani onları kazanmak adına birçok atılım yapmış, örneğin; diğer azınlık gruplara da uygulandığı gibi artık Ermenilerden de asker ve devlet memuru alınmaya başlanmıştır. Mebusan Meclisi'ne Ermenilerden de vekil seçilmiş, hatta bu isimlerden Oskar Efendi, Posta ve Telgraf Nazırı, Gabriyel Norodükyan Efendi Hariciye Nazırı görevine getirilmiştir.

1909 yılının Nisan'ında Adana'da yaşanan olaylar, İttihatçı ve Ermeni ilişkilerinin temellerinin sağlam olmadığını en bariz delillerden biridir. Adana olayları, 13 Nisan 1909 tarihinde başlayan İstanbul'daki 31 Mart Vakası haberlerinin yayıldığında başladı ve 16 Nisan 1909 tarihinde duruldu. Hareket Ordusu, ayaklanmayı bastırmak için İstanbul'a girdiği 25 Nisan günü, Adana'da kargaşa ortamı yeniden başladı ve 27 Nisan'a kadar devam etti. Hareket Ordusu'nun İstanbul'daki ayaklanmayı bastırmasının ardından hükümet Adana olaylarında zayıf görenlere maddi yardımlarda bulundu ve olayları soruşturmak adına bir komisyon oluşturdu. Olayların sorumluları divan-ı harpde yargılanırken pek çok kişi asılarak idam edildi. Yaşananları bir uyarı olarak nitelendiren İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Ermeni Taşnaksütyun Komitesi işbirliği yoluna gitmeyi kararlaştırdılar.

Adana olaylarının ardından, *Sosyal Demokrat Hınçak Partisi*, İttihat ve Terakki Partisi ve onun politikalarına karşı açık bir muhalif mücadele yürütmeye karar vermiş, fakat bu mücadeleyi hangi yollarla yürütmesi gerektiği hususunda bir karara varamamıştır. *Sosyal Demokrat Hınçak Partisi*, *Taşnaksütyun*'un İttihat ve Terakki Cemiyeti ile işbirliği yapmasını tarihi bir hata olarak değerlendirmiş ve muhalif konumunu devam ettirmiştir.³⁸ Ermeni tebaanın çoğunluğu ile *Taşnaksütyun* kanadı, 1908 seçimlerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti ile işbirliği yaparken *Sosyal Demokrat Hınçakyan Partisi*, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası* ile anlaşarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne muhalif bir tutum ile seçimlere katılmıştır.³⁹ İkinci Meşrutiyet döneminin ilk Meclis-i Mebusan başkanlarından Ahmet Rıza hatıralarında, Meşrutiyetin gelmesiyle bile Ermenileri memnun edemediklerini şöyle dile getirir: "*Cemiyet'e âdeta rakip gibi bakıyorlardı. İlaçlar, çareler arasında ziddiyet vardı. Onlar bizden ayrı muhtariyet istiyorlardı. Biz ise umum için ıslahat talep ediyorduk. Kamun-u Esasi, Millet Meclisi, umumu hoşnut edecekti.*"⁴⁰

Bütün bu işbirliği çabalarına karşın İTC ile Ermeniler arasındaki münasebetler 1910 senesinden itibaren bozulmaya başlamıştı. *Taşnaksütyun* ile İTC arasındaki ilişkinin değişim süreci önce Ermeni basınında başlayan İttihat ve Terakki Cemiyeti eleştirileri ile sonra da daha önce uygulanmakta olan Rus muhalifi politikalarından uzaklaşılması ve Rus temsilcilerle münasebetler kurma girişimleri ile açığa çıkmıştır.⁴¹ 18 Temmuz 1912 tarihinde Taşnaksütyun Batı Bürosu, Osmanlı vatandaşlarına "*Bağımsız bir parti olarak, başka hiçbir partiye bağlı olmadıklarını*" açıklamış ve mevcut iktidara "*Güvensizliği önleme, vergileri indirme, İslamcılıktan ve Türkçülükten vazgeçme, anayasal özgürlükleri güvence altına alma*" çağrısı yapan bir bildiri yayımlayarak ortaklığın bittiğini duyurmuştur. Bunun ardından Taşnaksütyun ile İTC arasındaki münasebetler bitme noktasına gelmiştir.⁴²

Aynı senenin son aylarına doğru Ermeni medyasında İTC aleyhine çok sert yazılar çıkmaya başlamış özellikle *Jamanak* ve *Nor Aşklar*'da çıkan yazılar Cemiyet'i oldukça ağır suçlarla itham etmişti. *Nor Aşklar* da Cemiyet'e siyasi taarruz ediliyor Cemiyet, Ermenilere düşmanlıkla, Ermenileri baskı altına alma milliyetçilikle, irticayla, ittihad-ı islamcılıkla suçlanıyordu. Anadolu bölgelerindeki ıslahat konusu gündeme geldiği vakit, Ermeni siyasi organizasyonları büyük

³⁷ Süleyman Kocabaş, Ermeni Komitacılarının Jön Türklerle İş birliği, Yeni Türkiye yayınları, 2014, s.12.

³⁸ Arsen Avagyan, Gaidz F. Minassian, a.g.e., s.67.

³⁹ Ali Birinci, Hürriyet ve İhtilaf Partisi, Dergah Yayınları, İstanbul, 2001, s.276.

⁴⁰ Süleyman Kocabaş, a.g.e., s.12.

⁴¹ Arsen Avagyan, Gaidz F. Minassian, a.g.e., s.66.

⁴² A.g.e., s.189.

devletlerin önüne blok halinde çıkma zorunluluğu sebebiyle tüm siyasi hesaplarını bir kenara koyarak Ermeni reformları gagesiyle tek blok halinde hareket etmişlerdir.⁴³

İTC ve Ermeniler arasındaki ılımlı hava, kötümser bir çizgi çizerek I. Cihan Harbi dönemine kadar ilerlemiş, bu savaş günlerinde yaşanan olaylar ise “ittifaktan ihtilafa” geçişin temellerini oluşturmuştur. Bu çatışma ortamının en temel nedeni, Osmanlı Devleti’nin İttifak Devletleri (Almanya ve Avusturya) safında, İtilaf Devletleri’ne (İngiltere, Rusya ve Fransa) karşı savaşa girmesi olmuştur. Taşnaksütyun Komitesi de gelişen hadiseleri değerlendirmek ve muhtemel bir Osmanlı-Rus savaşında alacakları tavır belirlemek adına Erzurum’da 8. genel kongresini düzenledi. 2-14 Ağustos 1914 tarihlerinde, Erzurum’da toplanan kongreye ülke içinden ve dışından gelen çok sayıda delege dahil oldu. Rostom, Agnuni, Simon Vratsiyan, Rupen ve Zartaryan gibi isimlerin ağırlığını koyduğu tartışmalar esnasında bir çatışma karşısında Ermeni toplumunun ne şekilde tavır alacağı konusu masaya yatırıldı.⁴⁴

Kongrede, Osmanlı Hükümeti’ne karşı izlenecek siyaset hakkında şu görüşte mutabakat sağlandı: ‘İttihat ve Terakki hükümetinin, Hristiyan unsurlara ve özellikle Ermenilere karşı eskiden beri takip ettiği iktisadî, sosyal ve idarî birbirine zıt politika, baskı ve islahatı uygulama konusunda gösterdiği aldatıcı hareketleri göz önünde tutan Taşnaksütyun kongresi, İttihat ve Terakki’ye karşı muhalefet durumunda kalmaya, onun siyasi programını eleştirmeye, kendisine ve teşkilatına karşı şiddetle mücadeleye girişmeye karar vermiştir.’⁴⁵

Birinci Dünya Savaşı’nda Doğu cephesinde Türk- Rus Harbi patlak verince Ruslar, bölgedeki Ermenilere savaşa kendi saflarında dahil olmaları karşılığında Bağımsızlık vaat etmiş, bu vaade kânan Emeniler, bir yandan Rus ordusu saflarında, bir yandan da cephe gerisinde Osmanlı ordusunu vurmaya karar vermişlerdir. Sadrazam Talat Paşa, bu kararla alakalı olarak, *Taşnaksütyun* komitesinin Şam şubesine yazılmış bir gizli emrini ele geçirdiklerinden bahsederken emirde şu ifadeler yer almaktadır: “Ruslar hududu geçip Osmanlı orduları geri çekilmeye başladığı zaman, mevcut vasıtalarla istifa edilmek suretiyle her tarafta umumi bir isyan yapılmalıdır. Osmanlı ordusu bu suretle iki ateş arasına alınmış olacaktır. Bütün resmi binalar uçurulacak, hükümet daireleri işgal edilecek ve Alman nakliyatına hücum edilecektir. Bunun üzerine Osmanlı ordusu ilerlediği takdirde, Ermeni askerler silahlarıyla birlikte kıtalarını terk edecekler, çete teşkil edip Ruslarla birleşeceklerdir.”⁴⁶

Bunun ardından Osmanlı hükümeti, 24 Nisan 1915 tarihinde harp bölgelerindeki Ermenilerle ilgili “Tehcir Kanunu” (Göç Ettirme Kanunu) çıkaracak, harpte zararlı olabileceği düşünülen yaklaşık 600 bin Ermeni, Osmanlı ordusunun himayesi ve muhafazasında Suriye ve Lübnan gibi bölgelere nakil ettirilecektir. Savaşın ardından, Ermeniler yaşananları “Soykırım” olarak adlandırıp, “Türkler 1.5 - 2 milyon Ermeni’yi katlettiler” diyerek propaganda yapmaya başlayacaklardır ki, bu doğru bir iddia değildir. Savaş yıllarında Türkiye’de yaşayan Ermenilerin sayısı 1 milyonu aşmaz. Günümüzde yapılan ulusal ve uluslararası arşiv çalışmalarında da bölgede yaşanan çatışmalardan dolayı Ermenilerin gerçek kayıplarının 300 bin civarında olduğu tespit edilirken Müslümanlardan ise yaklaşık 700 bin kişinin hayatını kaybettiği tespit edilmiştir.⁴⁷

Böylelikle, İttihatçı ve Ermeni Komitacıları ortaklığı tam bir hayal kırıklığı ile neticelenmiş, bilhassa bu fiyaskoda, Ermenileri, bağımsızlıktan başka hiç bir durumun tatmin edemeyeceği düşüncesi etkili olmuştur.

2.3. İkinci Meşrutiyet Sonrası İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Yahudi ilişkileri

Yahudi cemaati, Sultan’a karşı yürütülen muhalefet hareketinin ilk zamanlarından itibaren İttihat ve Terakki Cemiyeti ile işbirliği halindeydi. Bu ortaklıkta, hareketin merkezinin Selanik odaklı olmasının payı önemlidir. Diğer yandan Cemiyetin oluşturulmak istenen yerli burjuvazinin bir ögesi olarak, Hristiyanların ekonomik üstünlüğüne karşı Yahudi cemaatini doğal ortak olarak görmesidir. Neticede Yahudiler de Selanik merkezli eylemlerden Bağdat’a varıncaya kadar İttihat

⁴³ A.g.e., s.190.

⁴⁴ A.g.e., s.203.

⁴⁵ Esat Uras, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, Belge Yayınları, İstanbul 1987, s.579-580.

⁴⁶ Süleyman Kocabaş, a.g.e., s.12.

⁴⁷ Yusuf Halaçoğlu, Ermeni Tehciri, Babiâli Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 13 – 170.

ve Terakki Cemiyeti'ni desteklemişti.⁴⁸ Rumlardan ve Ermenilerden ayrı bir siyaset izledikleri hemen her safhada gözlemlenen Yahudi cemaati açısından durum farklıdır. Bilhassa Selanik Musevi ve Yahudileri baz alınarak bir yorumlama yapıldığında, İTC ile tam bir ittifak birlikteliği olduğu gözlenirken bu sempaticilik ve entegre olma sürecinin tabana da yayıldığı gözlemlenebilir. 31 Mart Olayında; Keşan, Edirne, Selanik ve Çanakkale'den bir araya gelen yaklaşık 700 Musevi gönüllü, Hareket Ordusu'na dahil olmuştur.

Tüm bu saptamalar göz önüne alındığında denilebilir ki Yahudi-Musevilerle Hıristiyan unsurların, İttihat ve Terakki Cemiyeti'yle olan ilişkileri özde farklı nedenlerden kaynaklanmaktadır. Tarihsel, kültürel ve iktisadi nedenlerden dolayı Türklerle zaman içinde kaynaşmayı benimsemiş olan Yahudiler, yaşadıkları farklı tarihî sürecin de etkisiyle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hakim olduğu 1908-1918 seneleri arası ile izleyen süreçte devletin yanında saf tutmuşlar ve bu tutumlarını Cumhuriyet'e uzanan süreçte devam ettirmişlerdir. Açıkçası Yahudiler, Türklerin geleceği ile kendi istikballerini paralel görmüş, bu değerlendirmenin neticesinde oluşturulan yolu istikrarlı bir biçimde devam ettirmiş ve karşılığını da Cumhuriyet sonrası dönemde bir ölçüde görmüşlerdir.

Birinci Dünya Savaşı günlerine gelindiğinde İTC, Siyonistlerin İngiltere ile ittifak arayışlarına ve savaş ortamının gerginliğine rağmen, Osmanlı Devleti'ne karşı açıkça cephe almış Siyonistler ile Osmanlıya bağlı Yahudiler noktasında bir ayırım tercihi yapmıştır. Bu noktada Almanya'daki etkili Yahudi lobilerle görüşmeler başlamıştır. Harp esnasında, bir taraftan Cemal Paşa'nın Filistin'de Siyonist gruplara karşı sürdürdüğü mücadele tüm hızıyla devam ederken, diğer taraftan İTC hükümeti, müttefik devlet Almanya'nın ve Amerikan büyükelçiliğinin telkinlerini dikkatle, ipleri tamamen koparmamak için, Yahudi unsurlarla dengeli bir siyaset yürütmeye çalışmıştır. Cemiyet, etkin Yahudi lobilerle görüşmek adına Almanya'ya bir heyet göndermiş, Siyonistleri İngilizlerin yanından alarak Osmanlı ve Almanya saflarına çekmek için uzlaşma yolları aramıştır. Bu bağlamda bir Osmanlı-Yahudi proje birliği projesini hayata geçirmeye çalışmıştır.

İtilaf Devletleri sempaticizmi Siyonist gruplar, harp boyunca Osmanlı Devleti'nin yenilgisi için çabalamışlar, bunun için İtilaf Devletlerine maddi, siyasi ve askeri yardım da sunmuşlardır. Buna karşı harp öncesi ve süresince İTC hükümeti, Siyonistlerin Filistin'de bağımsız bir Yahudi devleti kurma hedeflerini engellemeye yönelik politikalar izlemiştir. İTC hükümetinin Filistin politikasını hedefleri önünde bir engel olarak gören Siyonistler ve yereldeki destekçileri, savaş boyunca Mısır ve Filistin'de İngiltere'ye destek istihbarat sağlamışlar ve harbin sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nin ordusuna karşı fiilen savaşa katılmışlardır.⁴⁹ Siyonistlerin İngiltere'nin himayesinde Filistin'de bir Yahudi devleti kurmak istediklerinin farkında olan 4. Ordu Kumandanı Cemal Paşa,⁵⁰ bu doğrultuda, 8 Ocak 1915 tarihinde bölgede faaliyet gösteren, aralarında Yellin, Bugrachof, Antebi ve Grasowsky'nin de bulunduğu Siyonist partinin 12 üyesini barış karşıtı ilan ederek ayrılıkçı faaliyetlerde bulunanların acilen sınır dışı edileceğini bildirmiştir.⁵¹

Siyonistler, Cemal Paşa'nın tedbirleri karşısında, Avrupa kamuoyunu harekete geçirmeye çalışırken ittifak ve itilaf devletlerinin hükümetlerini de İTC üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanma yoluna gitmişlerdir.⁵² Siyonist gruplar, Avrupa ve Amerika basınında JudenMassacres (Yahudi katliamı) başlıklarıyla haberlerin çıkmasını sağlamış, bilhassa Cemal Paşa'ya karşı cephe alarak onu Yahudileri katletmekle itham etmişlerdir. Bu yönde haberlerin Avrupa basınında yer almasıyla Cemal Paşa, Siyonist liderleri bir kez daha toplamış ve söz konusu yalan ve karalayıcı haberlere son verilmemesinin, Yahudiler için daha kötü neticeler doğuracağını söylemiştir.⁵³

⁴⁸ İlber Ortaylı, "Son Devirde Osmanlı Musevileri", Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler I, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004, s.300.

⁴⁹ Şükrü Mahmut Nedim, Filistin Savaşı (1914 -1918), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, s. 41, 74, 87, 113, 142.

⁵⁰ Cemal Paşa, Hatırat 1913-1922, (Yayına hazırlayan: Dr. Ahmet Zeki İzgöer), Nehir Yayınları, İstanbul, 2006, s. 295.

⁵¹ Ömer Osman Umar, "Osmanlı döneminde Yahudiler'in Filistin'e yerleşme faaliyetleri", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 2, Elazığ, 2002, s. 432.

⁵² Falih Rıfık Atay, Zeytindağı, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2012, s. 75.

⁵³ A.g.e., s.75.

Cemiyet, İngilizlerin Balfour Bildirgesi'nin⁵⁴ ardından Yahudilerin atılan köprüleri yeniden kurmak ve Siyonist grupların Osmanlı lehine çekilmesi adına birtakım girişimlerde bulundu. Görüşmeleri yürütmek için Talat Paşa ile tanışıklıkları İTC'nin kuruluşuna kadar dayanmakta olan ve kendisi de bir Yahudi olan Emmanuel Carasso seçilmiştir. Sultan II. Abdülhamid'in hal edilmesinde mühim bir rol de oynayan Carasso bu defa Siyonistler ile İTC arasında bir köprü görevi üstlenmiştir.

Hilfsverein'in kurucularından Dr. Paul Nathan'ın davetiyle Almanya'da bulunan Yahudi lobilerinin önde gelen isimleri ile birkaç Siyonist önder, Berlin'de bulunan Kaiserhof otelde, bir kahvaltıda bir araya geldi. Toplanma nedenleri Osmanlı Devleti'nin Yahudi politikalarını ve gelinen son noktayı tartışmak olan grubun içerisinde Carasso da vardı. Talat Paşa, Emmanuel Carasso'ya Siyonistlerin sıkça dillendirdiği, Yahudilerin geleceğine yönelik derin kaygıların giderilmesi ve uzlaşının sağlanması adına tam yetki vermiştir. Toplantının diğer katılımcıları, Geheimrat Tiemendorfer, Eugen Landau, Müdür Mankiewitz, Dr. Bernhard Cahn, Dr. Klee, Lichtheim, Dr. Hantke, Dr. Heymann, Prof. Sobernheim, Prof. Max von Oppenheimer, Kommerzienrat Eisner, Prof. Ludwig Stein, Kommerzienrat Gerson Simon, Geheimrat Israel, Geheimrat Fuchs, Justizrat Plonsker'dir. Toplantının başında Emmanuel Carasso, Talat Paşa'nın tüm Yahudi ve Siyonist örgütlere selamlarını iletmiş ve İTC'nin Osmanlı-Yahudi Birliği projesinden söz etmiştir. Projede, tüm Siyonist grupların tek bir çatı altında birleştirilmesi tasarlanmıştır. İTC, tüm Yahudi örgütleri temsil edecek bu projeye, Anadolu'da bir Siyonizm üssü açılmasına fırsat tanımıştır.⁵⁵

Toplantıya katılan Siyonist isimler bu projeye olumlu bakarlarken Amerika ve İngiltere'deki Yahudilerin yüksek beklentilerine bir çözüm olamayacağına kanaat getirmişlerdir. Filistin'deki Siyonist gruplara yapılan tasfiye, Yahudi çevrelerce büyük tepki çekmiştir. Toplantıdaki Siyonist liderler, Carasso'dan Talat Paşa ile bu kaygıların paylaşılmasını rica etmişlerdir. Bunun üzerine Karasu, hükümet nazarında adımların hızlandırılacağı ve elinden gelen her şeyi yapacağını sözünü iletmiştir.⁵⁶ Anlaşılacağı üzere Siyonistler, Osmanlı Hükümeti'nin tanıdığı haklarla yetinmeyecek ve Yahudi halkı adına bağımsız bir Yahudi devleti emellerinden vazgeçmeyeceklerdir. Cemiyet her ne kadar Yahudilerin bütün isteklerine sıcak baksa ve yeni girişimler yapmak için çabalasa da Siyonistlere güvenmemektedir. Osmanlı'da yaşayan pek çok sadık Yahudi'nin aksine Siyonistler açıkça ayrılıkçı hedefler gütmüşlerdir.

Osmanlı Meclisi'nde söz alan Kudüs milletvekili Ruhu Bey konuşması sırasında, Siyonizm'in Filistin, Suriye ve Irak coğrafyasında, başkenti Kudüs olan bir Yahudi devleti kurmak amacına hizmet ettiğini buna rağmen Osmanlı Devleti'nde yaşayan pek çok Yahudi vatandaşın Anti-Siyonist tavır sergilediğini ifade etmiştir.⁵⁷ Hatta Çanakkale cephesinde İngiliz ordusunda savaşan Siyonist bir tabur bulunmasına rağmen Türk Ordusu'nun altında bulunan Yahudilerin sayısı da oldukça fazladır.⁵⁸ Dolayısıyla Tüm Yahudileri düşman olarak değerlendirmek doğru bir yaklaşım değildir.

2.4. İkinci Meşrutiyet Sonrası İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Araplar

II. Meşrutiyet'in ilanı diğer birçok grup gibi Araplar tarafından da coşkuyla karşılanmış ancak ihtilalin üzerinden henüz bir buçuk yıl dahi geçmeden bir Arap muhalefet partisi ortaya çıkmış ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne muhalif Arap grubun sayısı hızla çoğalmaya başlamıştır.⁵⁹ İttihat ve Terakki Cemiyeti, uzak olan Arap vilayetlerini daha sıkı biçimde denetlemeye başlamış, bunun yanı sıra, Cemiyet, güvenilir personel sıkıntısına düşmüştür. 1908'de açılan Mecliste Arap

⁵⁴ Lloyd George'un başbakanlığındaki İngiliz savaş kabinesinde dışişleri bakanı olan Arthur Balfour'un girişimiyle başlatılan ve Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasıyla neticelenen girişimdir. Sedat Kızıloğlu, "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi", Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı:1, Cilt II, 2012, s. 35 – 64.

⁵⁵ Ahmet Asker, I. Dünya Savaşında İttihat ve Terakki'nin Siyonistler ile Uzlaşma Çabası: Osmanlı-İsrail Birliği Projesi, Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries) Cilt: 11, Sayı: 2, 2016, s.105.

⁵⁶ A.g.e., s.106.

⁵⁷ A.g.e., s.107-108.

⁵⁸ A.g.e., s.107-108.

⁵⁹ Hasan Kayalı, Jön Türkler ve Araplar, Osmanlılık Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık(1908 1918), 2.Baskı, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s. s.59.

vekiller de yer alırken 31 Mart Olayı ise Şam'ın dışında Arap topraklarında mühim bir akis bulamamıştır.⁶⁰

Hasan Kayalı'ya göre Cemiyet'in zorba tutumu, Türk-Arap ilişkilerinde rahatsızlık verici bir unsur oluştururken Arapların siyasi taraf kazanmasına ve Araplarla Türklerin dilsel ve etnik çizgilerde birbirlerinden gün geçtikçe daha fazla kopmasına neden olmuştur.⁶¹ Hükümet'in meclisteki Arap mebusların muhalefetine sebep olacak ve o dönemde siyasi krize neden olan bazı girişimlerde bulunması Türk-Arap ilişkilerini iyiden iyiye germiştir. İngiltere'den borç alabilme umuduyla Irak'ta *Lynch Biraderler* adlı bir İngiliz denizcilik şirketine ticari imtiyaz sunma teklifi ve bazı muhalif mebusların, İttihatçı hükümeti bir takım kredi anlaşmalarında Siyonistlerin etkisinde kalarak ve Yahudilere ekonomik imtiyazlar vermekle itham etmeleri bu nedenlerin başında gelmektedir. Sonuç itibarıyla Arap vekiller de bu konu üzerinde durarak hükümeti Yahudilerin toprak edinmelerine karşı daha etkili tedbirler almaya çağırmıştır.⁶²

Trablusgarp'ın kaybedilmesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti destekli olan hükümetin, aralarında birçok Arap mebusun da mevcut olduğu örgütlü bir muhalefetle karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur.⁶³ Arap ulusçuluğu ve muhalefetinin Osmanlı siyasi hayatındaki yeri, diğer unsurlarla siyasi bakımdan türdeş değildir. Bazı azınlıklar "ayrılıkçı" hedef güderken bir kısım gruplar meşruti idare altında kültürel ve politik hak ve özgürlükler ile Meşrutiyet'in liberalleşmesini talep etmişlerdi. Araplar ile İTC arasında başlıca birleştirici faktör İslam diniydi. Dolayısıyla Müslüman Arap siyasi grupları, Meşrutiyet yönetiminin başarılı olabilmesi adına Cemiyet ile birlikte ortak hareket etmiş, 1908 ihtilalini desteklemişlerdi. İTC ise, büyük bir nüfusa sahip olan ve meşruti rejimi destekleyen Arapları kendi safında tutmaya önem vermiş, İslami siyaseti ön plana çıkarmayı denemiş ve bazı tavizlerde bulunmuştur.

1912-1913 yılları arasında yaşanan Balkanlar'daki toprak kayıpları ile birlikte çok dinli ve birden fazla ırklı bir imparatorluğun Türk-Arap çekirdekli bir devlete dönüşmesi sonucunda Arap ıslahat hareketi grupları, İttihat ve Terakki Cemiyeti politikalarını tekrardan gözden geçirmek zorunda kalmıştır. Bu durumda Cemiyet, Arap topraklarındaki adem-i merkezîyetçilerin arzularını yerine getirerek özerklik eğiliminde olanların politikalarını törpüleyecek bir siyaset geliştirme yoluna gitmiştir.⁶⁴ 1913 yılının sonlarına doğru İttihatçılar, ideolojilerinin temelini İslam'ı dahil ederek bu siyasi manevrayla Osmanlı halifesine bağlı olan Arapların bu politika etrafında toplanmalarını gözetmeye çalışsa da başarılı olamamıştır.⁶⁵

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Meşrutiyet'in ilanının ardından yürüttüğü Türkçü ve merkezîyetçi politikaları, Sofistike olarak ulusal Arap duygularının da doğmasına yol açmış, bir zaman sonra Arapların sisteme dahil olmalarını yavaşlatarak Türk-Arap ilişkilerini sıkıntılı bir duruma sokmuştur. Arap ulusçuluğunun geliştiği bu süreç boyunca Arap muhalefet kanadı, tüm azınlık unsurların desteklediği liberallerle yakın ilişkiler kurmaya çalışmışlardır. Cemiyet'in yaptığı siyasi ıslahatlar, laik uygulamaları, hatta bazen din karşıtı söylemleri, milliyetçi ve merkezîyetçi politikalara dönüşmeye başlayınca Araplar, muhalefet kanadına kaymaya başladılar. Arap bölgelerindeki bu rahatsızlık, bilhassa taşrada daha çok göze çarpmaktadır. Rahatsız olan kesimlerin başını büyük toprak sahipleri ile bürokrasinin üst kademelerinde yer alan Arap yöneticiler çekerken Devletin merkezi otoritesini güçlendirmeyi hedefleyen yeniliklere ilk büyük tepki, devrimden yaklaşık 1,5 yıl sonra Cemiyet'e muhalif bir Arap partisinin kurulması ile vücut bulmuştur.⁶⁶

Arap cemaati ile Cemiyet arasındaki iyi ilişkilerin bir neticesi olarak, Arap aydınların düzenlediği ve İttihatçı kesimin katıldığı bir toplantıda "*El İha'ülArabi el-Osmani(Osmanlı Arap Kardeşliği)*" adıyla bir dostluk cemiyeti kurulmuş, fakat cemiyet Osmanlılık fikri çerçevesince bütün unsurların birlikteliğini sağlamaktan daha çok Meşrutiyet'in getirdiği hürriyet ikliminden

⁶⁰ A.g.e., s.82.

⁶¹ A.g.e., s.97.

⁶² A.g.e., s.116-117.

⁶³ A.g.e., s.127.

⁶⁴ A.g.e., s.129.

⁶⁵ A.g.e., s.159.

⁶⁶ Zeine N. Zeine, Türk-Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.79.

faidalanarak Arap ulusçuluğunun gelişmesi lehinde eylemler göstermiştir.⁶⁷ *El İha'ülArabi el-Osmani Cemiyeti* seçimlerde Arapların hak ve özgürlüklerini savunacak adayların seçilmesini teklif etmiş, Suriye ve Irak'ta birçok şube açmış ve aday belirleme hususunda İttihatçıların rakibi olarak boy göstermişti. Bu bakımdan İttihatçıların tepkisini çekmiş, 31 Mart Vakasında irticai eylemlerde bulunduğu gerekçesiyle kapatılmıştı.⁶⁸ Buna karşın Araplar, siyasi ve kültürel haklarını korumak ve genel olarak Osmanlı muhaliflerinin savunduğu Adem-i merkezîyetçi düşünce etrafında bulunmak adına başkentte pek çok parti ve cemiyetler kurmuştu.⁶⁹

İkinci Meşrutiyet döneminde kurulan Arap cemiyetlerinin bazıları Osmanlı yönetimine yakın dururken bazıları da ayrılıkçı düşünceleri Türk karşıtı bir kimliğe büründürecek kadar gerçekleştirmeye çalışınca birçoğu kapatılmıştı. Bu cemiyetlerle yakın teması olmayan ya da İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde bulunan Arap vekillerin bir bölümü muhalif Ahrar Fırkası'nın kurulmasının ardından bu partiye dahil olmaya başlamıştı. İşin enteresan tarafı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden ayrılan bu üyelerin bir bölümü, Hüseyin Cahit Bey'in kendilerine selam vermemesinden kaynaklanan basit bir neden ile yollarını ayırmalarıydı.⁷⁰ Türk-Arap ilişkileri çerçevesinde 1908 yılında Mekke emiri olarak atanan ve 1916 senesine değin bu görevi sürdüren Şerif Hüseyin ile merkezi hükümet arasındaki ilişkiler de ayrıca önem arz etmektedir. Hicaz bölgesinin ekonomik potansiyel açısından önemsiz, ancak manevi nedenlerden dolayı da ayrıcalıklı bir duruma sahip olması Jön Türkleri bu bölgede doğrudan merkezi bir otorite tesis etmeye itmiş, dini ve stratejik sebeplerden dolayı bölgenin de kısmi bir merkezi denetim altında tutulması gerekliliği düşünülmüştür. Bundan dolayı Cemiyet, Şerif Hüseyin'i onun aracılığından yararlanmak adına desteklemiştir.⁷¹

I. Cihan Harbi henüz patlak vermeden, Arap liderleri Adem-i Merkezîyetçi düşüncelerini tam bağımsızlık elde etme düşüncesine dönüştürmüşler, I. Cihan Harbi'nde Türklerle beraber çeşitli cephelerde omuz omza çarpışan Arapların idari kadrosunun siyasetleri tamamen Osmanlı aleyhine dönüşmüştür. İTC'nin Türkçü politika gütmesi karşısında bağları Osmanlı Devleti'nden iyice kopan Arapların Mekke Şerifi Hüseyin ile İngiltere 1915'te ile bir dizi anlaşmaya girmiştir. İngilizlerin kışkırtmalarıyla 1916'da da Şerif Hüseyin'in isyanı ortaya çıkınca, devletin dayandığı iki temel unsur olan Türk ve Arap milletleri birbirinden koparılmış ve sonucunda Osmanlı Devleti çökmüş, Arapların ise hayal ettiği Büyük Arap Devleti kurulamamıştır.

2.5. İkinci Meşrutiyet Sonrası İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Arnavutlar

1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonraki dönemde siyasi, idari, askeri, eğitim ve kültür vb. sahalardaki talepleri karşılanmayan Arnavutlar Osmanlı idaresinden kısmen ayrılarak muhtarlık statüsünü kazanma ya da bağımsız olmak gibi farklı fikirlere kapıldılar. 1912 senesindeki Balkan Savaşı esnasında Avlonyalı İsmail Kemal Bey önderliğindeki birtakım Arnavut aydın bağımsızlık ilanında bulundu. I. Balkan Savaşı esnasında tarafsızlık politikası güden Arnavut milliyetçilerin tavırlarına karşın bazı Arnavut gönüllüler Osmanlı ordusuna destek verdi. Fakat bazı Arnavut askerler de ordudan firar ederek kaçmıştı. Tarafsız tavır takınmak Arnavutların kaderini değiştirmeyecekti. Çünkü Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan gibi pek çok devletin Arnavut toprakları üzerinde bölücü amaçları mevcuttu. Arnavutlar kendi aralarında siyasi bir birlik kuramazlarken Balkan Savaşı'nı göğüsleyebilecek bir askeri hazırlık da yapamamışlardı.

19.yüzyılda Balkanlar milliyetçilik düşünceleriyle ve karışıklıklarla kaynarken Osmanlı Devleti, farklı millet, kabile ve mezheplerden oluşan teb'asını idare etmeye çalışmaktaydı.⁷² Nüfusunun çoğunluğu Müslüman teb'a olan Arnavutlar arasında da milliyetçi ve ayrılıkçı faaliyetlerin yayılmaya başlaması Osmanlı yönetimini zor bir durumda bırakmıştı. Osmanlı Devleti'nin gerilemesi ve çöküşünü önlemek adına ortaya çıktıklarını iddia eden İttihatçılar ise Osmanlıcılık ve Ümmetçilik politikaları yerine merkezîyetçi ve Türkçü politik çizgiye ağırlık

⁶⁷ Osmanlı İmparatorluğunda Ayrılıkçı Arap Örgütleri, Aliye-i Divanı Harb-i Örfisi, Der: Ayşe H. Aydın, Arba Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, Temmuz 1993, s.16-17.

⁶⁸ A.g.e, s.17.

⁶⁹ Zeine, a.g.e, s.85-98.

⁷⁰ Hüseyin Cahit Yalçın, "Osmanlı Meclisinde Arap Mebuslar", Yakın Tarihimiz, C:I, Sayı:9, 26 Nisan 1962, s.265.

⁷¹ Hasan Kayalı, a.g.e, s.165.

⁷² Roderic H. Davison, Osmanlı-Türk Tarihi 1774-1923, çev: Mehmet Morali, Alkım yayını, İstanbul, 2004, s. 11.

vermeye başlayınca bazı Arnavut gruplar rahatsız olmuştu.⁷³ II. Meşrutiyet'in ilanının ardından Arnavut topraklarında Arnavut kulüpleri ve cemiyetleri kurulurken bu oluşumların görünüşteki amaçları, Arnavut ulusunun kültürel gelişimine katkı sağlamaktı. 19.yüzyılda Arnavut milliyetçi gruplar ve aydın sınıfı artık eğitsel ve kültürel eylemlerle yetinmek niyetinde olmadıklarını göstermeye başlamıştı. Kurmuş oldukları gizli ve açık komite ve cemiyetler vasıtasıyla Arnavutluk adına özerklik ya da bağımsızlık kazanma çabasına giriştiler. Görünürde kültürel amaç taşıyan pek çok komite faaliyetlerinin içeriği aslında ayrılıkçı siyasal nitelikler taşımaktaydı.⁷⁴

İttihat ve Terakki Cemiyeti, iktidara geldikten sonra diğer komite ve cemiyetlerle yola devam edemeyeceğini anlamıştı. Meşrutiyetin ilanının ardından kısa bir süre sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden kopmalar başlamış ve Cemiyet'e karşı muhalefet başlamıştır. Arnavutların Cemiyet'e karşı muhalefet etmesinin nedeni, yeni bir istibdat yönetimine yol açmalarıdır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin devlet işlerine el atması, yönetimde zorbalık kullanması, orduyu siyasete karıştırarak baskıcı bir nüfuz elde etmeye çalışması, olumsuz tavırlarıyla gayrimüslim ve Müslümanları soğutması, Cemiyet ile azınlıkların arasını açarken⁷⁵ İttihatçıların Arnavut komite ve kulüplerini denetim altında tutmak istemesi ve Arnavut milliyetçilerinin faaliyetlerini açıktan yapmalarına engel olmaları nedeniyle Arnavutlar da bir süre sonra gizli oluşumlar kurarak yer altında örgütlendiler.⁷⁶

Meşrutiyet sonrası uygulamalar ve Cemiyet'in politikaları neticesinde Arnavutların İttihat ve Terakki Cemiyeti idaresinden memnun olmadığı ve onlardan bekledikleri tutumu göremeyince büyük bir hayal kırıklığına uğradıkları anlaşılmaktadır. Zira II. Abdülhamit idaresinden daha kötü bir yönetimin iktidarda olduğunu ifade etmektedirler. Arnavutlar İttihatçı olarak nitelendirilen yeni yönetimden bazı taleplerde bulunmuştur. Cemiyetten Arnavutça dilinde eğitim hakkı, yeni okullar açma, bayındırlık hizmetleri, gençlerin sadece Arnavutluk'ta askerlik hizmeti yapması, Arnavut asiler için genel af, karışıklıklar esnasında malları ve evleri zarar görenlere maddi yardım yapılması gibi isteklerde bulunan Arnavutlar, Sultan II. Abdülhamit sonrası dönemde daha fazla hürriyet, adalet ve özgürlük ortamı beklemiş, ancak zulüm ve baskı görmeye başladıklarını iddia etmişlerdir. Arnavutların yayınladıkları beyannâmelerde Arnavutların Avrupa'nın eski halklarından biri olduğu ve artık boyunduruk altında yaşamak istemedikleri vurgulanmıştır.

2.6. İkinci Meşrutiyet Sonrası İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Kürtler

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinin ardından Anayasa'nın yeniden yürürlüğe gireceğinin açıklanmasıyla Kürtlerin yaşamakta olduğu köy ve kentlerde de bir bayram havası yaşanmaya başlamıştı. Halk, bu haberi nizamın müjdesi olarak değerlendirirken yasaklanan Hamidiye Alayları'nın sonu olduğunu düşünmekteydi. Diyarbakır'da yayınlanan *Peyman* gazetesinde Meşrutiyet için; "... ağalık sistemi yoksulların üzerinden kaldırılmak üzere... Artık bir ağalık sistemi kalmamıştır. Hepimiz Osmanlı vatandaşıyız." yorumu yapılmıştı.⁷⁷ Diğer yandan Erzurum, Harput ve Diyarbakır gibi bölgelerdeki hapisaneler boşaltılmıştı. Kürtler, meşruti monarşiye desteklerini sunarken Kürt asiler de Kanun-i Esasi ile yetineceklerini ve anayasanın yürürlükte kalması şartıyla silahlarını bir daha kullanmayacaklarını bildirmişlerdir.

Robert Olsen, İttihatçıların gerçekleştirmiş olduğu II. Meşrutiyet'in, milliyetçi Kürt komitelerinin, bilhassa İstanbul'da, kurulmasına katkı sunduğunu belirtmektedir. Jön Türk Devriminin Kürt milliyetçiliğinin üçüncü evresinin başlamasını da tetiklediğini iddia eden Olsen, şu tespiti yapmıştır: "*Cemiyetlerin ilki Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'dir. Bu oluşum ileri gelen Kürt ailelerinin çocuklarının bir araya geldiği bir organizasyondur. Liderlerin Kürtlerin illeri gelenlerinin çocukları olması bize şunu gösteriyor; Aileleri Hamidiye Alayları içinde yer alırken çocuklar eğitimle meşguldü. Cemiyetin kurucuları arasında şu şahıslar bulunmaktaydı: Emir Ali Bedirhan, Şeyh Übeydullah'ın oğlu Şeyh Abdulkadir Nehri ve General Şerif Paşa. Teşkilat, Kürt Neşr-i Maarif Cemiyetini kurdu ve bir dergi yayınlamaya başladı. Derginin adı 'Kürdistan' idi.*

⁷³ M.Şükrü Hanioglu, a.g.e., s. 70-72.

⁷⁴ Bilgin Çelik, İttihatçılar ve Arnavutlar II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavutluk Sorunu, Bütke Yayınları, İstanbul, 2004, s. 203.

⁷⁵ Sina Akşin, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, 7. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2014, s. 152.

⁷⁶ Aykut Kansu, a.g.e., s. 253.

⁷⁷ David McDowall, Modern Kürt Tarihi, Doruk Yayıncılık, Ankara, 2004, s.143.

*Bu dergi daha önce Süreyya Bedirhan tarafından Kahire’de yayınlanan gazetenin devamı niteliğindedir. Cemiyet, ayrıca İstanbul’da yaşayan yaklaşık 30.000 Kürt için de bir okul açtı.”*⁷⁸

İttihat ve Terakki Cemiyeti, azınlıklar arasındaki etnik milliyetçi politikanın hem Gayrimüslimler hem de Müslümanlar arasında yaygınlaşmasının milli birliği ve ülke bütünlüğünü tehlikeye sokacağını düşünmekteydi. Cemiyet, Rumların, Ermenilerin ve Sırpaların, birer tebaa olmaktan çıkıp etnik ulusal bir kimliğe nasıl büründüklerine şahit olmuştu. Müslüman halk arasında böyle bir etnisite tam anlamıyla mevcut değildi. Sünni ya da Şii; Arap, Türk ya da Kürt olduklarına bakılmadan tümü ümmetin birer parçası olarak görülmekteydi. Fakat, bu sosyalite devleti çevreleyen modern fikir akımlarıyla çelişiyordu. Cemaatler ümmet kavramına artık eskisi kadar sıcak bakmıyordu. Nitekim, Cemiyet bu durumun çaresine bakmak zorundaydı. Evvela, Rusya’dan gelen sığınmacılar tarafından tetiklenen özel bir Türk hassasiyeti dikkat çeker hale geldi. Ardından Turancı fikirler İstanbullu entelektüel çevreleri iyice etkilemeye başladı. İttihatçıların elinde değişik gruplardan gelen taleplere ve tehlikelere karşı koyabilecek bir yol haritasının mevcut olmaması ve ihtiyaçları karşılayacak bir programın hazırlanmasının kısa süre ve mevcut şartlarda mümkün olmaması sebebiyle Cemiyet, çözümü iktidara tam anlamıyla sahip olmakta bulmuştu.⁷⁹

İttihat ve Terakki Cemiyeti, bilhassa 31 Mart Vakası’nın ardından yol arayışı içinde bocalamakta olan bir cemiyet olmaktan çıkmış, kendi ideolojisine vakıf, kendi değerlerini belirli ilkeler çerçevesinde uygulayan ve bu uygulamada devleti araç olarak kullanan, ulusal çapta bir organizasyon haline gelmişti. Cemiyet, her ne kadar Osmanlıcılığı ve İslam’ı birleştirici ilke olarak şeklen korumuşsa da aslen ileriye dönük yeni bir ideolojiyi yani Türkçülüğü siyasal pusula olarak seçmişti.⁸⁰ Bunun yanı sıra Naci Kutlay, Sultan II. Abdülhamit dönemi uygulanan Doğu ve Kürt politikaları ile İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin uyguladığı politikaların, genel hatlarıyla, birbirine çok benzediğini öne sürmüştür: *“Bu iki politik tutumun amaçları aynıydı ve uygulamaları ortaktı. Fakat metotları birbirinden farklıydı. Sultan Abdülhamid, Kürtleri para ve makam ile disipline edip Ruslara ve Ermenilere karşı kullanmaya çalıştı. Diğer taraftan, başlangıçta kültürel çoğulculuk, çok seslilik gibi sözler veren İttihat ve Terakki Cemiyeti ise ortam telaşlı hale gelince Kürtleri, sert yönetsel yöntemlerle kontrol altında tutmaya çalıştılar.”*⁸¹ Vilayet-i Şarkiye’de gittikçe daha fazla göze çarpmaya başlayan Kürt milliyetçilerinin faaliyetleri, tekkelere kadar sızmaya başlamış, Kürt kulüpleri vilayetin hemen her tarafında şubeler açıyordu. Bu kulüplerin en büyüğü yaklaşık 8 bin üyesi bulunan Bitlis şubesi idi. Ortaya çıkan bu gelişmeler ışığında Cemiyet, yeni tedbirler alarak yeni politikalar belirlemeye mecbur kaldı. İttihatçıların Türkçü politikasının gittikçe ağırlık kazanmasıyla ve Vilayet-i Şarkiye’de yaşanan gelişmelerin Cemiyet’i endişelendirmesi sebebiyle, 1909 senesinde Kürt kulüplerine farklı zorluklar çıkartılarak Çemberlidedeki Kürt okuluyla⁸² birlikte birçok dernek kapatıldı. Cemiyet tarafından dile getirilmese de önde gelen İttihatçı liderler, Kürtleri asimile etmeyi düşünüyordu.⁸³

Sonuç

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin yönetimi, dağılma sürecine girmiş Osmanlı Devleti’ni kurtarma hayalleriyle yola çıkmış genç ve tecrübesiz bir kadrodan oluşmaktaydı. Memlekette yaşanan olumsuz olayların mes’ulu Sultan II. Abdülhamit olarak görülürken İttihatçılara göre Meşrutiyet’in yeniden ilanını, Sultan’ın yetkilerinin elinden alınması ve hatta tahttan lağvedilmesi ülkedeki kötü gidişe tek çözüm olacaktı. Bu hedef doğrultusunda gerek muhalefet yelpazesini genişletmek, gerekse çöküş sürecine giren devletten kopmak üzere olan azınlık unsurları bir arada tutmak adına gayrimüslim unsurlarla işbirliği yoluna gidildi. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Sultan II. Abdülhamit’e karşı yürüttüğü muhalefetin temeli Meşrutiyet idaresinin tesis edilerek Meclis-i

⁷⁸ Robert Olsen, The Emergence of Kurdish Nationalism and Sheikh Said Rebellion, 1880-1925, University of Texas Press, Austin, 1989, s.15.

⁷⁹ Kemal Karpat, Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri, Tarih Vakfı Yurt yayımları, İstanbul, 2003, s.123.

⁸⁰ A.g.e., s.118.

⁸¹ Sakine Özten, Early Awakening of the Kurdish National Sentiments in the Ottoman Empire (1880-1914), ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009, s.103.

⁸² Bazil Nikitin, Kürtler Sosyolojik ve Tarihi inceleme, Deng Yayınları, Baran Ofset, İstanbul, 1991, s.344.

⁸³ Naci Kutlay, İttihat Terakki ve Kürtler, Dipnot Yayınları, Ankara, 2010, s.110-113.

Mebusan'ın yeniden açılmasına dayanıyordu. Bu bağlamda İttihatçılar bu hedefin tam manasıyla icrası için Sultan II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi gerektiği hususunda fikir birliğine sahipti. Bunun yanı sıra yürüttükleri muhalefet hareketinde, özellikle İttihatçılarla gayrimüslim unsurlar arasında bir mutabakat olduğundan söz edilemez.

Sultan II. Abdülhamit'in iktidarı tam anlamıyla elinde bulundurduğu bir yönetim mekanizmasında Rum ve Ermenilerin özerklik ya da bağımsızlık güdümlü eylemleri için uygun ortam söz konusu olamazdı. Bilhassa çok iyi bir istihbarat teşkilatına sahip olan Sultan, muhalefetin her türlü hüküm ve faaliyetlerinden haberdar oluyor ve tedbirini alıyordu. Bundan dolayı gerek Rum komiteleri gerekse Ermenilerin eylemlerinde daha rahat davranabilecekleri bir ortamın sağlanması adına Sultan II. Abdülhamit'in durumu ve salahiyeti son derece önemli bir konuydu. Diğer yandan İslam dünyasının Halifesi unvanını taşıyan Sultan'ın yetkilerinin elinden alınması veya tahttan lağvedilmesi Gayrimüslim azınlıkların kendilerince neticeye kavuşturabilecekleri bir süreç değildi. Bu bakımdan azınlıkların İttihat ve Terakki Cemiyeti ile işbirliğine gitmesi zaruri niteliğindedir.

Etkili bir iktidarı devirmek için oluşturulan bu geniş tabanlı suni koalisyon çalışmaları, içerdeki ve dışardaki siyasi iklimin de uygun olması sebebiyle nihayetine kavuştu. Evvela Meşrutiyet'in yeniden tesisi ve ardından Sultan II. Abdülhamit'in tahttan lağvedilmesi gerçekleşti. "Yapay koalisyon" amacına ulaşmıştı. Ortaklığın temel amacı sonuca ulaştığında ise tarafları bir araya getiren neden de ortadan kalkmış oldu. Bu sürecin sonunda Yahudiler ile Cemiyet arasındaki beraberliğin ana çerçevesiyle sürmesine rağmen Ermeni ve Rum toplumu ile köprülerin atılma belirtileri, Meşrutiyet'in ilanını izleyen günlerde doğmaya başlayacaktır. II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarda söz sahibi olmasıyla yeni bir süreç başlamış oldu. Meşruti sistemin yeniden tesis edilmesinin ardından, daha rahat bir ortam bulan Rum ve Ermeni komitacıları "ayrılıkçı" faaliyetlerini açıkça gütmeye başlamış ve Osmanlılıktan uzakta ulusçu bir politika izleyerek İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı "muhalif" bir tutum sergilemeye başlamışlardı. Rumların ayrılıkçı faaliyetleri dışarda Yunanistan ve Avrupalı devletler, içeride ise Fener Rum Patrikhanesinden destek görmüş, Ermeniler ise Taşnaksutyun ve Hınçak gibi örgütleriyle bölücü bir yol izlemeye başlamışlardı.

Meşrutiyet'in ardından İttihatçıların uygulamış olduğu merkezîyetçi ve Türkçü politika, Türk olmayan azınlıkları da devlete karşı soğutmuş ve bu toplumlarda zamanla "milli kimlik bilincinin" uyanmasına neden olmuştur. Merkezîleşmeyi, meşruti düzen içerisinde yeni bir anlam kazanan Osmanlı idealine ulaşmak için bir ön koşul olarak gören İttihatçıların tezi, anti-tezini doğurmuş ve Müslüman olan Arap, Arnavut, Çerkez gibi azınlıklar da birden bire özel bir dile sahip olduklarını ve Türklerden ayrı bir "millet" olduklarını hatırlamışlardır. Diğer unsurlara nazaran Kürtlerin bu politikaya olan tepkisi biraz daha farklı bir gelişim süreci izlemiştir. Kürt halkının önemli bir bölümü, kendi örgütlerini kurup, devletin bütünlüğü çerçevesince Kürt halkı ve kültürel kazanımları için çabalarken diğer azınlık gruplar gibi "ayrılıkçı" bir politika gütmemiş, kendilerine ait bir devlet adına kopma girişimlerinde bulunmamışlardır. Ancak İttihatçıların merkezîyetçi ve Türkçü çizgileri bir devlet politikası haline dönüşerek asimile politikasına doğru evrildiğinde, Kürt toplumu da muhalefete kaymaya itilmiştir.

Kaynakça

Kitap

- Ahmed, Feroz, İttihat ve Terakki 1908-1914, çev: Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul, 9.Baskı, 2013.
- Aksun, Ziya Nur, II. Abdülhamit Han, Ötüken, İstanbul, 2014.
- Akşin, Sina, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, 7. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2014.
- Akyüz, Yahya, Türk Eğitim Tarihi, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.
- Alkan, Necmeddin, Selanik İstanbul'a Karşı (31 Mart Vakası ve II. Abdülhamit'in Tahttan İndirilmesi), Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.
- Atay, Falih Rıfki, Zeytindağı, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2012.
- Avagyan, Arsen, - Minassian, Gaidz F., Ermeniler ve İttihat ve Terakki, İşbirliğinden Çatışmaya, Aras Yayınları, İstanbul, 2005.

- Aydoğan, Erdal – Eyüboğlu, İsmail (Hazırlayanlar), Bahaeddin Şakir Bey'in Bıraktığı Vesikalara Göre İttihat ve Terakki, Alternatif Yayınları, Ankara 2004.
- Bayır, Yusuf Hikmet, Türk İnkılâbı Tarihi, Cilt I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991.
- Birinci, Ali, Hürriyet ve İhtilaf Partisi, Dergah Yayınları, İstanbul, 2001.
- Castellan, Georges, Balkanların Tarihi, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993.
- Cemal Paşa, Hatırat 1913-1922, (Yayına hazırlayan: Dr. Ahmet Zeki İzgöer), Nehir Yayınları, İstanbul, 2006.
- Çelik, Bilgin, İttihatçılar ve Arnavutlar II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavutluk Sorunu, Büke Yayınları, İstanbul, 2004.
- Davison, Roderic H., Osmanlı-Türk Tarihi 1774-1923, çev.Mehmet Moralı, Alkım yayını, İstanbul, 2004.
- Georgeon, François - Berktaş, Ali, Sultan Abdülhamit, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- Halaçoğlu, Yusuf, Ermeni Tehciri, Babıâli Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- Hanioğlu, M. Şükrü, Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889 – 1902), İletişim yayınları, İstanbul, 1985.
- Kansu, Aykut, 1908 Devrimi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- Karpat, Kemal, Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri, Tarih Vakfı Yurt yayınları, İstanbul, 2003.
- Kayalı, Hasan, Jön Türkler ve Araplar, Osmanlılık Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık(1908 1918), 2.Baskı, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003.
- Kerimoğlu, Hasan Tamer, İttihat-Terakki ve Rumlar 1908-1914, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- Kocabaş, Süleyman, Ermeni Komitacılarının Jön Türklerle İş birliği, Yeni Türkiye yayınları, 2014.
- Kuran, Ahmet Bedevi, İnkılâp Tarihimiz ve İttihat ve Terakki, Tan Matbaası, İstanbul, 1948.
- Kutlay, Naci, İttihat Terakki ve Kürtler, Dipnot Yayınları, Ankara, 2010.
- Lewis, Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2007.
- McDowall, David, Modern Kürt Tarihi, Doruk Yayıncılık, Ankara, 2004.
- Nedim, Şükrü Mahmut, Filistin Savaşı (1914 -1918), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995.
- Nikitin, Bazil, Kürtler Sosyolojik ve Tarihi inceleme, Deng Yayınları, Baran Ofset, İstanbul, 1991.
- Olsen, Robert, The Emergence of Kurdish Nationalism and Sheikh Said Rebellion, 1880-1925, University of Texas Press, Austin, 1989.
- Osmanoğlu, Ayşe, Babam Sultan Abdülhamit, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015.
- Öztuna, Yılmaz, Osmanlıya Veda (1808-1923), Yakın Plan, İstanbul, 2013.
- Ramsour, Ernest Edmondson, Genç Türkler ve İttihat Terakki, Çev: Hasancan Yüncü, Etkin Kitaplar, İstanbul, 3. Baskı, 2013.
- Sonyel, Salahi R., Osmanlı Ermenileri, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988.
- Talat Paşa, Talat Paşa'nın Anıları, yayına hazırlayan: Alpay Kabacalı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2003.
- Tunaya, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasal Partiler; II. Meşrutiyet Dönemi 1908-1918, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1998, C.I
- Uçarol, Rıfat, Siyasi Tarihi (1789-2014), Der Yayınları, İstanbul, 2015.
- Uras, Esat, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, Belge Yayınları, İstanbul 1987.
- Zeine, Zeine N., Türk-Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Makale

- Asker, Ahmet, I. Dünya Savaşında İttihat ve Terakki'nin Siyonistler ile Uzlaşma Çabası: Osmanlı-İsrail Birliği Projesi, Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries) Cilt: 11, Sayı: 2, 2016, s.79-120.
- Durdu, Mehmet Burak, "Osmanlı Devleti'nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, sayı:14, 2003, s.293-294.
- Kızıloğlu, Sedat, "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi", Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı:1, Cilt II, 2012, s.35 – 64.
- Ortaylı, İlber, "Son Devirde Osmanlı Musevileri", Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler I, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004, s.300-302.
- Umar, Ömer Osman "Osmanlı döneminde Yahudiler'in Filistin'e yerleşme faaliyetleri", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 2, Elazığ, 2002, s. 432.
- Yalçın, Hüseyin Cahit, "Osmanlı Meclisinde Arap Mebuslar", Yakın Tarihimiz, C:I, Sayı:9, 26 Nisan 1962, s.236-272.

Derlemeler

- Osmanlı İmparatorluğunda Ayrılkçı Arap Örgütleri, Aliye-i Divanı Harb-i Örfisi, Der: Ayşe H. Aydın, Arba Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, Temmuz 1993, s.16-17.

TAKVİM-İ TİCARET GAZETESİNE GÖRE OSMANLI DEVLETİ'NDE TİCARETİN GELİŞMESİ VE KORUNMASI İÇİN ALINMASI GEREKEN TEDBİRLER

Fatih Mehmet NEFES*

Öz

1831 yılında Takvim-i Vekayi'nin yayın hayatına başlaması, Osmanlı Devleti tarihinde olduğu kadar Türk basın tarihinde de önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bizzat devlet tarafından gazete yayımına başlanması, özellikle Osmanlı Devleti'nin Müslüman tebaasında basına olan ilgiyi artırmıştır. Artan ilgi neticesinde çok sayıda özel gazete, genellikle siyasi haberler yapmak amacıyla yayın hayatına başlamıştır. Özellikle İstanbul'da basın-yayın faaliyetlerinin yaygınlaşması, farklı fikir ve düşüncedeki pek çok yazar ve aydının Osmanlı Devleti'nin giriştiği bu reform çabaları hakkında gazeteler aracılığıyla fikir belirtmesini kolaylaştırmıştır. Osmanlı Devleti, Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonraki süreçte tüm alanlarda olduğu gibi ekonomi alanında da reform çabası içine girmişti. Takvim-i Ticaret gazetesi 1866 yılında işte böyle bir ortamda yayın hayatına başlamıştır. Takvim-i Ticaret gazetesi döneminin ekonomi alanında en kapsamlı yayın yapan gazetesi olmuştur. Gazete, yayın hayatı boyunca ekonominin her alanında çok çeşitli şekilde yayınlar yapmıştır. Osmanlı Devleti'nin ekonomi alanında kapsamlı reform girişimlerini destekleyen gazete, özellikle ticaretin korunması ve geliştirilmesi bağlamında önemli tespitlere yer verilen haber ve yazıları okuyucusu ile buluşturmuştur. Bu çalışmada, Takvim-i Ticaret gazetesinde yayınlanan ve ticaretin geliştirilmesi ve korunması konulu başyazı ve haberlerin değerlendirilmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Basın, Takvim-i Ticaret, Ticaret, Gelişim

Abstract

The publication of Takvim-i Vekayi in 1831 was an important turning point in the Turkish press history as well as the history of the Ottoman State. The introduction of newspaper and magazine publishing by the state has increased the interest in the media, especially in the Muslim population of the Ottoman State. As a result of increasing interest, a large number of private newspapers have been published in political and political news. The Ottoman State, after the proclamation of the Tanzimat, was in the process of reform in the field of economy as in all fields. In particular, the spread of press and publication activities in Istanbul has made it easier for many writers and intellectuals with different ideas and ideas to express their opinion on these reform efforts undertaken by the Ottoman State. In 1866, Takvim-i Ticaret was published in such an environment. Despite earlier attempts, Takvim-i Ticaret newspaper became the most comprehensive newspaper of the period. The newspaper published a wide variety of publications in every aspect of the economy throughout its broadcasting life. The newspaper, which supports the comprehensive reform initiatives of the Ottoman State in the field of economics, introduced the readers with news and articles which included important determinations especially in the context of the protection and development of trade. In this study, the editorials and news about the development and protection of trade will be evaluated.

Key Words: Ottaman State, Press, Takvim-i Ticaret, Trade, Development

---

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, fatihnefes987@gmail.com

Giriş

Ticaret, insanın ürettiği artı ürünü elinden çıkartarak farklı ürünlere sahip olabilmelerini sağlayan bir olgu olarak ortaya çıkmış ve insanlık tarihinin en erken yıllarından beri insan ilişkilerinde önemli bir yere sahip olmuştur. Ortaya çıkışından sonra değiş-tokuş yöntemi ile yapılan ticaret, yüzyıllar içerisinde değişim ve gelişim göstermiş ve giderek devletlerarası ilişkilerde önemini artırmıştır.

Osmanlı Devleti'nin egemen olduğu coğrafyada öteden beri önemli ticari merkezlerin var olduğu bir bölge olmuştur. Aynı zamanda bu coğrafya farklı coğrafyalarda yer alan ticari merkezleri birbirine bağlayan önemli ticaret yollarının da bulunduğu bir bölge olmuştur. Tarih boyunca bu bölgeye egemen olan devletler ticaret yollarında güvenliği sağlamaya ve ticari merkezleri canlı tutmaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti de tarih boyunca aynı yerde egemen olmuş diğer tüm devletler gibi egemen olduğu topraklardaki ticaretin devamlılığını sağlamaya çalışmış ve bu amaçla çeşitli uygulamalara girişmiştir.

Devletlerin egemen olduğu bölgelerde ticaretin gelişimi ve korunması için gösterdiği çabanın birkaç farklı nedeni mevcuttur. Bunlardan ilki ticaretin devamlılığının sağlanmasının devletin vergi kaynaklarını artırmasında pozitif etkiye sahip olmasıdır. Egemen olduğu topraklarda mal giriş çıkışından, transit geçişten ve de alım-satım gibi her türlü ticari faaliyetten vergi alan devletler, egemen olduğu topraklarda ticareti canlı tuttuğu takdirde yüksek vergi gelirleri elde edebilmektedir.

Devlet ticaretin bir başka yararı ise ticaretin devamlılığının sağlanması durumunda devletin içerisinde yer alan insanların refahını artırmasıdır. Ülke içerisindeki ticari merkezlere farklı ülkelerden tüccarların gelmesi ve pazarlarda bol miktarda ürünün bulunması, kıtlık gibi halkın üretiminin düştüğü dönemlerde ülke içerisinde üretilen ürünleri halkın kolay ulaşmasını sağlamaktadır.

Yukarıda kısaca bahsedildiği üzere, bir ülkede ticaretin gelişmesi ve korunması yüzyıllar boyunca o ülkenin temel gereksinimlerinden olagelmıştır. Bu nedenle Osmanlı Devleti de kurulduğu ilk dönemlerden itibaren kendi coğrafyasında ticareti türlü şekilde canlı tutmaya özen göstermiştir. Osmanlı Devleti'nin Klasik Çağı olarak adlandırılan 14. ve 17. yüzyıllar arasında ticaretin canlı tutulması ve geliştirilmesi amacıyla hayat geçirilen uygulamalar, Osmanlı Devleti yöneticilerinin iktisadi dünya görüşlerini aktarması amacıyla üç unsurla açıklanabilir.

Osmanlı Devleti yöneticilerinin iktisadi görüşlerinde üzerinde durulması gereken ilk şey yönetici sınıfın ticarete bakış açısıdır. Yönetici sınıf için ticaretin varlığının amacı, Osmanlı ülkesinde yaşayan insanların gereksinimlerinin karşılanmasıdır. "İaşecilik" adı verilen bu prensip nedeniyle Osmanlı yöneticileri ülke pazarlarındaki arzı olabildiğince bol ve kaliteli tutmaya özen göstermiştir. Ticaretin korunması ve geliştirilmesini hedefleyen ikinci prensip ise "Fiskalizmdir." Fiskalizm, devlete ait olan nakit gelirlerin mümkün olduğu kadar yüksek düzeye çıkarılmasının devlet tarafından hedeflenmesidir. Osmanlı Devleti bu amaçlar doğrultusunda ticareti geliştirmeye ve canlı tutmaya özen göstermiştir¹.

Bu iki temel prensip, Osmanlı Devleti topraklarında ticaretin gelişmesi ve korunmasında temel öneme sahip olmuştur. İlerleyen yüzyıllar içerisinde Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde bulundurduğu topraklarda ticaret gerilemeye başlamıştır. Bu durumun birçok farklı iç ve dış sebebi mevcuttur. Ticaretin gerilemesine yol açan ve konumuz gereği üzerinde durulması gereken en önemli neden Coğrafi Keşiflerdir. Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında bulunan toprak ve denizler, yüzyıllardır doğudan batıya akan ticari yolların büyük kısmını kapsamaktaydı. Coğrafi Keşifler sonrasında yeni ticari rotaların keşfedilmesine kadar Çin ve Hindistan'dan yola çıkan bir tüccar kervanı, ister kara ister deniz üzerinden olsun Osmanlı Devleti'nin yönettiği ticaret merkezlerine mal getirmekte ve burada yaptıkları alım-satımdan sonra Osmanlı Devleti'nin egemenliğindeki ticari yollardan geçerek Avrupa ülkelerine gitmekteydi.

15. yüzyılın sonu ve 16. yüzyılın başından itibaren İspanyol ve Portekizliler öncülüğünde gemi yapım teknolojisinde yaşanan teknolojik gelişimin de önemli etkisiyle, Avrupalı denizciler Atlantik

¹ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2013, s.s. 203-204

Okyanusu üzerinden Amerika'ya ve Afrika'nın etrafını dolaşarak Hindistan'a ulaşmayı sağlayan yeni ticari rotalar keşfetmiştir².

Coğrafi Keşiflerin yaşanmasından sonra değişen ticari rotalar Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu Doğu Akdeniz hinterlandında ticari durgunluğa sebep olmuştur. Aynı zamanda keşfedilen Yeni Dünya'dan getirilen altın ve gümüş Eski Dünya'ya akmaya başlamış ve 17. yüzyıla gelindiğinde ticaretin gözde parası İspanya'nın sekiz reallik sikkesi olmuştur. Ticaretin temel unsuru olan paralarda yaşanan değişim sonrasında, İspanyol sikkelerine nazaran çok daha küçük olan ve Osmanlı Devleti topraklarında kullanılan gümüş sikkeler önemsiz hale gelmiştir³.

Osmanlı Devleti yöneticileri, egemenliği altında bulunan halkın yaşamını derinden etkileyecek olan bu gibi ekonomik değişimlere ayak uyduramamıştır. Ticari rotalarda yaşanan değişiklikler sonucunda keşfedilen yeni topraklardaki büyük zenginliklere sahip olan İspanyol ve Portekizliler öncülüğündeki Avrupalı Devletler, Eski Dünya'nın önemli zenginliklerine sahip olan Osmanlı Devleti'nden ekonomik olarak daha kuvvetli hale gelmeye başlamışlardır.

Birçok başka iç ve dış nedenin de birleşmesi ile Osmanlı Devleti'nin klasik ticaret düzeni giderek bozulmaya başlamıştır. Yaşanan değişikliklerle başa çıkamayan Osmanlı yöneticileri, bundan sonraki yıllar içerisinde bir başka ticaret prensibi daha edinmiştir. Ticareti etkileyen sosyal ve iktisadi ilişkilerde var olan dengelerin korunması ve iç ve dış faktörlerin etkili olduğu herhangi bir değişim durumunda, Osmanlı yöneticileri olabildiğince eski düzeni koruma ya da eski düzene dönme eğilimi göstermişlerdir. "Tradisyonalizm" (Gelenekçilik) adı verilen bu prensip, uzun yıllar Osmanlı Devleti'nde takip edilen bir ticari prensip halini almıştır⁴.

19. yüzyıla gelindiğinde, Osmanlı Devleti savaşlar, isyanlar ve kıtlık gibi birçok iç ve dış neden neticesinde ekonomik olarak çıkmaza sürüklenmiş bir durumdaydı. Yüzyıllar boyunca yaşanan sürekli savaşlar Osmanlı ekonomisine derin darbeler indirmiş ve kaybedilen büyük topraklar fetih politikası çerçevesinde gelişmiş devletin ekonomisinde büyük vergi kayıplarına yol açmıştır. Celali İsyanları gibi sosyal buhranlara, 1789 Devrimi sonrasında azınlıklar içerisinde yerleşen Milliyetçilik fikrinin neden olduğu azınlık isyanları da eklenmiştir. Böylece Osmanlı Devleti yöneticilerinin ticarete edindiği üç temel prensip geri dönülemez biçimde tahrip olmuştur.

Osmanlı Devleti yöneticilerinin ekonomiye bakış açılarını kökten değiştirecek son etmen ise Sanayi Devrimi olmuştur. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İngiltere'de meydana gelen değişimler neticesinde ticari malın üretiminden taşınmasına ve son olarak da satışına kadar her alanda yaşanan derin değişiklikler, devletlerarası ticari ilişkiler başta olmak üzere ticarete önemli değişikliklere neden olmuştur.

1. Tüccarın İslahının ve Şirketlerin Kurulmasının Önemi

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonraki süreçte her alanda yapısal reformlara girişen Osmanlı Devleti yöneticileri, ekonomik alanda da derin reformlara ihtiyaç duymaktaydı. Takvim-i Ticaret gazetesi de bir ekonomi gazetesi olarak yayınlanmaya başladığı tarihten (3 Şubat 1866) itibaren, Osmanlı ülkesinde ekonomik gelişimin sağlanması için gerekli yeniliklerin üzerinde durmuştur. Tarım, sanayi, ulaşım ve haberleşme gibi ekonomiye etki eden her alanda yapısal değişiklik önerileri yaparak bu değişiklikleri okuyucusuna açıklama gayreti içerisinde olan gazete, ticaretin gelişimi ve korunması ile ilgili de çok sayıda yazıya yer vermiştir.

Takvim-i Ticaret gazetesini çıkaracak olan dönemin Berlin Sefiri Admitarki Bey öncülüğünde Köstence Demiryolu Kumpanyası Dersaadet Acentesi Başkanı Mösyö Garaçino, Mösyö Faliyari ve Kara Todori, 20 Eylül 1865 tarihinde sundukları bir istidaname⁵ ile yayın ruhsatı talep etmiştir. Sunulan istidanamede, İstanbul'da sanayi, ticaret ve deniz ticareti ile ilgili bir gazetenin olmadığı ve gelişen ticaret nedeniyle buna olan ihtiyacın günden güne arttığı ifade edilmekteydi⁶. Babıalî tarafından Takvim-i Ticaret gazetesinin yayınlanması kabul edilerek 11 maddelik bir Şartname

² David Arnold, *Coğrafi Keşifler Tarihi*, çev. Osman Bahadır, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1995, s.s. 17

³ Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2016, s.s. 35

⁴ Mehmet Genç, a.g.e. s.s. 58

⁵ Resmi bir makama verilen dilekçe yazısı.

⁶ BOA, İ_HR_00216_001_001

hazırlanmıştır. Şartnamede gazetenin işleyeceği konular ise genel ticari konular, sanayi ve deniz ticareti olarak belirtilmiştir⁷.

İlk sayısından itibaren bir tarafı Fransızca diğer tarafı ise Türkçe olarak yayınlanmaya başlanan gazetenin Türkçe tarafında ekonominin her alanı ile ilgili haberlere yer verilmiştir. Ticaretin gelişimi ve korunması konulu yayınlar arasında ise tüccarın ıslahı, şirketlerin kurulması, yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi ile ilgili yayınlar yer almaktadır. Aynı zamanda dünyanın çeşitli yerlerinde açılan büyük ticari sergilere ürün gönderilmesi ve Osmanlı ülkesindeki şehir ve kasabalarda da böyle sergi ve panayırın düzenlenmesinin gerekliliğinin okuyucu ile paylaşıldığı yazılar da gazetede yer almaktadır. Ticaretin korunması konusunda ise iddihar ve rehin sandıklarının açılmasının önemi üzerinde durulmuş, sigorta sisteminin yaygınlaştırılmasının ticarete getireceği faydalar ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

24 Safer 1283 tarihli 23. sayıda yayınlanan “Vazaif-i Tüccariye” başlıklı yazıda, bir tüccarın ticari faaliyetlerinde ne gibi zorluklarla karşılaşabileceği ve bu zorlukları nasıl aşması gerektiğinin üzerinde durulacağı belirtilmiştir. Öncelikle ticari yatırım yapacak bir kişinin yapacağı yatırımın başarılı olabilmesi için, ticari kanunu iyi bilmesi, alım ve satımını yapacağı ürünlerin kaydını tutması, borç alacağı paranın ve vereceği senetlerini poliçelerin ve masraflarının kaydını tutacak bir yevmiye defteri edinmesi gerektiği bildirilmiştir. Ayrıca senelik kayıtlarını tutacağı bir sandık defteri edinmesi gerektiği ve bu iki defterin üzerinde değişiklik yapmadan on sene müddetçe kayıtları saklanmasının tüccar için yararlı olacağı belirtilmiştir. Herhangi bir alana yapılan yatırım neticesinde girişilen ticari faaliyette kimsenin tek başına bir iş göremeyeceği belirtilerek, bir kimsenin eninde sonunda bir mal alıp satacağı, bazen borç alacağı bazen veresiye mal isteyeceği belirtilmiş ve bu durumdan dolayı da defter kayıtlarını tutmasının tüccara gayet faydalı olacağı söylenmiştir⁸.

8 Rebiul Evvel 1283 tarihli 25. sayıda yer alan yazıda, bir tüccarın sürekli senet alıp verdiği ve eninde sonunda bu senetlerden biri için bir aksilik çıkabileceği düşünüldüğünde, söz konusu durumda defterler düzenli ve tertipli şekilde tutulmuş olur ise tüccarın hakkını savunup problem yaşamayacağı belirtilmiştir. Ayrıca belirtilen defterlerin on senelik müddetle düzenli tutulması ve gereken tüm kayıtların yapılması, tüccarın geriye dönük yaşayabileceği tüm denetleme ve iddialar karşısında “salim” olmasını sağlayacağı belirtilmiştir⁹.

15 Rebiul Evvel 1283 tarihli bir sonraki sayıda yer alan yazıda, defterlerinde eksiklik bulunan veya düzensiz şekilde tutulan defterlere sahip olan bir tüccarın aleyhinde açılacak bir dava durumunda, söz konusu tüccarın kendini savunamayacağı ve bu durumda aleyhinde çıkacak kararla birlikte tüm mal varlığını kaybederek hapse dahi düşebileceği belirtilmiştir. Bunun sonucunda ailesinin ve kendisinin alacaklılarının insafına kalacakları tespitinde bulunulmuştur. Ayrıca tüccarın iflası durumunda ise defterleri tam ve düzenli tutulmuş ise konkordato başvurusu yapabileceği ve bu sayede borçlarını ödedikten sonra tüccarlığına devam edebileceği belirtilmiştir. Aksi durumda ise diğer tüccarların ve hükümetin tüccara olan güveninin yok olacağı ve bir daha ticarete giremeyeceği bilgisi paylaşılmıştır¹⁰.

Yayınlanan yazılardan anlaşıldığı üzere Osmanlı tüccarı son derece yetersiz bir düzenle ticari faaliyetlerde bulunmaktadır. Zira gazetenin basit defter kayıtlarının önemi üzerinde uzun yayınlar yapmasından, Osmanlı tüccarının basit girdi-çıkıtı kayıtlarını bile tutmadan ticari faaliyette bulunduğu anlaşılmaktadır.

29 Şaban 1283 tarihli 49. sayıda ise Nafia ve Ticaret Nezareti tarafından yapılan tüm uyarılara, Takvim-i Ticaret gazetesinde yayınlanan tüm ihtarlara rağmen, tüccarların neredeyse hepsinin muhasebe defterlerini ya tutmadıklarını ya da oldukça dikkatsiz şekilde tuttuklarının anlaşıldığı bir ihtar yazısı yayınlanmıştır.

Söz konusu yazıda; Nezarete gelen çok sayıda tüccarın “defterlerinizi ibra ediniz” dendidikten sonra ceplerinden bir cüzdan ya da “defter kılıklı evrak-ı perişan” çıkardıkları belirtilmiştir. Bu durum dolayısıyla Nezaret odalarında sıkıntının baş gösterdiği ve memurların işlerini tam yapamadıkları beyan edilmiştir. Tüccarlara defterlerinin neden olmadığı sorulduğunda ise tüccarın, “Ne şerikim ve ne

⁷ BOA, İ HR_00216_002_001

⁸ Takvim-i Ticaret, 24 Safer 1283, sayfa 1

⁹ Takvim-i Ticaret, 8 Rebiul Evvel 1283, sayı 25, sayfa 1

¹⁰ Takvim-i Ticaret, 15 Rebiul Evvel 1283, sayı 26, sayfa 2

refikim defter tutup nefis-i tazyik niye lazım” dedikleri belirtilmiş ve yapılan onca ilan ve ihtara rağmen, defter tutmamalarının zararları hakkında tüccarın çok bilgisiz olduğu beyan edilmiştir¹¹.

Gazetenin 20 Zilhicce 1282 tarihli 14. sayısından itibaren yayınlanmaya başlanan ve Mecmua-i Fünun'dan alınan “Fevaid-i Şirket” başlıklı yazı dizisinde, bir ülkede ticaretin gelişmesinin ekonomik gelişim için faydaları, şirketleşmenin Avrupa’da ne şekilde olduğu ve Osmanlı Devleti topraklarındaki yetersiz ticari faaliyetlerin nasıl düzenlenmesi gerektiği, konularının üzerinde durulmuştur.

14. sayıda yayınlanan yazıda, Osmanlı Devleti’nin geleneksel yapısı üzerinde durularak, geçimlik paranın dışında para kazanılması alışkanlığının Osmanlı tebaasında olmadığı tespit edilmiştir. Yazıda, Osmanlıların cesur ve cengâver kişiler olarak savaşta sağladıkları üstünlük sayesinde zenginleştikleri, ticaret konusunda ise “*sarf-ı zihn etmedikleri*” belirtilmiştir. Buna karşılık Arapların büyük toprakları feth edemediklerinden dolayı ihtiyaç duydukları ürünler için ticaret yapmaya başladıkları ve bu nedenle Osmanlı Devleti’nin bazı sınır bölgelerinde ecnebilerle ticarete giriştikleri belirtilmiştir. Osmanlı tebaasının ticaretle olan bu yetersiz ilişkisi aktarıldıktan sonra Avrupa ve Amerika ahalisinin ticaret ile olan yakın ilişkisi hakkında bilgilere yer verilmiştir. Avrupalı milletlerin en basit kervanlarla ticaretin yapıldığı dönemlerden beri ticaretgâhları vasıtasıyla ülkelerine getirdikleri ham maddeyi kendi ülkelerinde işledikleri ve satış yapacakları bölge insanının hoşuna gidecek şekilde ürünler üreterek buralarda sattıkları ve bu sayede zenginleştikleri bilgisine yer verilmiştir.

Osmanlı tebaasının ticaretle ilgilenerek zengin olmak için çalışmamasının neden olarak ise Osmanlı tebaasının ahlak ve adabı gösterilmiştir. Osmanlı ahalisinin “*ehl-i kanaat*” olduğu ve geçinmesini sağlayacak miktarda ürüne sahip olduktan sonra fazlasını üretmeye gerek duymadığı ve vaktini boşa harcadığı belirtilmiştir. Aynı zamanda Osmanlı tüccarının “*sıdk ve istikamet*” üzere oldukları fakat ticari bilgilerinin neredeyse hiç olmadığı belirtilmiş ve ticari haklarını ve ticaretin inceliklerini bilmedikleri için yaptıkları ticarete zarar vermelerinin yanı sıra kendilerinin de çok zarar gördükleri aktarılmıştır. Ayrıca tüccar ve sınai üreticinin geleneksel üretim ve pazarlama tekniklerinden vazgeçemedikleri ve düşünceler de yeni teknikleri uygulamak konusunda harekete geçmekten uzak durdukları üzerinde durulmuştur¹².

51. sayıda, Osmanlı tebaasının da ticaret ile uğraşmanın faydalarını kavramasının gerektiği üzerinde durulmuştur. Fakat Osmanlı tebaasından herhangi bir kişinin biraz sermaye biriktirse faiz kazanmak “*hülyasıyla*” parasını batıracağı belirtilmiş ve bu kişinin bir bakkal dükkânı dahi açsa ticaretin gelişeceği bildirilmiştir. Dolayısıyla Osmanlı ülkesinde ki sermaye sahiplerinin ticarete girişmelerinin ülke ve millete faydalı olacağı okuyucu ile paylaşılmıştır.¹³

15. sayıda yayınlanan yazıda, İngiltere, Fransa ve Flemenk’in büyük şirketleri hakkında bilgilere yer verilmiş ve bu ülkelerdeki büyük şirketlerin ticaretin gelişimine katkı sağlayan altyapı hizmetlerinde önemli rol oynadıkları aktarılmıştır. Osmanlı Devleti’nin şirketler konusunda bir geçmişi olmadığını belirten gazete bu sebeple, Avrupa’da ortaya çıkan şirketlerin kuruluş ve işleyişlerinin örnek alınmasının gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Avrupa ve Amerika’da şirketlerin faaliyetleri sonucunda bir zamanlar “*akvam-ı bedevi*” olarak bilinen kavimlerin kısa zamanda “*kesb-i medeniyet*” ettiği bilgisi de kuyucu ile paylaşılmıştır.

İngilizlere ait olan Doğu Hindistan Kumpanyasının Amerika, Çin ve Japonya gibi ülkelerde yapılan ticaretin yanı sıra Hindistan’da 200 milyon nüfusun İngiltere’nin 1599 yılında kurulan şirketinin egemenliği altında olduğu belirtilmiştir. Bu şirketin sayesinde Hindistan’daki tüm zenginliğin İngiltere’ye intikal etmekte olduğu bildirilmiştir. Fransa, Flemenk ve İspanya gibi ülkelerin de bu şekilde işleyen büyük şirketlere sahip olduğu ve bazı ülke ve şehirleri istila ederek İngiliz şirketi kadar başarılı olamasa da kendi ülkeleri için hatırı sayılır derecede yararlı oldukları belirtilmiştir. Ayrıca Süveyş Kanalı gibi kanallar ile demiryolları, hisarlar, limanlar ve tüneller gibi büyük yapıları inşa edenlerin büyük şirketler olduğu belirtilen yazıda, altyapı yatırımları sayesinde şirketler büyürken bağlı buldukları ülkelerin ekonomisine de ciddi katkılar yaptıkları bilgisi okuyucu ile paylaşılmıştır¹⁴.

¹¹ Takvim-i Ticaret, 29 Şaban 1283, sayı 49, sayfa 1-2

¹² Takvim-i Ticaret, 20 Zilhicce 1282, sayı 14, sayfa 2

¹³ Takvim-i Ticaret, 13 Ramazan 1283, sayı 51, sayfa 1

¹⁴ Takvim-i Ticaret, 27 Zilhicce 1282, sayı 15, sayfa 1-2

37. sayıda Avrupa'da sayısı gün geçtikçe artan şirketler ile ilgili bir haber yayınlanmıştır. Haberde, Avrupa'nın bazı şehirlerinde büyük şirketler kurmaya gücü yetmeyen düşük sermayeli kişilerin daha ufak çaplı şirketler kurarak ticari faaliyetlere giriştikleri aktarılmıştır. Şirketlerin çoğalmasıyla birlikte, hissedarları tarafından yönetimi beğenilmeyen ve hissedarlarının zarar etmesine yol açan şirketlerinde çoğaldığı bildirilmiştir. Fakat bu durumun şirketlerin varlığının sakıncalı olmasından dolayı değil, şirket yöneticilerinin ehliyetsiz kişilerden seçilmesi ve şirket kanunlarının iyi düzenlenememesinden kaynaklandığı dile getirilmiştir. Avrupa'da meydana gelen bu gibi problemler neticesinde, Avrupalıların şirketi yönetecek kişiyi o işin eğitimini alan kişilerden seçmeye başladıkları belirtilerek, Osmanlı Devleti'nde kurulan şirketlerinde aynı karışıklıkları yaşamasından dolayı Osmanlı ülkesinde yer alan şirketlerinde aynı yöntemi benimsemelerinin doğru olacağı belirtilmiştir¹⁵.

51. sayıda yer alan yazıda ise Osmanlı Devleti topraklarında da kurulacak şirketlerin Avrupa'daki gibi eğitilmiş kişiler tarafından yönetilmesi gerektiği fikri aktarılmıştır. Ayrıca yönetici dışında, şirketlerin içerisinde yer alacak usta ve mühendislerin de yetiştirilmesi amacıyla "*Mülkiye-i Mühendis*" ve "*Islah-ı Sınai Mektebi*" isminde birer dersane açılması ve burada gerekli derslerin okutulması mühendislerin ve ustaların yetiştirilmesi gerektiği bildirilmiştir¹⁶.

2. Ticaret Sergileri ve Panayırlarının Önemi

Takvim-i Ticaret gazetesi ticaretin ıslah edilmesi ve geliştirilmesi konusunda tüccarın ticari faaliyetlerinin düzenlenmesi ve şirketlerin Osmanlı ülkesinde de kurulması konuları üzerinde durmuştur. Ticaret sergi ve panayırları hakkında yapılan haberlerde ise düzenli çalışacak tüccarın şirketler vasıtasıyla üreteceği kaliteli malın tanıtılması ve tüccarın kendisine yeni pazarlar bulması için önemi üzerinde durulmuştur. Açılan sergilerin bölge ve devlet ekonomisine faydaları üzerine bilgilerin verildiği yazılardan ilki gazetenin 45. sayısında yer almaktadır.

Yayınlanan yazıya göre; halkın refah ve saadeti için yaşadıkları şehrin görünüşünün güzel olması gerekmektedir. Binalar ve diğer yapıları güzel olan bir şehirde halkın saadeti artmaktadır. Herhangi bir şehirde umumi sergi açıldığı zaman ise o bölgeye çeşitli ülke ve bölgelerden tüccarlar gelerek dışarıdan birçok sınai ürün ve çeşit çeşit eserler getirmektedirler. Dolayısıyla böyle ticari sergilerin varlığı halkın refahını arttırmakta ve hem bölge ticaretine katkı yaptığı hem de serginin yapıldığı şehri canlandıracağı belirtilmiştir¹⁷.

53. sayıda yer alan bir başka yazıda ise ülke içerisinde sergiler açmak ve başka ülkelerde açılan sergilere ürünler yollamaktaki gayenin ne olduğu üzerinde durulmuştur. Yazıya göre; ülke içerisinde sergilerin açılmasında amaç, mahalli bölgesinde sınaat erbabının sürekli rekabet içerisinde olmasını sağlamak ve bu kişilerin ürettikleri ürünlerin yakından incelenmesini sağlamaktır. Yabancı ülkelerde açılan sergilere ürün göndermekteki amaç ise dış ülkelere üretilen ürünlerimizi göstererek tüccarın ülkeye çekmek ve de bu vesile ile diğer ülkelerdeki sınai ilerlemeleri gözlemlemektir.

Yazıda Londra'da düzenlenen serginin İngiliz ticaretine olan faydası üzerinde de ayrıca durulmuştur. İngilizlerin hangi bölgede ticaret yapacaklarsa, o bölge halkının hoşuna gidecek eşyaların incelemesini önceden yapmakta oldukları ve bir bölgeye gittiklerinde orada sevilen ürünü sattıkları belirtilmiştir. Sergide önce İsveç ile ticari ilişkileri çok düşük seviyede olan İngiltere'nin Londra'da açılan sergi sonrasında İsveç ticaretinde patlamanın yaşandığı ve İsveç'in İngiliz ürünleri ile dolduğu bildirilmiştir. Verilen örnekten yola çıkarak, Osmanlı Devleti'nin zaten ekonomi ve üretim olarak Avrupalı Devletlerden geri kaldıkları bundan ötürü açılacak sergilere ülkede üretilmekte olan her üründen numuneler göndermenin bir zararı olmayacağı aksine yeni tüccarların ülkeye gelmesinde faydalı olabileceği belirtilmiştir¹⁸.

Gazetenin 10. sayısında Boğdan'da düzenlenen bir ticari panayırları okuyucuya aktarılmıştır. Panayırlarda sergilenen çeşitli ürünler hakkında bilgilerin verildiği haberde, Boğdan'da üretilen zirai ürünler üzerinde ayrıca durulmuştur. Panayırlarda sergilenen ürünlerden yola çıkılarak Memleketeyn ahalisinin Rusya mahsulüne göre daha düşük kaliteli mahsule sahip olduğu fakat bu ürünlerin Avrupa'daki en kaliteli ürünler ile yarışabileceği belirtilmiştir¹⁹.

¹⁵ Takvim-i Ticaret 4 Cemaziyel Ahir 1283, sayı 37, sayfa 1

¹⁶ Takvim-i Ticaret, 13 Ramazan 1283, sayı 51, sayfa 1-2

¹⁷ Takvim-i Ticaret, 1 Şaban 1283, sayı 45, sayfa 1

¹⁸ Takvim-i Ticaret, 28 Ramazan 1283, sayı 53, sayfa 1

¹⁹ Takvim-i Ticaret, 21 Zilkade 1282, sayı 10, sayfa 1

Dünyada ve Osmanlı Devleti topraklarında açılan ya da açılacak olan sergi ve panayırılar ile ilgili yayınlanan haberlere gazete de sıkça rastlanmıştır. Fakat Paris'te açılacak olan "Paris Sergi-i Umumisi" hakkında diğer sergi ve panayırlardan daha fazla haber yapılmıştır. Paris Sergisi ile ilgili haberler gazetenin ilk sayılardan itibaren görülmeye başlanmakta ve serginin açıldığı tarihe kadar devam etmektedir. Serginin açık olduğu tarihlerde ise serginin içeriği, sergilenen ürünler, katılan ülkeler hakkında detaylı bilgilerin verildiği haberlere rastlanmadadır. Gazetede yayınlanan bu detaylı haber ve yazılar, ticaret sergilerinin içeriği hakkında bize detaylı bilgiler vermektedir.

15. sayıdan itibaren serginin yapılacağı alandaki inşaat faaliyetleri başta olmak üzere sergi hakkında çeşitli haberlerin yayınlanmaya başlamıştır. 15. sayıda Sergi binasının inşaatı hakkında yayınlanan haberde, sergi için yapılmakta olan binanın keşif çalışmalarının ilerlediği ve bölgede yapılacak yapının 12 milyon franga mâl olacağını söylendiği belirtilmiştir. Ayrıca haberin devamında, şüana kadar yapılan keşif çalışmalarına 3 milyon frank harcadığı ve keşif çalışmalarının tamamlanması için bir bu kadar daha paranın harcanmasının beklenildiği bildirilmiştir²⁰.

Gazetenin 58 ve 60. sayılarında, yaklaşmakta olan Paris Sergisi nedeniyle Paris'in ne durumda olduğu ile ilgili bilgiler okuyucu ile paylaşılmıştır. 58. sayıda, Paris'te açılacak sergi nedeniyle şehirde adeta izdiham yaşandığı, geceliği iki üç frank olan odaların ücretinin şimdiden on franga kadar çıktığı ve serginin açılmasından sonra oda kiralılarının elli franga kadar çıkmasının beklenildiği bildirilmiştir. Paris halkının ise bu durumdan pekte memnun olmadığı belirtilmiştir. Kira odalarda yaşayan halkın artan kiralar nedeniyle zor durumda kaldıkları, hatta İngiltere ve Amerika'dan gelen zenginlerin odaları sergi tarihinden beş altı ay önce tuttukları ve bundan dolayı Paris halkının kiralık oda bulamadıkları belirtilmiştir²¹.

60. sayıda ise Paris Sergisi nedeniyle çok kimselerin Paris'te olmak isteği fakat ancak zengin kişilerin bu yolculuğun masrafını karşılayabileceği yazılmaktadır. Söz konusu sergide görevli olacak amele ve işçi sınıfının dahi Paris'te konaklayabilmesi için İmparator ve İmparatoriçe'nin 25bin frank yardımda bulunduğu ve ayrıca Fransa zenginlerinin de yardımlarının olduğu belirtilmiştir²².

Gazetenin 56. sayısında yer alan haberde, Osmanlı Devleti'nden Paris Sergisi'ne gönderilmek üzere çok sayıda ürünün yola çıktığı, ürünlerin sergilenmesi ile ilgili memur tayin edilen ikisinin yollanan ilk ürünlerle Paris'e gittiği bildirilmiştir. Devamında ise İstanbul'dan giden gemilerde rötar yaşanmasından olayı bir kısım ürünün hala yola çıkmadığı, Paris Sergisi'nde memur diğer iki kişi ile birlikte kısa zamanda bu ürünlerinde yola çıkacakları belirtilmiştir²³. Ayrıca 51. sayıda yer alan bir haberde, açılacak olan sergiye Osmanlı Devleti tarafından cami, köşk ve bir de hamam yaptırılacağı haberlerinin ulaştığı bildirilmektedir²⁴.

Serginin açıldığı tarihten itibaren ise Paris'teki muhabir vasıtasıyla serginin nabzı tutulmuş ve sergide yer alan ülkelerin stantları ile ilgili ilginç bilgiler okuyucu ile paylaşılmıştır. İlgili yazılar gazetenin 64 ve 65. sayılarda Ceride-i Havadis'ten alınarak yayınlanmıştır. 64. sayıda yer alan yazının girişinde, Paris Sergisi'nin geçen Pazartesi günü İmparatorun ziyareti ile açıldığı bildirilmiştir. Sergiden haberleri yollayan muhabir, tüm sergiyi gezemediğini belirterek, Tunus, Fas, Japonya, Çin, Siyam ve Brezilya gibi ülkelerin sergilerinde gördüğü "garip" şeyleri aktaracağını taahhüt etmektedir.

Yazının devamında, Fransa İmparatorunun İmparatoriçe ile birlikte sergiye girdikten sonra Tunus ve Fas ülkelerinin bulunduğu alandan başlayarak sergiyi dolaştığı belirtilmiştir. Muhabir, İmparatorun Siyam Ülkesinin standına geldiğinde stant yetkilisi, ülkesinde adet olduğu üzere İmparatorun önünde yere kapanmış, İmparatorun ise bu durum karşısında şaşırarak güldükten sonra Siyam yetkilisine iltifat ettiğini bildirmektedir.

Japonya standına gelindiğinde, buradaki kadınların giydikleri kıyafetler nedeniyle maymunlara benzediği ve bu duruma İmparator ve beraberindeki herkesin hayret ettiği belirtilmiştir. Doğu ülkeleri gezildikten sonra İmparatorun İngiltere standına geldiğini belirten muhabir, serginin en yüksek

²⁰ Takvim-i Ticaret, 27 Zilhicce 1282, sayı 15, sayfa 2

²¹ Takvim-i Ticaret, 2 Zilkade 1283, sayı 58, sayfa 2

²² Takvim-i Ticaret, 16 Zilkade 1283, sayı 60, sayfa 1-2

²³ Takvim-i Ticaret, 18 Şevval 1283, sayı 56, sayfa 2

²⁴ Takvim-i Ticaret, 13 Ramazan 1283, sayı 51, sayfa 1

kaliteye sahip standının burası olduğunu belirtmiştir. Gerek stantta yer alan ürünleri gerek stantta yer alan müzik nedeniyle İmparatorun da İngiltere standını beğendiğinin altı çizilmiştir²⁵.

65. sayıda yer alan devam yazısında, Rusya, Çin, Macar, Tirol, Almanya, Çin, İspanya, Belçika, Prusya, Flemenk, İsviçre ve İngiltere gibi devletlere ait sergilerin bir kısmının bahçe içerisinde yer aldığı, burada bina içerisinde giremeyecek büyüklükte makine ve aletlerin sergilendiği belirtilmiştir. Belirtilen bu eklerin en güzelinin ise Mısır'a ait olarak sergilenen bir "asar-ı atika" olduğu belirtilmiştir. Üzerinde tahminen 1 milyar franklık taşların süslediği bu eserin "Bulak" numune hanesinde bulunacağı bildirilmiştir.

Ülkelerin stant süslemeleri ile ilgili ise Osmanlı Devleti'nin standının önü "zarif" bir kemer ve Frenk fağfuru²⁶ ile Mısır ve Tunus stantlarının da "mecla-i sıva"²⁷ ile kaplandığı bilgisine yer verilmiştir. Portekiz standının önünün üzerinde ince oymalar olan kemerle örülmüş, Flemenk'in stant önünün ise altın yıldızla kaplandığı aktarılmıştır²⁸.

3. Sigorta Sisteminin Yaygınlaştırılması ve İddihar ile Rehin Sandıklarının Kurulmasının Önemi

Bir ülkede ticaretin geliştirilmesi kadar, korunması da o ülkenin ekonomik yapısı için önem teşkil etmektedir. Ticaretin korunması için ise tüccarların, ticari malın ve alım-satım işleminin devlet tarafından düzenlenmesi, denetlenmesi gerekmektedir. Takvim-i Ticaret gazetesi de Osmanlı ülkesinde ticaretin daha modern ve kapsamlı şekilde denetlenmesi ve korunması için gerekli gördüğü yeniliklere başyazılarında yer vererek okuyucusu ile paylaşmıştır.

Gazete öncelikle tüccarı ve ticari ürünü korumak bağlamında sigorta sistemi üzerinde durmuştur. 16 Şevval 1282 tarihli 5. sayıda yer alan sigorta sistemi ile ilgili yazıda Avrupa ülkelerinde gelişmiş olan sigortacılık faaliyetleri hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Yazının girişinde belirtildiği üzere, bir devletin en önemli görevlerinden biri, halkının canını ve malını hırsızlara, eşkıyaya karşı korumaktır. Ayrıca doğal afet ve kazalara karşı insanların mallarına gelebilecek zararların karşılanması içinde bir düzenleme yapılması devletin önemli bir ihtiyacıdır. "Usul-ü teminiye" yani sigorta, bu şekilde kaza ve afetlerin insanlara verdiği zararın en aza indirilmesi amacıyla oluşturulmuş bir sistemdir. Gazetede sigorta sisteminin işleyişi hakkında şu örnek verilmiştir: "Bir kişinin yangından dolayı oluşan zararı elli bin kuruş olsa, bu miktar zarar eden kişiyi perişan edebilecek düzeyde olur. Fakat bu para elli kişiye bölünse bu durumda zararın miktarı hafifler ve kişi batmaktan veya zararının altında ezilmekten kurtulur." Peki, başkasının zararı elli kişiye nasıl ödetilir? Bu sorunun cevabı ise gazetede şu şekilde anlatılmıştır: "Elli bin kuruş zararı olan kimse, daha önce sigorta kumpanyasının bölgede yaptığı çalışmalar neticesinde, kaza riski durumuna göre belirlediği akçeyi ödediği için, büyük bir kaza başına geldiğinde kumpanya zararının tamamını temin etmektedir."

Yazıda ayrıca sigorta şirketlerinin çeşitleri hakkında bilgiler verilmektedir. Buna göre; Avrupa'da işlemekte olan sigorta sistemi içerisinde çok sayıda sigorta şirketi mevcut olup bunlar "Şirket-i Teminiye-i Berrriye" ve "Şirket-i Teminiye-i Bahriye" olarak ikiye ayrılmaktadır. İnsanların en çok rağbet ettiklerinin bahriye sigortalı olduğu dile getirildikten sonra bu sayede Avrupa'da denizciliğin çok geliştiği belirtilmiştir²⁹.

Ülke ticaretinin korunmasının yanı sıra gelişime de katkı sağlayacak olan "İddihar" ve "Rehin" sandıkları gazetenin üzerinde durduğu bir başka önemli konudur. Osmanlı Devleti'nde bankacılık ve kooperatif sisteminin daha oluşmadığı ya da gelişmediği yıllarda Avrupa ülkeleri örnek alınarak uygulanan bir sistem olan İddihar sandıkları, tasarruf etmek isteyen insanlardan belli bir faiz karşılığında para toplayarak, topladığı para ile düşük sermayeli kimselerin ticarete girmeleri için gerekli sermaye desteğini yapan bir kurumdur.

²⁵ Takvim-i Ticaret, 15 Zilhicce 1283, sayı 64, sayfa 2

²⁶ Fağfur: Yarı şeffaf Çin porseleni, Çin yapısı. Yerel motiflerin sergilendiği bir sergide Osmanlı Devleti standının Fransız tarzı bir Çin porseleni ile kaplanması dikkat çekicidir. Fakat yine de stant önünün devletlerin kendisi tarafından mı, yoksa ev sahibi Fransa tarafından mı düzenlendiği ile ilgili bir bilgiye rastlanılmamıştır.

²⁷ Mecla: Ayna

²⁸ Takvim-i Ticaret, 22 Zilhicce 1283, sayı 65, sayfa 1-2

²⁹ Takvim-i Ticaret, 16 Şevval 1282, sayı 5, sayfa 1-2

Gazetenin 8. sayısından itibaren de bu sandıklar hakkında yazılar yayınlanmış ve tıpkı sigorta sistemi gibi, İddihar sandıklarının oluşturulmasının da ticaretin gelişimi ve devamlılığı açısından son derece önemli olduğu bilgisi paylaşılmıştır. 8. sayıda yer alan yazıda, belli bir kazancı olan kimsenin harcaması gereken zaruri para dışındaki parasından bir kısmını İddihar sandığına verdiği takdirde belli bir faiz oranı ile parasını katlayacağı ve yaşlılığı veya bir kaza durumu için birikim yapmış olacağı belirtilmiştir. Ayrıca verdiği para düşük sermayeli kişilerin ticarete girmesi için kullanılacağından, kişinin kendisi birikim yapıyorken aynı zamanda ülke ticaretinin gelişimine de fayda sağlayacağı belirtilmiştir³⁰. 14 Zilkade 1282 tarihli bir sonraki sayıda belirtilene göre ise, aylık yüz elli kuruş kazanan bir hizmetçi ya da haftalık kırk elli kuruş kazanan bir rençberin iddihar sandığına yatıracağı aylık cüzi miktar paraların altı ay sonra faizi ile birleştiğinde ufak bir sermaye haline gelecektir.

İddihar sandıklarının halkın tamamına olan faydası ise şu şekilde açıklanmıştır; birçok kişinin yatıracağı az sayıda akçe biriktiğinde büyük meblağlar olacak ve bu meblağ ile demiryolu gibi halka faydalı olacak birçok büyük proje hayata geçirilecektir. Avrupa'da kullanılmakta olan bu sisteme para yatıran kişilerin büyük çoğunluğunun hizmetçi ve amele olduğu ve sayının İngiltere'de 3-4 milyon kişiye ulaştığı belirtilmiştir. Avrupa ülkelerinde sandıkların yönetimi halk tarafından oluşturulan meclisler aracılığı ile yapılmakta ve yönetimi sağlayan büyük memurlar ücretsiz çalışırken küçük memurlara maaş verilmektedir. Herhangi bir düzensizlik olmaması için müfettişler tarafından sandıklar altı ayda bir denetlenmektedir. Gazete son olarak; para yatıran kişilere bir senet verildiği ve kişinin parasını isterse bu senedin numarası ile eğri alabileceği ve herhangi başka bir işlemi yapabileceği belirtilerek, senedi kaybolanların paralarını sandıktan alamayacakları bilgisi paylaşılmıştır³¹.

6 Zilhicce 1282 tarihli 12. ve 13 Zilhicce 1282 tarihli 13. sayıda yer alan yazılarda ise rehin sandıkları hakkında detaylı bilgilere yer verilmiştir. Rehin sandıklarının çalışma prensibi gazetede bilgilerin yola çıkarak şu şekilde açıklanabilir: Az miktarda parası olup sermaye sahibi olmak isteyenler, rehincilik yapan kimselere ellerinde bulunup değeri olan bir eşya veya senedi vererek bir süreliğine faizle borç para alırlar. Borçlarını vadesinde ödeyerek rehin verdiği malı geri alabilecek olan kimse, borcunu vadesinde ödemediği takdirde belli kurallar dışında rehin verdiği malının satılması durumu ile karşı karşıya kalacaktır³².

Daha çok “*bi-çaregan*” olan insanlar tarafından tercih edildiği belirtilen rehin sandıklarına başvuruların sayısının çok olmasından dolayı başta İngiltere olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde rehincilik faaliyetlerinin düzenlendiği çok sayıda kanunun var olduğu belirtilmiştir. İngiltere'de yer alan kanunlar hakkında verilen bilgilere göre, rehin olunan akçenin faizi senelik yüzde beşi aşmamaktadır. Bu miktarın üzerinde faiz alarak rehincilik yapanların cezalandırıldığı belirtilmiştir. Ayrıca rehin sandıkları bulunanların her yıl devletten belli bir vergi karşılığında ruhsat alması gerekmekte ve bu ruhsat şahsa değil dükkâna ait olduğu için bir ruhsat ile iki rehin dükkânı işletmenin yasak olduğu aktarılmıştır. Borcunu ödemeyenlerin mallarının satılması ise müzayede yoluyla yapılmaktadır. Müzayedenin on beş gün önceden gazetelerde ilan edilmesinin gerektiği ve müzayedesini yapılan ürünün satış fiyatı mal sahibinin borcundan fazla olursa arta kalan para mal sahibine iade edilmek üzere kayıt altında tutularak üç sene boyunca rehincide saklanmakta olduğu bilgisi de verilmiştir³³.

İngiltere dışında hin sandıklarının yaygın olmamakla beraber gerekli düzenlemelerin yapılmış olduğunu belirten gazete, İngiltere dışında yer alan en büyük rehin sandığının Fransa'da bulunan “*Paris Mondapitesi*” olduğu bilgisini okuyucu ile paylaşmıştır. Bu sandıkta borç almanın yüzde dokuz-on faiz ile yapıldığı ve sandık yöneticisinin devlet tarafından atandığı belirtilmiştir. Rehin verilen eşyanın değerinin ise sandıkta görevli memurlar tarafından belirlenerek ona göre borç para verildiği bildirilmiştir. Ayrıca sandıklara verilen eşya altın ve gümüş değilse eşyanın değerinin yarısı kadar borç para verilmekte olduğu da okuyucuya aktarılan bilgiler arasındadır³⁴.

³⁰ Takvim-i Ticaret, 7 Zilkade 1282, sayı 8, sayfa 2

³¹ Takvim-i Ticaret, 14 Zilkade 1282, sayı 9, sayfa 2

³² Takvim-i Ticaret, 6 Zilhicce 1282, sayı 12, sayfa 1

³³ Takvim-i Ticaret, 6 Zilhicce 1282, sayı 12, sayfa 2

³⁴ Takvim-i Ticaret, 13 Zilhicce 1282, sayı 13, sayfa 1

Sonuç

Osmanlı Devleti özellikle Tanzimat Fermanı sonrasında her alanda olduğu gibi ekonomi alanında da büyük reformlara girişmiştir. Takvim-i Ticaret gazetesi, Osmanlı Devleti tarihinde Tanzimat olarak adlandırılan bir reform döneminde yayınlanmaya başlamış ve ekonomik reformlarla yakından ilgilenmiştir. Bu bağlamda, tarım, sanayi, ulaşım, haberleşme ve hatta eğitim ve sosyal yaşam gibi ekonomiyi ilgilendiren her alanda çeşitli yayınlar yapan gazete, ticaret konusuna da büyük önem vermiştir. Ülke içinde ve dışındaki ticari gelişmeler ve yıllık ticaret raporlarına yer vererek, ilgili yorumları okuyucusu ile paylaşan gazete, ticaretin geliştirilmesi ve korunması yapılması gerekenler hakkında da önemli yazı ve haberlere yer vermiştir.

Ticaretin geliştirilmesi için öncelikle Osmanlı tüccarının daha düzenli davranması ve ticari kanunlar hakkında daha detaylı bilgiye sahip olması gerektiği belirtilmiştir. Tüccarın bilgili olduğu bir ülkede ticaretin daha kolay geliştirileceği düşüncesine sahip olan gazete, yüzyıllardır Avrupa'da ticareti büyük kısmında etkili olan şirketlerin Osmanlı ülkesinde de kurulması gerektiği fikri üzerinde durulmuştur. Gazetenin yayınlandığı dönemin ekonomik dünyasında kapitalist ekonominin kuralları yeni yeni yazılmaya başlamıştı. Kapitalist bir ekonomi de ise şirketler daima başat etmen olarak yer almıştır. Bu bağlamda şirketleşme üzerinde duran gazetenin Osmanlı kamuoyu ile paylaştığı bilgiler son derece bilgilendirici ve değerli olmuştur.

Bir ülkede ekonominin sağlam olması için ticaretin gelişimi ne kadar önemli ise korunmasının da o kadar kritik bir öneme sahip olduğu üzerinde de durulmuştur. "Usul-ü Teminiye" olarak isimlendirilen sigortacılığın önemi üzerinde duran gazete, bu sistemin tüccarı, malını ve alıcıyı koruyarak sermaye sahibinin ülkede yapılan ticarete ve dolayısıyla ülkenin ekonomisine güveninin artacağı belirtilmiştir. Aynı zamanda İddihar ve Rehin sandıklarının önemi üzerinde de detaylı şekilde durarak, sandıkların varlığının piyasaya sermaye girişinde son derece önemli olduğunu belirtmiştir.

Devletin yüzyıllar boyunca koruduğu ekonomik prensiplerinin sert biçimde değişikliğe uğradığı böyle bir ortamda Takvim-i Ticaret gazetesinin yayınları yeni oluşmakta olan Osmanlı Devleti kamuoyunun ekonomi yönünden bilgilendirilmesi açısından büyük öneme sahip olmuştur. Osmanlı Devleti gibi kapitalist ekonomiye ayak uydurmaya çalışan bir ülkede, Takvim-i Ticaret gazetesi gibi ticaretin kritik öneme sahip olan noktaları hakkında kamuoyu ile detaylı bilgiler paylaşan bir gazetenin varlığı, yeni ekonomik kurum ve kurallar hakkında halkın bilgilendirilmesi açısından son derece önem arz etmekteydi. Takvim-i Ticaret gazetesi de bu önemli görevini yayınladığı yazı ve haberlerle yerine getirmiş ve Türkiye'de ekonomi basını tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur.

Kaynakça

- BOA, İ_HR__00216_001_001
- BOA, İ_HR__00216_002_001
- Takvim-i Ticaret, 16 Şevval 1282, sayı 5
- Takvim-i Ticaret, 7 Zilkade 1282, sayı 8
- Takvim-i Ticaret, 14 Zilkade 1282, sayı 9
- Takvim-i Ticaret, 21 Zilkade 1282, sayı 10
- Takvim-i Ticaret, 6 Zilhicce 1282, sayı 12
- Takvim-i Ticaret, 13 Zilhicce 1282, sayı 13
- Takvim-i Ticaret, 20 Zilhicce 1282, sayı 14
- Takvim-i Ticaret, 27 Zilhicce 1282, sayı 15
- Takvim-i Ticaret, 8 Rebiul Evvel 1283, sayı 25
- Takvim-i Ticaret, 15 Rebiul Evvel 1283, sayı 26
- Takvim-i Ticaret 4 Cemaziyel Ahir 1283, sayı 37
- Takvim-i Ticaret, 1 Şaban 1283, sayı 45
- Takvim-i Ticaret, 29 Şaban 1283, sayı 49
- Takvim-i Ticaret, 13 Ramazan 1283, sayı 51

Nefes, M. F. (2019), Takvim-i Ticaret Gazetesine Göre Osmanlı Devleti'nde Ticaretin Gelişmesi ve Korunması İçin Alınması Gereken Tedbirler, AUSBĐ, 2 (3), 33-43

Takvim-i Ticaret, 28 Ramazan 1283, sayı 53

Takvim-i Ticaret, 18 Şevval 1283, sayı 56

Takvim-i Ticaret, 2 Zilkade 1283, sayı 58

Takvim-i Ticaret, 16 Zilkade 1283, sayı 60

Takvim-i Ticaret, 15 Zilhicce 1283, sayı 64

Takvim-i Ticaret, 22 Zilhicce 1283, sayı 65

Arnold, David, *Coğrafi Keşifler Tarihi*, ev. Osman Bahadır, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1995

Genç, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2013

Pamuk, Şevket, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2016

1836-1841 TARİHLİ KARAMAN AHKÂM DEFTERİ KAYITLARINDA VAKIFLAR

Sonnur TELEKE*

Özet

Gerek Selçuklu Devleti, gerekse Osmanlı Devleti'nde yollar, köprüler, çeşmeler, hastahaneler, medreseler, câmiler, mescitler, zâviyeler, kütüphaneler, hanlar, kervansaraylar vb. sosyal, dini ve kültürel yapılar vakıf müessesesi marifetiyle gerçekleştirilmiştir. Anadolu'nun fethinden itibaren Türk-İslam kültürünün kesintisiz devam etmesinde vakıfların önemli bir rolü olmuştur. İnsanların/zümrelerin birbirleriyle kaynaşıp bütünleşmesinde de vakıfların önemli bir yeri vardır.

Ahkâm Defterlerindeki hükümlerden bir bölgede bulunan vakıflar ve vakıf eserlerin tespit edilmesi mümkündür. Bu çalışmada Osmanlı idari yapısı içerisinde önemli bir merkez durumunda olan Karaman'a ait 35 numaralı Ahkâm Defterinde yer alan hükümlerden 19. yüzyılın ilk yarısında Karaman'da mevcut vakıflar ele alınmıştır. Ahkâm Defteri kayıtlarından bu tarihlerde vakıf müessesesinin faal olarak devam ettiği de anlaşılmaktadır. Bu itibarla vakıflar, Osmanlı Devleti'nin bir sosyal-hukuk devleti olduğunun delili kabul edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Ahkâm Defterleri, vakıflar, Karaman, sosyal devlet

THE WAQFS IN KARAMAN AHKÂM DEFTERİ DATED 1836-1841

Abstract

Both the Seljuk state and the Ottoman state roads, bridges, fountains, hospitals, madrasahs, mosques, masjids, lodges, libraries, caravanserais, etc. social, religious and cultural structures were built through the waqfs. Since the conquest of Anatolia, the waqfs played an important role in the uninterrupted continuation of Turkish-Islamic culture. The Waqfs have an important place in the merging and integration of people/groups.

It is possible to identify the waqfs and the works of the waqfs in a region from the provisions of verdict registers. In this study, the existing the waqfs in Karaman were examined in the first half of the 19th century from the verdicts, of the 35 number verdict register of Karaman which is an important center within the Ottoman administrative structure. It was understood from the verdict registers that waqfs continued actively at these dates. In this respect, the waqfs can be regarded as evidence that the Ottoman state was a social law state.

Key Words: Ottoman State, Verdict Registers, waqfs, Karaman, social state

---

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi,
somurteleke89@gmail.com

Giriş

İnsanoğlu, doğuştan getirdiği bir takım özellikleri sebebiyle akli olgunluğa ulaşınca iyiyi kötüyü ayırt etmeye ve daha ziyade iyiyeye yönelmeye mütemayil olmuştur. İnsanın doğuştan sahip olduğu özellikler ile yaşadığı ortamın şartları, ferdi anlayışlar ve davranışları şekillendirmekle kalmaz sosyo-kültürel ritüeller ve vicdani sorumluluk duygusunun oluşmasını da temellendirir. Bu itibarla tarih boyunca fitratı gereği insanın, iyilik yapmak ve hayır işlemek duygu ve düşüncesi; bütün dinler ve medeniyetlerin merkezinde yer almıştır.

Mevcut şartların kaçınılmaz bir sonucu olarak toplumda bir arada yaşayan insanların sosyal ve ekonomik yapıları itibariyle farklılıklar göstermesi, tabii olarak kuvvetli-zayıf, zengin-fakir gibi tarafları ortaya çıkarmıştır. Dini-kültürel anlayışla birlikte toplumdaki imtizacın ve yardımlaşma duygusunun bir gereği olarak ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunmak her şeyden önce insani ve vicdani bir görev olarak telakki edilmiştir. Bireysel olarak yapılan yardımlar, ihtiyaç sahiplerinin artması, eğitim ve medeniyet seviyesinin yükselmesi gibi sebeplerle zamanla sistematik ve müteşekkil hayır müesseseleri marifetiyle yapılmaya başlanmıştır. Bu müesseselerin en çarpıcı örneği vakıflardır.

Lügatte “*durmak, durdurmak ve alıkoymak*” manasına gelen “vakıf”¹, terim olarak, “bir malın veya mülkün sahibi tarafından satılmamak koşuluyla bir hayır işine ebediyen bağışlanması şeklinde hukuki bir işlemle kurulan hayır müessesesini ifade etmektedir”². Geniş manasıyla vakıf, bir kişinin elinde bulunan mülkünden bir kısmını, toplumun ihtiyaçları doğrultusunda dini, hayri ve sosyal bir gaye için Allah’a yakın olma niyetiyle ömür boyu kamu yararına tahsis etmesidir.

Vakıf müessesesinin temel ilkeleri ve hukuki esasları, İslâm’ın esaslarına göre tespit edilmiş ve hızla yayılmıştır.³ Bütün İslâm toplumlarında dini, sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan oldukça önemli bir yere sahip olan vakıf müessesesi, asırlar boyunca İslâm memleketlerinde etkili olmuş⁴, özellikle Selçuklu ve devamında Osmanlı Devleti’nin hüküm sürdüğü yıllarda; yollar, köprüler, çeşmeler, hastahaneler, medreseler, câmiler, mescitler, zâviyeler, kütüphaneler, hanlar, kervansaraylar vb. sosyal, dini ve kültürel yapıların tesisleriyle zirveye ulaşmıştır.⁵

Vakıflar, fakirlere yardım etmek amacı dışında Türk-İslam kültürünün taşınması ve yerleşmesinde önemli bir yere sahip olmuşlardır. Türklerin, daha 11. yüzyıldan itibaren, bölükler, oymaklar ve boylar halinde önce Anadolu’ya buradan da Rumeli’ye geçmeleri ve belli bölgelere yerleşip buralardaki eski köy ve kasabaları Türkleştirmeleri, bunun yanı sıra yeni köyler ve şehirler kurmaları, özellikle sosyal hayatı oluşturan insanların/zümrelerin birbirleriyle kaynaşıp bütünleşmesi vakıflar sayesinde gerçekleştirilmiştir.⁶

Bu bilgilerden anlaşılacağı gibi fethedilmiş olan yerlerin imar edilerek bir Türk şehri haline getirilmesinde ve şehir yapısının oluşmasında vakıfların ve vakıf eserlerin önemli bir yeri vardır. Selçuklu sultanları yeni şehirler kurmuşlar, mevcut şehirleri de yeniden inşa etmişlerdir. Fethedilen yerler bir yandan mamur hale getirilirken bir yandan da başka bölgelerden getirilen nüfus buralara iskân edilmiştir.⁷ Osmanlı Devleti de fetih politikası izleyerek geniş coğrafyalara yayılmış ve kontrolü altına aldığı bölgelerde vakıf eserler inşa etmiş; ayrıca fethettiği şehirlerdeki mevcut eserlere dokunmamış, onları olduğu gibi muhafaza etmiştir.

¹ Ferit Devellioğlu, “Vakf”, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2013, s. 1321; Mehmet Kanar, “Vakf”, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul 2008, s. 1106; Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf”, *İslâm Ansiklopedisi*, Eğitim Bakanlığı yayınları, C. XIII (1986), s. 153.

² Mehmet Zeki Pakalın, “Vakıf”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 577; Hacı Mehmet Günay, “Vakıf”, *İslâm Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı yayını, C. XXXXII (2012), s. 475.

³ Nazif Öztürk, *Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1983, ss. 55-56.

⁴ Mehmet Fuad Köprülü, “Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü”, *Vakıflar Dergisi*, sy. 2 (1942), s. 1.

⁵ Hüseyin Çınar ve Miyyase Koyuncu Kaya, *Vakıflar Kaynağası*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2015, s.1; Osmanlı Devleti’nin mali ve siyasi gücünün artmasıyla birlikte vakıfların sayısı da artmaya başlamış, memleketin her yerinde giderek çoğalan vakıfların, merkezi bir idare ile kontrol altında tutulması gerekli görülmüştür. Bu sebeple, vakıfların tek bir elde toplanmasına karar verilerek 14 Ekim 1826 yılında çıkarılan bir fermanla Evkâf-ı Hümayun Nezâreti kurulmuştur. Bkz. Nazif Öztürk, “Evkâf-ı Hümayun Nezâreti’nin Kuruluş Tarihi ve Nâzırların Hal Tercümeleri”, *Vakıflar Dergisi*, sy. 15 (1982) s. 96; Nazif Öztürk, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s. 3.

⁶ Bahaeddin Yediyıldız, “Sosyal Bütünleşme Açısından Türk Vakıfları”, *Vakıf Haftası Dergisi*, sy. 1 (1984), s. 34.

⁷ Hilmi Ziya Ülken, “Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği”, *Vakıflar Dergisi*, sy. 9 (1974), s. 31.

Osmanlı Devleti'nin vakıflara verdiği önem ve vakıflarla ilgili politikasının takip edilebileceği yerlerden birisi Karaman'dır.

Karaman, tarihinde birçok devlet, imparatorluk, krallık ve beyliğe yurtluk yapmış önemli bir merkezdir. Tarım ve hayvancılığa elverişli olmasının yanında, yollarının kavşak noktasında bulunması sebebiyle şehir olarak Karaman'ın tarihini çok eski tarihlere kadar götürmek mümkündür. Karaman ve çevresi 1071 Malazgirt Meydan Muharebesi'nden sonra Anadolu'ya giren Türk boyları tarafından fethedilmiştir. 1165 tarihinde, II. Kılıç Arslan tarafından Anadolu Selçuklu topraklarına katılan Karaman şehri, uzun süre Selçuklu hâkimiyetinde kalarak Anadolu'nun her yerinde görüldüğü gibi hızla Türkleşmiş ve İslamlaşmıştır. 1248 Köseadağ Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun, Moğol istilâsına uğraması ve Selçuklu Devleti'nin dağılması üzerine kurulan Türk beyliklerinin biri de Karamanoğulları Beyliği olmuştur. Diğer beyliklere göre daha kalabalık ve askerliğe yatkın olan Karamanoğulları, devlet kurma arzularını körükleyen karışıklıklardan yararlanarak 1256 yılında Karaman Bey önderliğinde Karamanoğulları Beyliği'ni kurmuşlardır.⁸

Karamanoğulları Beyliği, Selçuklu beylikleri içerisinde en güçlü beylik olmuştur. Ancak jeopolitik ve jeostratejik açıdan daha iyi bir konumda bulunan Osmanlılar, her alanda hızlı bir gelişim göstererek kısa zamanda büyümüştür. Güçlenen Osmanlı Devleti ile kendisini Selçuklu Devleti'nin devamı ve mirasçısı olarak gören Karamanoğulları Anadolu'nun hâkimiyeti konusunda karşı karşıya gelmişler ve uzun süren mücadeleler sonunda Karaman mülkü 1473 Otlukbeli zaferinden sonra Sultan II. Bayezid döneminde Osmanlı topraklarına bağlanmıştır.⁹

Karaman, Osmanlı hâkimiyeti altına girdikten sonra Osmanlı idari yapısında yapılan değişikliklerle 1514 yılında eyalet yapılmıştır.¹⁰

Karaman coğrafyasının Türkler tarafından fethinden sonra bölgede tebarüz eden Türk/İslam kültürü ve varlığı, Osmanlı hâkimiyetinden önce olduğu gibi Osmanlı idaresinde de devam etmiştir.¹¹ Gerek Karaman'a dair kayıtlardan/düzenlemelerden¹² gerekse yapılan eserlerden bu devamlılığı anlamamız mümkündür. Söz konusu kayıtlar, aynı zamanda bir bölgenin idari ve sosyo-ekonomik yapısı hakkında olduğu gibi devletin teşkilat yapısı hakkında da önemli bilgileri ihtiva etmektedirler. Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girdikten sonra vakıf geleneğini devam ettiren şehirlerden birisi de Karaman'dır. Hakeza Karaman'a ait kayıtlardan bir kısmının evkaf kayıtları ve varlığını tespit ettiğimiz vakıf eserlere ait olduğu görülmektedir. Bu itibarla Karaman tarihine dair ana kaynak

⁸ Osmanlı hakimiyeti öncesi Karaman tarihi hakkında bkz. Mehmet Kurt, *Eskiçağda Karaman*, Murat Kitabevi, Ankara 2007; İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Karaman Tarihi: Ermenek ve Mut Âbideleri*, Baha Matbaası, İstanbul 1967, ss. 11-66; Abdullah Uysal, Necati Alodalı ve Musa Demirci, *Dünü ve Bugünüyle Karaman: Kültür, Tarih, Coğrafya, İlçe, Kasaba ve Köyler*, Karaman Yunus Emre Kültür Derneği Yayınları, Konya 1992; Ahmet Mısırlıoğlu, *Karaman Tarihi ve Kültürü-Bir Zamanlar Karaman*, Karaman 2008; Alaattin Uca ve Aytunç Ülker, "1917 Tarihli Karaman-Konya-Ereğli Haritası ve Değerlendirilmesi", *History Studies: International Journal of History*, C. VI sy. 2 (2013), ss. 454-455; Johannes Heindrik Kramers, "Karaman", *İslâm Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı yayımı, C. VI (1977), ss. 309-311; Metin Tuncel, "Karaman", *İslâm Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı yayımı, C. XXIV (2001), ss. 444-447.

⁹ Karamanoğulları Beyliği'nin Osmanlı hâkimiyetine kesin olarak ne zaman geçtiği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Kaynaklarda Karaman'ın 1466-1467'de (Alaaddin Aköz, "*Şer'iyye Sicillerine Göre XVI. Yüzyıl Sonu ile XVII. Yüzyıl Başlarında Karaman*", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Konya 1987), s. 30); 1474'de (Faruk Sümer, "Karamanoğulları", *İslâm Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı yayımı, C. XXIV (2001), s. 459); 1468-1474'te (Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005, 17. bs., s. 110) 1474'te (Mehmet Akif Erdoğan *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)*, İstanbul 2006, s. 51); 1476'da (Şehabettin Tekindağ, "Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri", *Tarih Dergisi*, C. XIII/ sy. 17-18 (1963), s. 71); 1481'de (Nejat Göyünç, "Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilâtı (Tanzimat'a Kadar)", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. VI/ sy. 31 (1999), s. 77) Osmanlı Devleti hâkimiyetine geçtiği belirtilmektedir.

¹⁰ Osmanlı Devleti idari düzenlemesiyle Karaman, Osmanlı hükümetinin Rumeli, Anadolu (Batı Anadolu) ve Rum Beylerbeyliği'nden sonra dördüncü beylerbeyliği olarak kurulmuştur. Bkz. İnalçık, *a.g.e.*, s. 110; Karaman, 1868'de Konya Vilayeti'ne bağlı bir kaza olmuştur. Bkz. Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın Nu: 26, Ankara 2017, s. 423.

¹¹ Hüseyin Hüsnü Sapançalı, *Karaman Ahval-i İctimaiyye Coğrafıyye ve Tarihiyyesi 1338 R./1341 H.*, C. I, Yay. İbrahim Güler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993, s. 38.

¹² Karaman eyaletindeki düzenlemelerle evkâf, emlak, timar ve hasların kontrolleri yaptırılarak çıkan sonuçlar defterlere kaydedilmiş, idari alanda Konya, Kayseri, Kırşehir, Bozok, Beyşehir, Akşehir, Niğde, İçel, Aksaray, Maraş ve Tarsus şehirleri Karaman Beylerbeyliği adı altında birleştirilmiştir. Bu idari yapıda Karaman'a bağlı sancak, kaza ve nahiyelerin sayısı zaman içinde değişim göstermiştir. Bkz. Mehmet Akif Erdoğan, "Kanuni'nin ilk yıllarında Karaman Vilayeti", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. VIII/ sy. 1 (1993), s. 37.

durumunda olan ahkâm defterleri de Karaman'da bulunan vakıfları tespit etmemizi sağlayan önemli belgelerdendir.

1. Karaman Ahkâm Defterleri ve 35 No'lu Karaman Ahkâm Defteri

Osmanlı Devleti'nin genişleyen sınırları, hâkimiyeti altındaki vilayetlerin idaresini zorlaştırmaya başlayınca, devlet yeni bir idari yapılanmaya gitmiş, bu amaçla ülkeyi eyaletlere bölerek merkeze bağlı yeni bir sistem kurmuştur. Osmanlı eyalet sistemine göre her eyalet kendi içinde sancaklara, kazalara, nahiyelere ve karyelere bölünerek idare edilmeye başlanmış ve devlet işlerinin düzenli bir şekilde yürütülebilmesi için Fatih Sultan Mehmed zamanında Divan-ı Hümayun kurulmuştur.¹³

Divan-ı Hümayun, devlete ait siyasi, idari, mali ve askeri işlerin yanında her türlü istek ve şikâyetlerle de meşgul olur, ülkenin bütün önemli meseleleri burada müzakere edilir ve davalarla ilgili hükümler de burada verilir.¹⁴ Divan-ı Hümayun, Osmanlı devlet yönetiminde 15. yüzyıl ortasından 17. yüzyılın ilk yarısına kadar hükümet işlerinin yanı sıra halkın şikâyetlerini devlete iletebildiği bir merci olarak yüksek mahkeme hizmeti görmüştür.¹⁵ Osmanlı Devleti'nde bir mahkeme vasfı taşıyan Divan-ı Hümayun'un temel görevi adaleti tesis etmektir. Adalet, halkın şikâyetlerini doğrudan hükümdara sunabilmesi ve onun emirleri doğrultusunda haksızlıkların ortadan kaldırılması anlamını taşımaktaydı.¹⁶ Hangi din ve mezhebe mensup olursa olsun, kadın-erkek ayırt etmeksizin herkes meselesinin çözümü için Divanı Hümayun'a başvurabilirdi.

Divan'da görüşülen tüm konular ve sonunda çıkan kararlar hukuki bir nizamla sahipti. Bu nedenle Divanı Hümayun'da görülen davalar, ilgili kalemler tarafından konularına göre ayrı defterlere yazılarak kayıt altına alınmıştır. Divan-ı Hümayun'dan çıkan kararların yazıldığı ve eyaletlerin idari, sosyal, ekonomik, dini ve kültürel yapısı hakkında önemli bilgiler edindiğimiz defterlerden birisi de Ahkâm Defterleri'dir.

Ahkâm, "karar, yargı; ilim, anlayış" gibi anlamlara gelen "hükm" kelimesinin çoğuludur.¹⁷ Muhteva itibariyle Şikâyet Defterleri'nin devamı olan Ahkâm Defterleri, Osmanlı'nın kalabalık nüfusu ve geniş sınırları sebebiyle 1742 tarihinden itibaren eyaletlere göre ayrı ayrı tutulmuş¹⁸ ve II. Meşrutiyet'e kadar da davaların defterlere kaydedilmesi usulü devam etmiştir. Vilayet Ahkâm Defterleri toplam 16 vilayeti kapsamaktadır.

Karaman Ahkâm defterleri, H. 1155-1295/ M. 1742-1878 tarihleri arasındaki hükümleri ihtiva eden 39 adet defterden oluşmaktadır. Bu defterler Karaman Vilayeti'ne bağlı olan Aksaray, Akşehir, Beyşehir, Kayseri, Kırşehir, Konya ve Niğde Sancakları'na ait hükümleri ihtiva etmektedir.¹⁹ Üzerinde çalıştığımız 35 numaralı Karaman Ahkâm defterinde (Defterin dijital kopyasında) toplam 100 görüntü, 181 sayfa ve muhtelif konulara ait 467 hüküm bulunmaktadır.

Defterde yer alan hükümlerin 46'sı Karaman Eyaleti'nde bulunan vakıflara aittir. Bu hükümlerde 34 vakıf kaydına rastlanmıştır.

1836-1841 Tarihli Karaman Ahkâm Defteri'nde yer alan vakıf kayıtları şöyledir:

*Abdal İlyas Zâviyesi Vakfı*²⁰

*Vakfın mütevellileri olan Hüseyin ve Osman'ın müracaatı üzere, vakıf tımarları sahipleri arasında kayıtlı yerlerin gelirleri konusunda ortaya çıkan anlaşmazlığın halli için Konya ve Develü'ye hitaben hüküm gönderilmiştir.*²¹

¹³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1984, s. 1; Divan-ı Hümayun Teşkilatı hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmet Mumcu, "Divân-ı Hümâyun", *İslâm Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı yayını, C. IX (1994), ss. 430-432

¹⁴ Tevfik Temelkuran, *Divan-ı Hümayun Mühimme Kalemi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yeniçağ Tarihi Kürsüsü, Bitirme Tezi, (İstanbul 1969-1970), s. 2.

¹⁵ İnalçık, *a.g.e.*, s. 94.

¹⁶ Halil İnalçık, "Şikâyet Hakkı: 'Arz-ı Hal ve Arz-ı Mahzar'lar", *Osmanlı Araştırmaları*, C. VII/ sy. 8 (1998), s. 33.

¹⁷ Ahkâm, genel anlamda, belli bir konu hakkında konulmuş bulunan kuralların bütünüdür ifade etmek için kullanılır. Bkz. Ahmet Özel, "Ahkâm", *İslâm Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı yayını, C. I (1988), s. 550.

¹⁸ Halil Sahillioğlu, "Ahkâm Defteri", *İslâm Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı yayını, C. I (1988), s. 551.

¹⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, A. {DVNS. AHK. KR. d.0035}.

²⁰ Abdal İlyas Zâviyesi Vakfı, Niğde'nin Develü nahiyesine tabi Kızık köyünde kurulmuştur. Bkz. Fahri Çoşkun, "888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri", *Vakıflar Dergisi*, sy. 33 (2010), s. 49.

Niğde'nin Develü nahiyesine tâbi Kızık köyünde bulunan *Abdal İlyas Zâviyesi Vakfı*, Niğde'nin Bor nahiyesinde Güldeler köyü tımarına sahiptir. Şamardı'nın Yarmaca (?) köyündeki tımara ise Mustafa oğlu Seyyid Hüseyin ve İbrahim oğlu Seyyid İbrahim sahiptir. Mutasarrıflar arasında, üzerlerine kayıtlı olan yerlerin gelirleri ile ilgili ortaya çıkan anlaşmazlığın çözümü için Abdal İlyas Zâviyesi Vakfı mütevellileri Osman ve Hüseyin'in müracaatı üzerine defter emini el-Hac Mehmed Said Muhib'in tahkikatı ile resmi kayıtlar çerçevesinde halli için Konya Eyaleti müşiri el-Hac Ali Paşa ile Develü nâibine hitâben hüküm gönderilmiştir.

Abdal Süleyman Zâviyesi Vakfı

*Tımar sahiplerinin topladığı hasılat konusunda, aralarında çıkan anlaşmazlığın kanun ve nizam gereğince resmi kayıtlar esas alınarak halledilmesine dair Kayseriye Sancağı mutasarrıfına ve Sahra nâibine hitaben hüküm gönderilmiştir.*²²

Kayseriye'nin Kenar Irmak nahiyesine tâbi Car A'mer (?) köyü ve çevresinde tımar sahibi Asâkir-i Mansûre emeklilerinden Süleyman oğlu Ali'nin tımarına bağlı yerlerden Pınarcık mezraası ile Fureman (?) nahiyesine tabi Alın Pınarı mezraası hasılatı hakkında, Sahra nahiyesine tâbi Mezri Pınarcık Ayağı (?) köyünde vâki *Abdal Süleyman Zâviyesi Vakfı* idaresi ile Pınarcık mezraası voyvodası arasındaki anlaşmazlığın kanun ve nizam gereğince resmi kayıtlar esas alınarak halledilmesine dair Kayseriye Sancağı mutasarrıfı Yusuf Paşa ile Sahra nâibine hüküm gönderilmiştir.

Ahi Evren Zâviyesi Vakfı²³

*Vakfın Zâviyedârı olan Şeyh Musa Efendi, zâviyeyi iyi amaçlarla kullanmasına rağmen mütesellim tarafından mağduriyete sebep olacak şekilde kullanılması neticesinde oluşan haksızlığa izin verilmemesine dair Kırşehir kazası nâibine hitaben hüküm gönderilmiştir.*²⁴

Kırşehir Sancağı'nda bulunan *Ahi Evren Zâviyesi* zâviyedarı olan Şeyh Musa Efendi zâviyeye gelen fakir ve dervişlere yemek yedirerek ve ikram ederek ihtiyaçlarını görmek için gayret etmekte olduğu halde mütesellim tarafından zâviyede çoğu vakitler askerî ve sivil erkânın konaklatılarak bedava yem ve yiyecek talebiyle mağdur edildiklerinden şikâyet etmektedir. Bu konudaki haksızlığa meydan verilmemesine dâir önceden çıkmış olan padişah emri yeni padişahın Osmanlı tahtına oturmasıyla aynen yenilenmiş olduğundan bu husustaki haksızlığa izin verilmemesi hakkında Kırşehir kazası nâibine hüküm gönderilmiştir.

*Ahi Evren Zâviyesi Vakfı zâviyedarı Şeyh Musa Efendi'nin, Zâviyenin imkânlarının amacı dışında kullanılmaması hakkında önceden yaptığı şikâyetine sonradan yazılan sonucu bildirir hükümdür.*²⁵

Kırşehir Sancağı'ndaki *Ahi Evren Zâviyesi*'nde berat ile vazifeli olan Şeyh Musa Efendi tarafından söz konusu zâviyede derviş ve gariplere yemek verilmekte iken vali ve mütesellim olan şahıslarca zâviyenin imkânları askeri ve gayr-i askeri işlere sarf edildiği şikâyet edildi. Bundan böyle yolcu ve gariplerin haklarının gasp edilmemesi zâviyenin maksat dışı kullanılmaması hakkında Kırşehir kazası nâibine hüküm gönderilmiştir.

*İmamlık ve hatiplik vazifesinden bulunan kişilerden avarız hanesine bağlı vergi alınmaması gerekirken vergi konusunda rencide edildiklerini arz ettiklerinden, rahatsız edilmemelerinin temini için gerekenin yapılmasına dair Kırşehir kazası nâibine, müftüsüne, bütün maliye ve zabtiye memurlarına ve meclis azalarına hitaben hüküm gönderilmiştir.*²⁶

²¹ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 57/2.

²² BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 66/1.

²³ Ahi Evren Zâviyesi Vakfı, Anadolu Selçukluları zamanında, Ahi teşkilatının kurucusu Ahi Evren tarafından Kırşehir'de kurulmuştur. Ahilik başlangıcından itibaren Kayseri, Konya ve Kırşehir etrafında teşkilatlanıp şekillenmiş daha sonra da tüm Anadolu'ya yayılmıştır. Memleketin her yerinde hızla çoğalmaya başlayan ahilik teşkilatı ve bunların adı ile kurulan ahi vakıfları, şehir merkezleri yanında en ücra köy ve mezraalarda faaliyet göstermiş, zâviyelerin yanı sıra, câmi, mescid, türbe ve medrese gibi çeşitli ihtiyaçlara da hizmet eden vakıflar kurarak bunları idare etmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Doğan Yörük, "XV. Yüzyılda Karaman Topraklarında Ahiler ve Ahi Vakıfları", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 20 (2008), s. 666.

²⁴ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 124/1.

²⁵ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 74/2.

²⁶ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 128/6.

Kırşehir’de mefdun bulunan Ahi Evren Hazretlerinin zâviyesi içindeki câmide imamlık ve hatiplik vazifesinde bulunan Hafız Ali bin Osman ve Hafız Osman’dan avarız hanesine bağlı vergi alınmaması gerekirken vergi konusunda rencide edildiklerini *Ahi Evren Zâviyesi Şeyhi Seyyid Musa Efendi* arz ettiğinden söz konusu zatların haksız yere vergi hususunda rahatsız edilmemelerinin temini için Kırşehri kazası nâibi ve müftüsü ile maliye ve zabtiye memurları ve meclis azalarına hüküm gönderilmiştir.

Âşık Paşa Zâviyesi Vakfı²⁷

*Defter-i Hakâni’de kayıtlı bulunan tımar sahiplerinin, kendilerine ait yerlere müdahale edilmemesi ve resmi kayıtlar doğrultusunda hareket edilmesinin temini hakkında Konya eyaleti müşirine ve Kırşehri nâibine hitaben hüküm gönderilmiştir.*²⁸

Kırşehri Sancağı’nın Günyüzü nahiyesine tâbi Gökcelü köyü ve Kuyucak mezraası Ahi Evren Zâviyesi Vakfı’na, Günyüzü nahiyesinin Karapınar köyü tımar olarak Ahmed oğlu Abdülkadir’e, Ahi Yurdu köyü Hass-ı Hümayun’a, Dodurak (?) köyü tımarı İsmail oğlu Seyyid Ali’ye, Kırşehri nahiyesinin Gökce Öyüg (?) Odunlar (?) ve Küçük Boras (?) mezraalarının *Âşık Paşa Zâviyesi Vakfı*’na ait oldukları Defter-i Hakâni’de kayıtlı bulunmaktadır. Tımar sahibi şahıslar tarafından vakıflara ait olan yerlerin hasılatına müdahale edilmemesi için resmi kayıtlar doğrultusunda kanun ve nizam çerçevesinde hareket edilmesinin temini hakkında Konya Eyaleti müşiri el-Hac Ali Paşa ile Günyüzü ve Kırşehri nâiblerine hitâben hüküm gönderilmiştir.

*Bazı köylerin mutasarrıfları ile vakıf köyleri arasında hasılat paylaşma anlaşmazlığının çözümü için Ankara Feriki ile Kırşehri nâibine hitaben hüküm gönderilmiştir.*²⁹

Kırşehri nahiyesine tâbi Gök Öyüg (?) mezraası ve Yüreğir (?) köyü tımarına Ahmed ve Emin adlı şahıslar ortaklaşa mutasarrıf olmuşlardır. Aynı nahiyeye tabi olan Gökdere köyünün ise tümüyle *Âşık Paşa Zâviyesi Vakfı* ile Ahi Evren Zâviyesi Vakfı’na ait olduğu Defter-i Hakâni’de kaydedilmiş ise de mutasarrıflar ile vakıf idarecileri arasında hasılat toplama konusunda anlaşmazlık hâsıl olmuştur. Defter kayıtları göz önüne alınarak mutasarrıflar ile vakıf idaresi arasında zuhûr eden hasılat konusundaki ihtilafın kanun ve nizam dâhilinde halli hakkında Ankara Feriki Yusuf Paşa ile Kırşehri nâibine hüküm gönderilmiştir.

*Evvelden yapılan şikâyet üzerine gerekli işlemlerin yapılmasına dair Ankara Feriki ile Kırşehri nâibine hitaben ikinci kez hüküm gönderilmiştir.*³⁰

Ahmed ve Emin adlı şahısların tımara ortaklaşa tasarruf ettikleri Kırşehri’ye tâbi Gök Öyüg (?) Gökce Öyüg (?) mezraaları ve Yüreğir (?) köyü mutasarrıfları ile *Âşık Paşa Zâviyesi Vakfı* ve Ahi Evren Zâviyesi Vakfı’na ait Gökdere köyü idarecileri arasında hasılat konusunda çıkan ihtilaf sebebiyle defter emini Mehmed Said Muhib ile Evkâf-ı Hümayun nazırı Ahmed Ziver Efendiler vasıtasıyla gerekli tahkikat için vakıflar ile ilgili defterler ve birer nüsha vakfiyenin gönderilmesine dair Ankara feriki Yusuf Paşa ile Kırşehri nâibine hitâben hüküm gönderilmiştir.

Bekir Mehmed Şah Çelebi bin Mevlâna Seyyid Sinan Vakfı

*Şikâyet üzere Bekir Mehmed Şah Çelebi bin Mevlâna Seyyid Sinan Vakfı köylerinde bulunan ve harap olmuş üç değirmenin yeniden inşası konusunda şahıslar arasında çıkan anlaşmazlığın halline dair Anduğu nâibine hitaben hüküm gönderilmiştir.*³¹

Niğde’nin Anduğu nahiyesine tâbi Keşlemek (?) köyü ve Emresa (?) mezraası ile Bulutluboran (?) mezraası hasılatları *Bekir Mehmed Şah Çelebi bin Mevlâna Seyyid Sinan Vakfı*’na aittir. Kumi (?)

²⁷ Âşık Paşa Zâviyesi Vakfı, Âşık Paşa tarafından Kırşehir’de kurulmuştur. Orta Anadolu’nun büyük şair ve mutasavvıflarından olan Âşık Paşa’nın (1272-1333) asıl adı Alaeddin Ali’dir. Âşık Paşa, Horasan’dan Anadolu’ya göç eden tamınnmış sufilerden Baba İlyas Horasani’nin torunu ve Muhlis Paşa’nın büyük oğludur. Âşık Paşa’nın Kırşehir’de doğup doğmadığına dair kesin bir bilgi olmamakla birlikte, kitabesinden doğum (H.670/M.1271-1272) ve ölüm (H.733/M.1332-1333) tarihi bilinmektedir. Türk Edebiyatı ve Türk Dili için önemli bir yere sahip olan Âşık Paşa, vefat ettiğinde Kırşehir’de bulunan bugünkü türbesine defnedilmiştir. Bkz. Cevat Hakkı Tarım, *Tarihte Kırşehri-Gülşehri: Babailer-Ahiler-Bektaşiler*, Yeniçağ Matbaası, İstanbul 1948, s. 26. Âşık Paşa’nın vakfi hakkında bilgi bulunamadığından vakfın işleyişi, mütevellileri ve gelirleriyle ilgili de bilgi sahibi olunamamıştır.

²⁸ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 53/2.

²⁹ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 62/1, 62/2.

³⁰ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 62/2.

³¹ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 83/3.

ile Başvıran köylerini ise hassa zülüflerinden Mehmed veled-i Abdullah tımar olarak tasarruf etmektedir. Bu köylerde önceden bulunup harâb olan üç değirmen yerine yeni bir değirmen inşa edilmek istenmesine bazı kimseler engel olmaktadır. Eski değirmenlerin tamir edilmesi yahut yeni bir değirmen inşa edilmesi konularındaki anlaşmazlıkların halli için Halil veled-i İbrahim İbn-i Hacı Ahmed adlı şahıs ile Emetullah isimli hatunun müracaatı üzerine bilirkişi tayin edilerek kararın mahallinde alınmasına dâir Anduğu nâibine hitâben hüküm gönderilmiştir.

Beyhan Sultan Evkâfi-Veli Ağa Câmii

*Vakıf görevlisinin vazife bedelinin ödenmemesi konusunda yapılan şikâyet üzerine vakıflarla ilgili resmi kayıtlar incelenmiş ve Kırşehir kazası nâibine hitaben hüküm gönderilmiştir.*³²

Merhûme Beyhan Sultan Evkâfi köylerinden Kırşehir'ne tâbi Konur nahiyesine bağlı Abbas Kocalı (?) köyünde hayır sahiplerinden Veli Ağa'nın Câmii'nde berat ile vazifeli hatip Hafız Ömer Efendi'ye, söz konusu vakıftan verilmesi engellenen vazife bedeli konusunda şikâyet vaki olmuştur. Evkâf-ı Hümayun nazırı Seyyid Mehmed Hasıb'in marifetiyle yapılan tahkikat neticesi hatiplik vazifesinin Hafız Ömer'e verilmiş olduğu resmi kayıtlarla tespit edildiğinden vakıf malından söz konusu tahsisatın kusursuz ödenmesi hususuna dikkat edilmesi hakkında Kırşehir kazası nâibine hitaben hüküm gönderilmiştir.

Dedeği Zâviyesi Vakfı³³-Hazînedâr Yusuf'un Dâru'l-Hıfz Vakfı.

*Vakıf hizmetinde berat ile görevlendirilmiş olan şahıslara vakfın dışından bazı kimselerce yapılan haksız müdahalenin men edilmesine dair Konya müşiri ve Ilgın nâibine hitaben hüküm gönderilmiştir.*³⁴

Konya'nın Ilgın nahiyesine tâbi Mahmud Hasrı (?) köyünde bulunan *Hazînedâr Yusuf'un Dâru'l-Hıfz Vakfı* ve *Dedeği Zâviyesi Vakfı*'na berat-ı şerife ile Şeyh Hacı Veli ve Şeyh Ömer resmî olarak görevlendirilmişlerdir. Adı geçen köyde bulunan *Dedeği Zâviyesi Vakfı* emlakı hakkında emr-i şerif bulunmasına rağmen Konyalı Çömlekçi Ahmed tarafından yapılan gereksiz ve haksız müdahalenin men edilmesine ve bu konuda vakıf nizamı ile Defter-i Hakâni kayıtları dikkate alınarak kanun dâhilinde gereğinin yapılmasına dâir Konya Eyaleti müşiri el-Hac Ali Paşa ile Ilgın nâibine hitâben hüküm gönderilmiştir.

Hacı Bektaş Divanı Zâviyesi Vakfı

*Vakıf tımar ve zeamet sahipleri arasında hisselerine düşen hasıllara riayet etmemeleri sebebiyle çıkan anlaşmazlığın, konuyla ilgili defter kayıtları esas alınarak çözülmesi yönünde Konya müşiri ve Süleymanlı nâibine hitaben hüküm gönderilmiştir.*³⁵

Kırşehir Sancağı'nın Konur nahiyesine tabi Karapınar köyü, Süleymanlı nahiyesine tabi Sekizerlük (?), Kürdinler viran (?) ile Bucak köyü arazisinde tımar sahibi Asakir-i Mansure süvarisi tekaüdlerinden Abdullah veled-i Ebubekir, Süleymanlı nahiyesinin Bucak köyünde *Hacı Bektaş Divanı Zâviyesi Vakfı* idaresi ile Süleymanlı nahiyesinin Kerhçek köyü (?) ve Sağrı köyü (?) ile civarında zeâmet sahiplerinden Ahmed veled-i el-Hac Süleyman ve Konur nahiyesinin Kürdözü (?) köyü ve çevresinde zeâmet sahibi Humbaracı Mustafa veled-i Ömer vesair şahıslar arasında vakıf köyleri gelirlerinden hisselerine düşen miktara kanaat etmemeleri yüzünden çıkan anlaşmazlığın

³² BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 8/2.

³³ 1866-1841 tarihli Ahkâm Defteri'nde, Konya'nın Ilgın nahiyesine tabi Mahmud Hisarı karyesinde kaydedilen *Dedeği Zâviyesi Vakfı*, bazı kaynaklarda dedeki, didi, dede, dediyi, dediği şeklinde okunmuştur. Bkz. Feridun Nafiz Uzluç, *Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1958, s. 50; Hepsinin aynı nahie ve karyeye tabi olduğu göz önünde bulundurulursa faklı şekilde yazılmış bu vakıfların aslında aynı vakıf olması muhtemeldir. Hakkında fazla malumat bulunmayan *Dedeği Sultan*'ın hayatı ile ilgili bilgiler daha çok Menakıpname'ye dayanmaktadır. Menakıpname'ye göre Hoca Ahmet Yesevi soyuna mensup olan *Dedeği Sultan*, Türkistan'dan gelerek Konya'nın Ilgın nahiyesine tabi Mahmud Hisarı karyesine yerleşmiştir. Arşiv kayıtlarında *Dedeği Sultan* ile ilgili bahsi geçen iki yapı bulunmaktadır. Bunlardan ilki olan Doğanhisar'ın Tekke Köyündeki zâviyedir, ancak bu yapı yıkılmıştır. İkinci yapı ise Ilgın'ın Mahmud Hisar ve Tekke Köyleri yakınındaki bir ziyaretgâhtır. Bu yapı da metruk bir durumdadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Rıdvan Öztürk, "Dediği Sultan Adı ve Bir Yerelleştirme Örneği: Dedeği-Dediği". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sy. 74 (2015), s. 120.

³⁴ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 43/3.

³⁵ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 90/1.

Defter-i Hakâni kayıtlarındaki hisseleri incelenip, kanun-nizam dâhilinde halledilmesi hakkında Konya Eyaleti müşiri el-Hac Ali Paşa ve Süleymanlı nâibine hitaben hüküm gönderilmiştir.

Hacı Muslihiddin Perdi-zade Vakfı

Hacı Muslihiddin Perdi-zade Vakfı idarecileri ve bazı köylerin ahalisi ile bazı tumar sahipleri arasında köylerin tasarrufu konusunda çıkan anlaşmazlığın resmi kayıtlar çerçevesinde halline dair ilgili yerin mutasarrıfına ve nâibine hitaben hüküm gönderilmiştir.³⁶

Kayseriye'nin Sahra nahiyesine tabi Yarıfak (?) ve Mahdus (?) köyleri ile Seleksi (?) mezraası halkından Seyyid Sadullah veled-i İsmail, Seyyid Mikdâd veled-i Murtezâ, Seyyid Abdullah, Mehmed Arif ve İshak adlı şahıslarla beraber Havva ve Fatma hatunlar ile *Hacı Muslihiddin Perdi-zade Vakfı* idarecileri Şeyh Mahmud veresesi ve tumar sahipleri arasında bazı yerlerin tasarruf hakkı konusunda çıkan ihtilâfin resmi kayıtlar çerçevesinde halli için defter emini Seyyid Hacı Mehmed Said Muhib Efendi'nin tahkikatı ile sonuçlandırılmasına dâir Kayseriye Sancağı mutasarrıfı Yusuf Paşa ile Sahrâ nâibine hitaben hüküm gönderilmiştir.

Hâfız Es-Seyyid Kemaleddin Vakfı-Hızır İlyaslık Zâviyesi Vakfı³⁷

Vakıf tarafından tasarruf edilmesi gereken mülklere dışarıdan müdahale edilince vakfın mütevellisi olan Ayşe hatun tarafından şikâyet hâsil olmuştur. Şikâyet üzere, vakıf yerlerine yapılan haksız müdahalenin men edilmesine dair, vakfın bulunduğu yerin müşiri ve nâibine hitaben hüküm gönderilmiştir.³⁸

Konya'da olup Merhum *Hafız Es-Seyyid Kemaleddin Vakfı*'na ait olan Konya Sûru'l-Hubân çarşısındaki dükkânların ve Doğanlı mezraasının, *Hızır İlyaslık Zâviyesi Vakfı* tarafından tasarruf edilmesi lazım olduğu halde dışarıdan Mahmud isimli şahsın müdahalesi, *Hafız Seyyid Kemaleddin Vakfı* mütevellisi Ayşe hatun tarafından şikâyet edilmekte olduğundan söz konusu müdahalenin men edilmesi ve Defter-i Hakâni kayıtlarına göre hareket olunmasına dair Karaman Eyaleti müşiri el-Hac Ali Paşa ile Konya nâibine hitaben hüküm gönderilmiştir.

Hançerli Sultan Vakfı Şerifesi³⁹

Vakıf yerlerinin tasarrufu, işletenin vefatı üzerine çocuklarına miras olarak bırakılabiliyordu. Kayseriye Sancağı'nda bulunan Hançerli Sultan Vakfı da işletenin vefatı üzerine çocuklarına intikal etmiştir. Mirasçıların babalarından kalan mülklerin kirasını alamaması üzerine şikâyet dilekçesi vermesiyle konu incelenmiş, gereğinin yapılması hakkında vakfın bulunduğu yerin mutasarrıfına ve nâibine hitaben hüküm gönderilmiştir.⁴⁰

Kayseriye'de bulunan bedestenin iç ve dış kısmında Evkâf-ı Hümayun'a dâhil edilmiş *Hançerli Sultan Vakfı*'na ait dolap ve dükkânların işletme hakkına resmen sahip olan Cobehle oğlu Agop ölmüş ve mirası oğlu Abraham ve kızları Rasuk ile Ede'ye intikal etmiştir. Varislerin kiracılardan babaları döneminde biriken kiralari talep etmelerine rağmen tahsilatta çıkan anlaşmazlığın giderilmesi için Evkâf-ı Hümayun nazırı Musa Safvetî Efendi'ye hak sahiplerinin şikâyet dilekçeleri havale edilmiş ve yapılan araştırmada varislerin kayıtlarının doğruluğu belgelenecek işbu anlaşmazlığın mahallinde halledilmesi için Kayseriye mutasarrıfı Yusuf Paşa ile Kayseriye nâibine hitâben hüküm gönderilmiştir.

Huriye Hatun Zâviyesi Vakfı

Vakıf mütevellilerinin keyfi davranışları sebebiyle yapılan şikâyet üzerine mütevellilerin haksız müdahalelerinin men edilmesine dair vakfın bulunduğu kazaya hüküm gönderilmiştir.⁴¹

³⁶ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 48/1.

³⁷ Uzluk'un kaydettiği bilgilere göre Hızır İlyaslık Zâviyesi Vakfı, Konya'da Hoşafçılar çarşısına bitişik bir konumda yer almaktadır. Bkz. Uzluk, *a.g.e.*, s. 22.

³⁸ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 14/2.

³⁹ Hançerli Sultan Vakfı, Selçukluların en önemli ticaret merkezlerinden birisi olan Kayseri'de 1497'de Kayseri Sancak beyi Mustafa Bin Abdulhay tarafından Kayseri Hançerli Sultan Vakfı Bedesteni adıyla kurulmuştur. Yapı, günümüzde harap bir ticaret alanı görünümünü almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fernaz Öncel, "Osmanlı Bedestenleri Bağlamında; Kayseri Hançerli Sultan Vakfı Bedesteni", *Megaron: Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E-Dergisi*, C. IX/ sy. 1 (2014), s. 56.

⁴⁰ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 33/2.

⁴¹ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 13/1.

Asâkir-i Mansûre süvârisinden Seyyid İbrahim oğlu Seyyid Hüseyin tımarı olan Bor nahiyesine tâbi Harikli (?) köyü ahalisi ve tarlaların mutasarrıfının Hasan isimli şahıs olduğu deftere kaydedildiği halde, ismi geçen tarlaları vakıf mütevellileri keyfiyen zapt etmiştir. Vaki olan şikâyet üzerine, *Huriye Hatun Zâviyesi Vakfı* mütevellisi olan kimselerin haksız müdahalelerinin men edilmesine dâir Bor kazası nâibine hitâben hüküm gönderilmiştir.

Hüseyin Melik Bey Evkâfı

*Bazı köylerin mahsulatı kayıtlı oldukları vakıfların idarecileri ile tımar sahiplerinin arasında hasılat anlaşmazlığına neden olmuştur. Anlaşmazlığın vakfiye kayıtları esas alınarak halledilmesine dair vakfın bulunduğu eyaletin müşirine ve nâibine hitaben hüküm gönderilmiştir.*⁴²

Konya Sancağı'nda Ereğli nahiyesine tâbi Yenice ve Vesencak (?) köyleri mahsulâtı, *Hüseyin Melik Bey Evkâfı*'nin toprağında ve Medine-i Münevvere Vakfı hasılatı içinde olarak, Derili (?) nahiyesi Zelariye (?) köyünde tımar sahibi olan Lağımçı Seyyid Derviş Ali veled-i Seyyid Mustafa'nın ve Vesencak (?) köyü hasılatı üzerine kayıtlıdır. Medine-i Münevvere Vakfı idaresinde bulunan Seyyid Halil ve İbrahim ile tımar sahibi Seyyid Derviş Ali arasında vâki olan anlaşmazlığın vakfiye kayıtları ile kanun ve nizam üzere karara bağlanması için Konya Eyaleti müşiri el-Hac Ali Paşa ile Ereğli nâibine hitaben hüküm gönderilmiştir.

İbrahim Bey İmâreti Vakfı⁴³

*Vakfa bağlı aşiret ahalisinden bazı kimseler asayışı bozan davranışlar sergileyerek başkalarının mağduriyetine sebebiyet vermişlerdir. Vuku bulan şikâyet üzerine mağdur olanların haklarının iadesine dair hüküm gönderilmiştir.*⁴⁴ Bu hükmün, davanın neticelendirilmesinden sonra yazılarak Sivas defterine kaydedildiği bildirilmiştir.

Nevşehir'de *İbrahim Paşa Vakfı*'na bağlı Kızılkoyunlu Aşireti ahâlisinden Kara İbrahim oğlu Sabri ve Kel Ahmed oğlu Sabir adlarıyla bilinen kimseler ile Sarı İbrahim oğlu Hasan'ın zevcesi olan kadının evlerini basarak; dövme, yaralama ve gasp suçlarını işleyen Beyanlı Aşireti ahâlisinden Kara Kâni, Hızıroğlu Mehmed, Hacı İsmail oğlu Hacı Kolcu Mehmed ve İsa adlı şahısların Konya'ya ihzar ile mahkemelerinin icrası, mağdur olanların haklarının iadesi ile gerekli tedbirlerin alınması için Sadrazam hazinesi kâtibi Rüstem Bey'in mübaşirliği (şahitliği) ile davanın icrâsına dâir Karaman valisi ve Konya nâibine hüküm gönderilmiştir.

*Vakıflara tabi köylerde ziraat yapan gayrimüslim halk, vergilerini usulince ödedikleri halde, zabitler tarafından baskıya maruz kalmalarından şikâyetçi olmuşlardır. Söz konusu şikâyetin defter kayıtlarına göre sonuçlandırılması için vakfın bulunduğu nahiyeye nâibine hitaben hüküm gönderilmiştir.*⁴⁵

Niğde'ye bağlı Nevşehir nahiyesinde bulunan *İbrahim Paşa Evkâfı*'na tâbi Enki ... (?) köyünde ziraatle meşgul olan ve vergilerini önceden kayıtlı oldukları Kekez İn (?) köyü hasılatı içinde ödeyen Bareskoh ile oğlu Andon ve kardeşi Yorgi adlı zimmîler zabitlerin baskılarından şikâyet etmekle söz

⁴² BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 80/2.

⁴³ İbrahim Bey imâreti vakfı, 35 numaralı Karaman Ahkâm defterinde, Nevşehir kazasında kaydedilmiştir. İbrahim Bey imâreti vakfı, Karamanoğulları vakıflarının en önemlisi ve varlıklısı olacak ki hemen hemen tüm kaynaklar bu vakfın ismini ve gelirini zikretmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Doğan Koçer, *Karaman Temettü'ât Defterleri H. 1256-1261/M. 1840-1844*, C. I, Karaman Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Karaman 2007, ss. 264-265; Ayrıca bkz. Konyalı, a.g.e., s. 100; Özen Tok, *XXIX. Yüzyıl Ortalarında Kayseri Vakıflarının Arazi Gelirleri*, Çizgi Kitabevi, Konya 2015, s. 74; Hicri 837/Miladi 1433 yılında Karamanoğlu İbrahim Bey tarafından yaptırılan ve imaret olarak anılan bu hayır ve ilim müessesesi Konya'nın Karaman kasabasında yer almaktadır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Karamanoğulları Devri Vesikalarından İbrahim Bey'in Karaman İmâreti Vakfiyesi", *Belleten*, C. I/ sy. 1 (1995), ss. 57-58; Yeri tam olarak bugün aynı ismi taşıyan Karaman kasabasının İmaret mahallesi, İstasyon caddesi denilen şehir merkezindedir. İmaretler, meşcit ve medrese eğitiminin yanı sıra yoksullar için de aş evi görevi görmüş kurumlardır. Osmanlı'da imâretler hem sosyal adaletin hem de toplumsal bütünleşmenin sağlanmasında önemli bir rol oynamışlardır. Konya'daki bu imârethaneden başka, Meram yöresindeki hamam ve köprü ile Şerefeddin Câmii, Karaman'daki İbrahim Bey İmârethanesi, Şeyh Ali Sultan Zâviyesi, Alâeddin Rumî Zâviyesi, Ahî Ahmet Halife Zâviyesi ve Arapoğlu Câmii, Niğde'deki Kubbe Mescidi, Ereğli'de Ulu Câmii ile câminin batı tarafındaki hamam ve Ereğli'nin Zanopa kasabasındaki Büyük Câmii, İbrahim Bey'in yaptırmış olduğu vakıf müesseselerindedir. Bkz. Çoşkun, a.g.m., s. 17.

⁴⁴ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 4/2.

⁴⁵ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 10/1.

konusu hususta Defter-i Hakâni kayıtlarına göre hareket olunması ve mağduriyetin giderilmesi hakkında Nevşehir nâibine hitaben hüküm gönderilmiştir.

*Vakfa bağlı köylerde izinsiz inşaat yapılması şikâyete sebep olmuştur. Şikâyet üzerine, kanunsuz ve izinsiz inşaat yapılmasının engellenmesine dair vakfın bulunduğu kaza nâibine hüküm gönderilmiştir.*⁴⁶

Nevşehir kazasında vâki *İbrahim Paşa Vakfı* köylerinden Göre köyünün eskiden beri mer'ası olan yeri, bazı zimmilerin satın alarak oraya kilise binâ edip çevresini de kiliseye vakfetmek suretiyle tamamen kanunsuz ve izinsiz inşaat yapımlarının engellenmesi hakkında Nevşehir maa Ürgüb kazası nâibine hitaben hüküm gönderilmiştir.

*İbrahim Paşa Vakfı idarecileri ile bazı köy ahâlileri içinde çiftçilik yapanlar arasında toprak hasılatı konusunda çıkan anlaşmazlığın halline dair Evkâf-ı Hümayun nazırının komuyla ilgili talimatına uyulması yönünde ilgili kaza nâibine hüküm gönderilmiştir.*⁴⁷

Eski Sadrazamlardan Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın Nevşehir'de yaptırdığı cami, medrese, imaret, mektep ve sâireden teşekkül eden vakfın idarecileri ile Kara Hüseyin köyü, Kısa köy ve Ferahlı köyü ahâlileri içinde çiftçilik yapanlar arasında hasılat toplama konusunda ortaya çıkan anlaşmazlıkların halli için Ceride Muhasebecisi Mehmed Said Efendi'nin arzıyla Evkâf-ı Hümayun nazırı Seyyid Mehmed Şevki Efendi'nin bu konudaki talimat ve tensibi üzere hareket edilmesi hakkında Nevşehir nâibine hitaben hüküm gönderilmiştir.

***Ketenci Baba Zâviyesi Vakfı*⁴⁸-Ahmed Aşir Vakfı**

*Vakf idarecileri ile tımar sahipleri arasında hasılat ve öşür toplama konusunda çıkan anlaşmazlığın vakıf defterleri ve diğer kayıtlar incelenerek karar bağlanmasına dair ilgili eyalet defterdarı, müftüsü ve azalarına hitaben hüküm gönderilmiştir.*⁴⁹

Konya'nın Lârende nahiyesine tâbi Ari (?) köyü dâhilinde bulunan *Ketenci Baba Zâviyesi Vakfı* ile *Ahmed Aşir Vakfı* mütevellileri Seyyid Şeyh Mustafa ve Seyyid Mehmed Halife ile Davudlu köyü ve Korkos (?) mezraası arazisinde zeamet sahibi Asakir-i Şahane süvarilerinden Ali veled-i Mehmed ve Hasan köyü ve çevresinde tımar sahibi olan Asakir-i Şahane tekâüdlerinden Seyyid Mustafa veled-i Seyyid İbrahim aralarında hasılat ve öşür toplama konusunda çıkan anlaşmazlığın vakıf defterleri ve Defter-i Hakâni kayıtları gereğince hak ve adalet dâiresinde mahallinde karara bağlanması hakkında Konya Eyaleti müşiri Mehmed Yahya Paşa ile Konya Eyaleti defterdarı Hasan Bey ve Lârende nâib ve müftüsü ile meclis azalarına hitâben hüküm gönderilmiştir.

Mandi Hatun Türbesi Vakfı

*Bazı köylerin ve vakıfların tımarı belirli bir kişiye ait olduğu halde dışarıdan müdahale edilmesi şikâyet sebebi olmuştur.*⁵⁰

Akşehir Sancağı'na bağlı Hasandağı nahiyesinin Hapen (?) köyü ile *Mandi Hatun Türbesi Vakfı*, Niğde'nin Anduğu nahiyesine tâbi Sersak (?) ve nezd-i sunuru Ocak karyeleri, Çamardı'na tâbi İrhas (?) karyesi ve çevresi Asakir-i Mansûre süvarilerinden Ömeroğlu Ömer adlı şahsın tımarı olduğu halde Abdurrahman oğlu Seyyid Ömer'in adı geçen bu yerlere haksız müdahalesi sebebiyle vâki olan anlaşmazlığın Defter-i Hakâni ve diğer resmi kayıtlar esas alınarak halline dâir Konya Eyaleti müşiri el-Hac Ali Paşa ile Hasandağı nâibine hitâben hüküm gönderilmiştir.

Medîne-i Münevvere Vakfı

Bazı köylerin tımarı ve Medîne-i Münevvere Vakfı'nın idaresi belirli kişilere ait olduğu halde, söz konusu tımara dışarıdan müdahale edilmesi tımar sahipleri tarafından şikâyet edilmiştir. Şikâyet

⁴⁶ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 97/2.

⁴⁷ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 115/1.

⁴⁸ Ketenci Baba Zâviyesi Vakfı'nın yeri kayıtlarda tam olarak tespit edilememiş olsa da, Gökbilgin'in XII. Asırda Lârende kazasında tespit ettiği vakıflar arasında Ketenci Baba Zâviyesi Vakfı'nın ismi geçmektedir. Bkz. Tayyib Gökbilgin, "XVI. Asırda Karaman Eyaleti ve Lârende (Karaman) Vakıf ve Müesseseleri", *Vakıflar Dergisi*, sy. 7 (1968), s. 38.

⁴⁹ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 145/2.

⁵⁰ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 49/2.

üzere, adı geçen yerlere yapılan haksız müdahalenin engellenmesine dair ilgili yerin nâibine hüküm gönderilmiştir.⁵¹

Niğde'nin Haremlik nahiyesine tâbi Görümce (?) köyü ile Uruk (?) köyü öşrünün mahsûlatı *Medine-i Münevvere Vakfı* idaresi Davud Müderrisoğulları Emre ve Zeynelabidin evlatlarından Süleyman'a ait iken Uruk (?) köyü tumar olarak Asâkir-i Mansûre süvârisinden Mustafa oğlu Seyyid Mehmed Emin'in hasılatı olmasına rağmen söz konusu tumara haksız yere Mansur oğlu Hüseyin ile Fevzi oğlu Mustafa adlı şahıslar tarafından yapılan müdahalenin engellenmesi için evkâf nazırı Ahmed Ziver Efendi'nin teşebbüsü üzerine Konya Eyaleti müşiri el-Hac Ali Paşa ile Kırmelik nâibine hitâben hüküm gönderilmiştir.

*Vakfa ait yerler ve bu yerlerde mutasarrıf olanlar ilgili defterlerde kayda geçirilirdi. Vakıflarla ilgili yaşanan şikâyetlerde öncelikle bu defter kayıtları incelenir ve neticesinde dava hakkında hüküm verilir. Bazı yerlerin vakfa ait olup olmadığı konusunda anlaşmazlık yaşanmış ve yapılan şikâyet üzerine ilgili kayıtların incelenmesine dair bu hüküm gönderilmiştir.*⁵² Bu hüküm sonradan gönderilmiştir.

Niğde'de Haremlik nahiyesine bağlı Görümce (?) köyü ile Yıldız nahiyesine bağlı Darad (?) köyü ve çevresinde tumar sahibi olan Asakir-i Mansûre süvarilerinden Mustafa oğlu Mehmed Emin ile Davud Müderrisoğulları evlatlarının tasarruf ettiği arazinin *Medine-i Münevvere Vakfı'na* ait olup olmadığı hakkındaki ihtilafın neticelendirilmesi için Defter-i Hakâni kayıtlarının esas alınması ve kanun ve nizama göre meselenin halline dair Karaman valisi ile Niğde Sancağı mutasarrıfına ve Karabük nâibine hitâben hüküm.

*Vakıf idaresi ile tumar sahipleri arasında çıkan hasılat toplama konusundaki anlaşmazlığın karara bağlanmasına dair ilgili yerin nâibine, müftüsüne ve meclis azalarına hitâben hüküm gönderilmiştir.*⁵³

Niğde Sancağı'nın Haremlik nahiyesine tâbi Görümce (?) ve Uruk (?) köyleri arazileri *Medine-i Münevvere Vakfı'na* kayıtlı olmakla, vakıf idaresinde bulunan Şerife Emine Hatun, Davud Müderrisoğulları Emre, Zeynelabidin ve Ahmed ile Melendiz nahiyesine tâbi olan köylerde tumar sahibi Asakir-i Şahane süvarilerinden Seyyid Mehmed Emin veled-i Mustafa aralarında hasılat toplama ile ilgili çıkan anlaşmazlık üzerine söz konusu ihtilafın Defter-i Hakâni kayıtlarına göre kanun-nizam ve hukuk dâiresinde karara bağlanmasına dâir Akşehir Sancağı redif kumandanlığı ile Niğde Sancağı zabtiye amiri Ahmed Bey, Niğde nâibi ve müftüsü, Niğde ve çevresi muhassılı Eşref Bey ile meclis azalarına hitâben hüküm gönderilmiştir.

Mehmed Çelebi Vakfı

*Vakıf görevlilerinin tayin işleri Evkâf-ı Hümayun defterindeki ilgili hükümler esas alınarak gerçekleştirilmekteydi. Vakfın mütevellisi vefat eder ya da görevini kötüye kullanırsa yerine bir başkası tayin edilebilir ya da miras bıraktığı kişi ya da kişiler getirilebilirdi. Kayıtlara göre vakfa tayin edilecek kişiler arasında öncelik konusunda çıkan anlaşmazlık üzerine konunun halli için müfettiş atanmıştır.*⁵⁴

Kırşehir kasabasında bulunan Merhum *Enbiyâ Mehmed Çelebi Vakfı'nın* mütevellilerinden Şeyh Ömer oğlu Şeyh Hüseyin vefat edip hissesi mahlûl kaldığından yerine tayin edilmesi lâzım gelen şahıslardan Şeyh Ahmed ile Şeyh Osman arasında çıkan ihtilâfın tahkikatı için tayin olunan Evkâf-ı Hümayun Müfettişi Ahmed Şükrü Efendi mübâşeretle ve resmi kayıtlar doğrultusunda meselenin halli hakkında Kırşehir kazası nâibine hitâben hüküm gönderilmiştir.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Vakfı⁵⁵

Bazı vakıfların mütevellisi belirli şahıslara verilmiş olduğu halde dışarıdan haksız yere müdahale edilebiliyordu. Söz konusu müdahalelerin engellenmesine dair müfettiş tayin edilerek ilgili

⁵¹ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 55/1.

⁵² BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 5/1.

⁵³ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 144/1.

⁵⁴ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 46/3.

⁵⁵ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Vakfı ile ilgili fazla bilgi bulunmamakla birlikte bazı kaynaklarda vakfın adı ve bulunduğu karyeler zikredilmiştir. Bkz. Konyalı, a.g.e., s. 106; Vakfın bulunduğu karyeler için ayrıca bkz: Uzluk, a.g.e., ss. 9-10.

konu hakkında defter kayıtları incelenerek karara bağlanmış ve vakfın bulunduğu kaza nâibine hüküm gönderilmiştir.⁵⁶

Konya'nın Sahra nahiyesine tabi Mescidlü Salur köyü ve çevresinde bulunan bazı yerler Mevlâna Celâleddin-i Rûmi Vakfı'na ait olmasına rağmen Mevlâna Celâleddin-i Rûmi soyundan Seyyid Abdülkadir'in mütevellisi olduğu söz konusu vakfa dışarıdan bazı kimselerin müdahale etmesinin engellenmesi hakkında Hazret-i Mevlâna soyundan Seyyid Ömer, Seyyid Mustafa, Seyyid Burhan ve Seyyid Ali'nin müracaatları üzerine bu konu ile ilgili şartlar Evkâf-ı Hümayun Müfettişi Mehmed Emin Efendi'nin tetkikatı ile tesbit edilmiştir. Mevlâna Hazretlerinin evlatları hakkındaki vakıf şartlarına uyulması ve dışarıdan müdahale ettirilmemesine dâir Konya kazası nâibine hüküm gönderilmiştir.

Muhterem Hatun'un Evladı Vakfı

*Vakıf mütevellileri ile bazı köylerin tımar sahipleri arasında hasılat ve öşür tahsilatı konusunda çıkan anlaşmazlığın halline dair ilgili yerin nâibine, müftüsüne ve meclis azalarına hitaben hüküm gönderilmiştir.*⁵⁷

Kırşehir'e tâbi Sallar köyü ile beraber Gönek (?), Göne (?) ve Göceker (?) mezraaları, Taş Ahur köyü, Karabıçak Pınarı köyü, Merzifon köyü, Küçük Selamet köyü, Büyük Selamet köyü ile Arura (?) mezraası ve sâir yerlerde tımar sahibi olan Mehmed veled-i İbrahim, Abdurrahman veled-i Mehmed, Seyyid Ali veled-i Seyyid İsmail ve Seyyid Mustafa veled-i Seyyid Musa ile *Muhterem Hatun Evlâdı Vakfı* idarecileri Şeyh Osman, Şeyh Süleyman, Şeyh Ahmed ve Şeyh Halil aralarında hasılat ve öşür tahsilatı konusunda çıkan ihtilâfın Defter-i Hakâni kayıtlarına uygun olarak hak ve adalet dâiresinde halline dâir Aksaray ve Kırşehir'in nâib ve müftüleri ile Aksaray ve çevresi kazalar muhassılı Zühdi Bey ve meclis azalarına hitâben hüküm gönderilmiştir.

Pehlivan Gazi Zâviyesi Vakfı⁵⁸-Şeyh Çoban Zâviyesi Vakfı

*Tımar sahibi ile tımara bağlı vakıf otlaklarında iskân eden ahali arasında çıkan vergi anlaşmazlığının kanun-nizam çerçevesinde halline dair hüküm gönderilmiştir.*⁵⁹

Niğde'nin Şamardı nahiyesine tâbi Asr-ı Keskin (?) köyü ve çevresinde Lağımçı asker tekâüdlerinden Seyyid Mehmed Emin veled-i Seyyid Hacı Hüseyin berat ile tımar sahibi olup tımarına bağlı Develü'nün *Şeyh Çoban Köyü Vakfı*, *Pehlivan Gazi Zâviyesi* otlakları dâhilinde iskân eden Sultan pazarı köyü Hızır Camili Cemaati arasında vergi hususunda çıkan anlaşmazlığın kanun ve nizam dâhilinde resmi kayıtlara göre halledilmesi hakkında Konya Eyaleti müşiri el-Hac Ali Paşa ile Develü nâibine hüküm gönderilmiştir.

Sadri Zâviyesi Vakfı

*Hissedarın vefatı sebebiyle, Evkâf-ı Hümayun defterindeki ilgili hükümler gereğince belirli şahıslara intikal eden vakıf köyüne başkalarının müdahale etmemesi hakkında ilgili yerin müşir ve nâibine hüküm gönderilmiştir.*⁶⁰

Kırşehir'in Konur nahiyesine tâbi Sadri köyü, *Sadri Zâviyesi Vakfı*, Aladağlı köyü, Kılıcı (?) nâm-ı diğer Ulucak köyü bir de Defter-i Hakâni'de Tokat Voyvodalığı üzerine kayıtlıdır. Ulucak köyü gelirleri hissedar Cebbarzâde Ahmed bin Kâmil ile Cebbarzâde Selim Bey'in vefatıyla Halil ve İsmail isimli şahıslara intikal ettiğinden söz konusu şahısların haklarına başkalarının müdahale etmemesi hakkında Konya Eyaleti müşiri el-Hac Ali Paşa Konur nâibine hitâben hüküm gönderilmiştir.

Seyfiye Medresesi Vakfı⁶¹- Mahdumzâde Evlâdı Vakfı

⁵⁶ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 96/3.

⁵⁷ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 150/1.

⁵⁸ Pehlivan Gazi Zâviyesi Vakfı hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamakla birlikte bazı kaynaklarda ismi kaydedilmiştir. Bkz. Çoşkun, a.g.m., s. 49; Ö. Tok, a.g.e., s. 188.

⁵⁹ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 78/2.

⁶⁰ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 59/1.

⁶¹ Medreseler İslami dönem eğitim-öğretim kurumlarının işlevlerini gördükleri için oldukça hayırlı birer vakıf kurumu niteliğindedir. Selçuklu Dönemi'nde önemli bir eğitim kurumu olan Seyfiye medresesi, Konya'da kurulmuştur. Bkz. Uzluk, a.g.e., s. 17; Seyfiye medresesinin, Selçuklu hükümdarı Sultan II. İzzeddin Keykavus zamanında, dönemin ulularından Celâleddin Karatay'ın küçük kardeşi Seyfeddin Karasungur tarafından yaptırılmış olabileceği tahmin edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Birekul, "Anadolu Selçuklu Devleti'nde Eğitim ve Konya Medreseleri",

*Köy ve mezraaların gelirleri tımarına mutasarrıf olan vakıflara gönderilmesi gerekirken, vakıfların kendi hisselerine riayet etmemesi sebebiyle anlaşmazlık çıkmıştır. İki vakfın idarecileri arasında çıkan hasılat paylaşma anlaşmazlığının halline dair ilgili nahiye nâibine hüküm gönderilmiştir.*⁶²

Konya'nın Sahra nahiyesine tâbi Yarımca İzzetlü (?) mezraasının hâsılatı Ramazan veled-i Ömer'in tımarı ile *Seyfiye Medresesi Vakfı* ve *Mahdumzâde Evlâdı Vakfı* arasında paylaşılması gerekirken Mahdumzâde evlâdından Ömer, Fatma ve Ayşe adlı şahıslar ile Seyfiye Medresesi Vakfı idarecileri arasında vâki olan anlaşmazlığın halli için resmi kayıtlar ve vakfiyeler tetkik edilmesi hususunda Sahra nâibine hitâben hüküm gönderilmiştir.

Şeyh Ali Baba Zâviyesi

*Vakıflar, vakfiyelerinde belirttikleri şartlar esasında vakıf görevlerini, evlâdiyyet ve meşrutiyet şartıyla berat ile verebiliyordu. Resmi olan bu vazifeye dışardan müdahale edilmesinin engellenmesine dair hüküm gönderilmiştir.*⁶³

Mucur'da bulunan *Şeyh Ali Baba Zâviyesi*'nin evlâdiyyet ve meşrûtiyet şartıyla kendilerine berat ile zâviyedarlık vazifesi verilen Derviş Murad, Derviş Veli, Derviş İbrahim, Derviş Ali, Derviş Mehmed, Derviş Ahmed, Derviş Mustafa, Derviş Hasan ve Receb Hacı Bektaş'a verildiğinden, dışardan müdahale edilmesinin engellenmesi hakkında Hacı Bektaş maa Mucur kazası nâibine hitâben hüküm gönderilmiştir.

Şeyh Emin Dede Vakfı

*Vakıf idarecileri ile tımar sahipleri arasında hasılat ve öşür toplama konusunda çıkan anlaşmazlığın ilgili defter kayıtları incelenerek halline dair ilgili yerin nâibine hitâben hüküm gönderilmiştir.*⁶⁴

Akşehir'in İssı Kal'a (?) nahiyesine tâbi Agoz (?) köyü ile İshaklu nahiyesine tâbi Kanak (?) köyü ve civarında tımar sahibi olan Asakir-i Şâhâne'den Osman veled-i Seyyid Mehmed ile *Şeyh Emin Dede Vakfı* idarecileri arasında hasılat ve öşür toplama konusunda çıkan anlaşmazlığın Defter-i Hakâni kayıtları ile adâlet ve hak dâiresinde halline dâir İssikal nâibine hüküm gönderilmiştir.

Şeyh Turasan Zâviyesi Vakfı⁶⁵ -Hunad Hatun Vakfı⁶⁶

*Vakıf mütevellisi ve tımar sahibi arasında çıkan anlaşmazlığın evkâf ve timara ait kayıtlar incelenerek kanun ve nizam çerçevesinde halline dair ilgili yerin nâib ve kaymakamına hitâben hüküm gönderilmiştir.*⁶⁷

Niğde Sancağı'nda Ürgüp nahiyesine tâbi Sekilik mezraası, Sultan, Yörükân, Kurukışla ve Seydi Hacı köyleri ile halkı buralarda ziraat eder diye gönderilmiştir. Yine Ürgüp nahiyesine tabi Sersem (?) mezraası, Sultancık ve Saraycık köylerinin diye gönderilmiştir. Kozluca nezd-i Sultanlu diye yazılmış olan mezraanın arazisi Hunad Hatun cihetinde, Sultan köyünde bulunan *Şeyh Turasan Zâviyesi Vakfı* hizmetlilerinin işleri ise Şamardı nahiyesinde tımar sahibi Seyyid Ömer veled-i Abdurrahman'a kaydedilmiştir. Başka bir vakıf mütevellisi olan Mehmed isimli kişinin adı geçen

---

Mecmua: Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 3, sy. 5 (2018), s. 94; Medrese, bugünkü adı Şems olan Çiftmerdiven mahallesinde Karasungur türbesinin yanında yer almıştır. Mehmet Ali Uz, "Selçuklu, Karamanoğlu Ve Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri", *Akademik Sayfalar*, C. XIV/ sy. 25 (2014), s. 394. Medresenin bulunduğu yerde bugün yalnızca bir kümbet kalmıştır.

⁶² BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 77/1.

⁶³ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 21/3.

⁶⁴ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 178/3.

⁶⁵ Kayseri'nin İncesu ilçesi ile Ürgüp arasında sarp tepeler üzerinde bulunan Şeyh Turasan Zâviyesi, Selçuklu hükümdarı I. Alâeddin Keykubad'ın eşi Hunad Hatun tarafından yaptırılmıştır. Rivayete göre Turasan, Zâviyenin şeyhi ve de vakfın ilk mütevellisidir. Zâviye hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ö. Tok, *a.g.e.*, s. 199.

⁶⁶ Hunad Hatun Vakfı, defterde Ürgüp nahiyesinde kaydedilmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin 12. Sultanı olan I. Alaaddin Keykubad Selçuklu tahtını miras aldıktan sonra Anadolu'yu baştan imar etmiş ve ilim müesseseleri ile donatmıştır. Hunad Hatun Vakfı denilen külliye de 1238 yılında Keykubad'ın eşi Mahperi Hunad Hatun tarafından yaptırılmıştır. Hunad külleyesi Câmii, medrese, hamam ve türbeden müteşekkil bir vakıf hayratıdır. Bu büyük hayrata ait vakıfların vakfiyeleri günümüze kadar ulaşamamıştır. Sadece İncesu'daki Şeyh Turasan Zâviyesi'ne ait vakfiyenin Osmanlı döneminde yapılmış bir tercümesi mevcudiyetini sürdürmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ö. Tok, *a.g.e.*, ss. 96-99.

⁶⁷ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 60/1.

mezraaları zabt etmesi üzerine Seyyid Ömer veled-i Abdurrahman ile aralarında çıkan anlaşmazlığın evkâf ve tımara ait kayıtlar tetkik edilerek kanun ve nizam çerçevesinde defter emini el-Hac Mehmed Saib Muhib Efendi'nin marifetiyle halli hakkında Konya Eyaleti müşiri el-Hac Ali Paşa ile Ürgüb nâibi ve Niğde Kaymakamı'na hitaben hüküm gönderilmiştir.

*Bazı yerlerin tımar sahipleri ile bazı yerlerin vakıf idarecileri arasında hasılat toplama konusunda çıkan anlaşmazlığın kanun-nizam çerçevesinde karara bağlanmasına dair ilgili yerin nâibine hüküm gönderilmiştir.*⁶⁸

Niğde'nin Ürgüb nahiyesine bağlı Sultanlu ve Saraycık köyleri *Hunad Hatun Vakfı* ve Sarıca ve Sultan mezraaları, Şamardı'nın Ermami (?) köyü ve sâir mahallerde tımar sahibi olan Asâkir-i Muntazama süvarisi Seyyid Ömer veled-i Abdurrahman ile Şeyh Turasan Zâviyesi Vakfı idarecileri olan Ahmed veled-i Seyyid Ömer, Seyyid Şeyh Safi, Seyyid Şeyh Hüseyin, Şeyh Seyyid Mehmed ve sâir şahıslar arasında hasılat konusunda çıkan anlaşmazlığın Evkâf-ı Hümayun nazırı Seyyid Mehmed Şevki Efendi'nin bu konudaki talimat ve tensibi üzere kanun-nizam dâhilinde karara bağlanması için Konya Eyaleti müşiri el-Hac Ali Paşa ile Ürgüb nâibine hitaben hüküm gönderilmiştir.

Şeyh Yalıncağ (Dede) Zâviyesi Vakfı⁶⁹

*Tımar sahibinin başkasına ait gelirlere müdahalesinin engellenmesine ve meselenin devlet defterleri kayıtlarına göre halline dair vakfın bulunduğu nahiyenin nâibine hitaben hüküm gönderilmiştir.*⁷⁰

Veli oğlu Seyyid Ali'nin mütevellisi bulunduğu Konya'nın Belviran nahiyesine tâbi Yalıncağ Şeyh köyünde bulunan *Yalıncağ Şeyh Zâviyesi Vakfı*'na ait çiftlik gelirlerine bu muntıkada tımar sahibi humbaracı askeri tekâüdlerinden İsmail oğlu Mustafa tarafından yapılan müdahalenin engellenerek resmi devlet defterlerindeki kayıtlara göre bu meselenin halline dâir Konya Eyaleti müşiri el-Hac Ali Paşa ile Belviran nâibine hitâben hüküm gönderilmiştir.

Tat Ahmed Bey Mahallesi Mescidi Vakfı⁷¹

*Vakfa ait bağın mütevellilik görevi resmi olarak bir şahsa ait iken dışarıdan müdahale edildiğine dair şikâyet vaki olmuştur. Söz konusu şikâyetin engellenmesine dair ilgili kazanın nâibine hitaben hüküm gönderilmiştir.*⁷²

Niğde'de *Tat Ahmed Bey Mescid-i Şerifi Vakfı*'na ait olan Dağros (?) bağının mütevellilik görevi Seyyid Ali adlı şahıs üzerine ruznamçe kalemince kayıtlı olduğu ve iltizama dâhil olmadığı halde dışarıdan Hatice ve Zeyneb hatunlar tarafından müdahale olunduğuna dair vâki olan şikâyet üzerine meselenin resmi kayıtlar tetkik edilerek halledilmesine dair Konya Eyaleti müşiri vezir Hacı Ali Paşa ile Niğde nâibine hitaben hüküm gönderilmiştir.

2. Vakıflarla ilgili muhtelif hükümler

Köse Muhyiddin Câmii

*Harap halde bulunan vakıf câminin sahipleri tarafından bakılmadığı sebebiyle idaresi için başkası tayin edilmiştir. Vakıf eserin gerekli hizmetlerinin düzgün bir şekilde yerine getirilmesi konusunda ilgili kaza nâibine hüküm gönderilmiştir.*⁷³

Lârende kazasına tabi Canasun köyünde Evkâf-ı Hümayun'a bağlanan vakıflardan olup Köse Muhyiddin adlı hayırseverin yaptırdığı câmi harap bir halde bulunduğu ve mütevellilerin liyakat sahibi

⁶⁸ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 117/3.

⁶⁹ Şeyh Yalıncağ Zâviyesi, Konya'nın Belviran nahiyesinde kurulmuştur. Önceden Belviran kazasına bağlı Şeyhler köyünde kayıtlı olan bu vakıf XV. yüzyılda Ova Belviran'a tabi Bozkandak köyünde kaydedilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hamit Şafakçı, "Belviran Kazası Tekke ve Zâviyeleri (1476-1876)", *Vakıflar Dergisi*, sy. 45 (2016), s. 77; Çoşkun, a.g.m., s. 31; Uzluğ, a.g.e., s. 32. Günümüzde de halen aynı isimle Karaman iline bağlıdır. Zâviyenin Horasan'dan Lârende civarına gelip yerleşen ve تنها yerlerde zâviye kuran Yalıncağ Dede ismindeki ulu zatın kendisi ya da onun müritleri tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir. Bkz. Mevlüt Eser, *Ermeneğ Kazası ve Köyleri Vakıf Eserleri*, Çizgi Kitabevi, Konya 2012, s. 230.

⁷⁰ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 46/1.

⁷¹ Tat Ahmed Bey Mahallesi Mescidi Vakfı defterde, Niğde'nin Tat Ahmed Mahallesi'nde kaydedilmiştir. Kaynaklarda ismi geçen bu vakıfla ilgili bir dükkân yerine sahip olması dışında başka bir bilgiye ulaşılamamıştır. Uzluğ, a.g.e., s. 52.

⁷² BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 18/5.

⁷³ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 17/2.

olmadığı haber verilmiştir. Kaza müftüsü Seyyid Mehmed Hüseyin'in teklifiyle vakıf mütevellileri Seyyid Ahmed ile Seyyid Hamza'dan vakıf idaresi alınarak yerine yapılacak tayin hususu Devlet-i Aliyye Evkâf-ı Hümayun nazırı Seyyid Mehmed Hasib Efendi'ye havale edilmiş ve bu vazifeye Seyyid Abdullah Hasib tayin edilmiştir. Bu hayır eseri ile ilgili hizmetlerin layıkıyla yürütmesi konusunda Lârende kazası nâibine hitaben hüküm gönderilmiştir.

Hacı İsmail'in evlâdiyyet ve meşrûtiyet vakfı

*Evlâdiyyet ve meşrûtiyet üzere bırakılan vakfın, bakımsız kaldığı gerekçesiyle mülk sahipleri vakıf için takas talebinde bulunmuşlardır. Talebin yerine getirilmesine dair Kayseriye kazası nâibine hitaben hüküm gönderilmiştir.*⁷⁴

Kayseriye'nin Süleyman mahallesinde hayır sahiplerinden Hacı İsmail'in evlâdiyyet (evlâda mahsus, evlâtlık) ve meşrûtiyet üzere bıraktığı vakıf menzilin harabe haline gelip vakfın maksadına hizmet edemez hâle gelmesinden dolayı vakıf mütevellileri Şerife Emine ve Şerife Ayşe hatunların talebiyle vakıf için bir dükkân ile bir mağazanın, menzilin arsası ile takas edilmesi vakfın hizmetini daha iyi göreceğinden gerekli tescil ve değiştirme işlemlerinin yapılmasına dâir Kayseriye kazası nâibine hitâben hüküm.

İbrahim Ağa'nın vakıf dükkânları

*Kayseriye'de, bazı vakıf dükkânlarının kirası hususunda vergi mütesellimi ile bazı şahıslar arasında çıkan anlaşmazlığın giderilmesi için hüküm gönderilmiştir.*⁷⁵

Kayseriye'de bulunan bazı köylerin mütesellimi (vergi tahsildarı) olan İbrahim Ağa ile Abraham adlı zımmi arasında çıkan kira anlaşmazlığı üzerine Kayseriye Müftüsü Hacı Mustafa Fevzi Efendi'ye fetvası sorularak Fetva-yı Abdurrahim'de emsal bir fetva bulunması sebebiyle söz konusu fetvaya göre amel edilmesi ve vakıf dükkânlarının kirası konusundaki anlaşmazlığın halline dair hüküm gönderilmiştir.

Sultan Bâyezid'in vakfettiği karye

*Sultan Bâyezid tarafından vakfedilen köyün bir kısmı belirli bir şahsa berat ile verilmiştir. Bu arazi üzerinde başka bir şahsın hak iddia etmesi üzerine anlaşmazlık çıkmış, bu anlaşmazlığın kanun ve nizamaya uygun şekilde sonuçlandırılması için ilgili eyaletin müşirine hüküm gönderilmiştir.*⁷⁶

Önceden Aksaray'da Şeyh Hâmid Tekkesi fakirleri için Sultan Bâyezid Han tarafından vakfedilmiş olup Şeyh Hâmid neslinden Musa Baba'nın eline beratı verilen Bekir nahiyesi Gedülü (?) karyesinin bir kısmı Hazret-i Ebubekir'in neslinden Şeyh Muhyiddin ile Şeyh Cemâleddin Aksarayî mülkü olan arazi hakkında Muhsin Çelebi veresesi ile olan ihtilâfın halli için defter emini el-Hac Mehmed Said Muhib vasıtasıyla şikâyet olunmuştur. Söz konusu ihtilâfın Defter-i Hakân-i kayıtları doğrultusunda kanun ve nizam üzere karara bağlanmasına dâir Konya Eyaleti müşiri Ali Paşa'ya hitaben yazılmış hüküm gönderilmiştir.

Ali Bin İbrahim'in para vakfı

*Vakfedilen vergi gelirine kanunsuz müdahale ettirilmemesi ve gelirinin amacına uygun kullanılmasına dair ilgili yerin nâibine hitaben hüküm gönderilmiştir.*⁷⁷

Ali bin İbrahim adlı hayır sahibi Kırşehir mahallelerinden Nasuh Dede Mahallesi avarız vergisinde kârı kullanılmak üzere anapara olarak vakfettiği meblağ Arapoğlu demekle maruf şahıs tarafından çalıştırıldığı halde kârı vergi eksikliğini kapatmak için kullanılacak bu paraya kanunsuz müdahale ettirilmeyip mahalle yararına usulüne göre çalıştırılmasının temini hakkında Kırşehir Sancağı mutasarrıfı Yusuf Paşa ile Kırşehir kazası nâibine hüküm gönderilmiştir.

*Vakıf parasını çalıştırıp nemasıyla mahallenin vergisini ödeyen şahsa bazı kimseler tarafından yapılan müdahalenin engellenmesine dair, ilgili eyaletin görevlilerine hüküm gönderilmiştir.*⁷⁸

⁷⁴ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 27/1.

⁷⁵ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 34/1.

⁷⁶ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 40/3.

⁷⁷ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 70/2.

⁷⁸ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 124/2.

Kırşehir kasabası Nasuh Dede mahallesi avarızı için para vakfeden Ali bin İbrahim'in bu vakfına müteveli olan Arapoğlu lakaplı şahıs anaparayı çalıştırıp nemasıyla mahallenin vergisini öderken dışardan bazı kimseler bu vakıf paraya müdahale ettiklerinden söz konusu müdahaleye izin verilmemesi hakkında Konya müşiri Hacı Ali Paşa ile Kırşehir nâibi ve belde müftüsüne, Hâcegân-ı Divan-ı Hümayun'dan Kırşehir Muhassılı Mustafa Efendi ve sair meclis azalarına hüküm gönderilmiştir.

Câmi-i Kebir Vakfı

Vaizlik görevini bırakan şahsın yerine berat ile başkası tayin edilmiştir. Söz konusu görevi layıkıyla yapmalarına yardımcı olmaları ve başkasına müdahale ettirmemeleri hakkında ilgili yerin nâibine, müftüsüne ve meclis azalarına hitaben hüküm gönderilmiştir.⁷⁹

Develü kazasında bulunan Câmi-i Kebir vaizliği görevini bırakan Abdülkadir ve Seyyid Ahmed Halife'nin yerine Evkaf-ı Hümayun nazırının münasip görmesiyle Seyyid Hasan ile Seyyid Mehmed berat ile tayin edilmişlerdir. Söz konusu görevi layıkıyla yapmalarına yardımcı olunması ve dışardan müdahale ettirilmemesi hakkında Kayseriye ve çevresi Muhassılı Hafız Reşid Efendi ile Kayseriye ve Develü nâib ve müftüsüyle meclis azalarına hitaben hüküm gönderilmiştir.⁸⁰

Sonuç ve Değerlendirme

Türk-İslâm tarih ve medeniyetinde önemli bir müessese olarak vakıf, 8. yüzyılın ortalarından 19. yüzyılın sonlarına kadar bütün İslâm ülkelerinin sosyal, ekonomik, dini, kültürel hayatında son derece etkili olmuştur.

Vakıf müessesesi, Osmanlı topraklarının bulunduğu her yerde süratle yayılmaya başlamış; vakıflar marifetiyle câmiler, mescidler, türbeler, tekkeler, zâviyeler, ribâtlar, kervansaraylar, köprüler, mektepler, kütüphaneler, hamamlar, misafirhaneler, çeşmeler, sebiller, sulama kanalları, hastaneler ve imaretler gibi eserler vücuda getirilmiştir.

Osmanlı hâkimiyetine geçmesinden itibaren Karaman coğrafyasının her köşesinde mevcut olan vakıf eserleriyle Türk/İslam varlığı da kesintisiz devam etmiştir.

Tutulduğu dönemin tarihine dair pek çok bilgiye ulaşabildiğimiz arşiv kaynakları içerisinde yer alan Ahkâm Defterlerinden 1836-1842 tarihlerini kapsayan 35 Numaralı Karaman Ahkâm Defteri'nde bulunan belgeler/hükümler incelendiği takdirde Karaman Eyaleti'nin sosyal, ekonomik, dini, idari ve kültürel yapısıyla ilgili önemli tespitler yapmak mümkündür.

1836-1842 tarihli Karaman Ahkâm Defteri'nde 34 kayıtlı vakıf ismi tespit edilmiştir. Kayıtlardan vakıflarla ilgili olarak mahkemeye intikal etmiş kayıtlardan en fazla meselenin Tımar sahipleri arasında yaşanmış olduğu göze çarpmaktadır. Tımar sahipleri ya işleme hakkına sahip oldukları yerlerin gelirlerine razı olmamış ya da hasılat toplama konusunda kendi aralarında anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Mahkemeye gelen şikâyet üzere, sorunun kanun ve nizama uygun şekilde çözümü için vakfın bulunduğu yere hüküm gönderilmiştir. Vakfa, dışarıdan yapılan haksız müdahaleler de şikâyet konusu olmuştur. Yine şikâyet üzere vakfî işletenlerden vergi talep edilerek rencide edilmelerinin engellenmesine dair hükümler gönderilmiştir. Bunlardan başka, vakıf köyleri ve hayratlar ile ilgili meseleler, vakıf görevlilerinin ücretleri ile alakalı hükümler, vakfa görevli tayini hususunda çıkan anlaşmazlıklar, Evlâdiyet ve meşrutiyet vakıflarına yapılan haksız müdahaleler Ahkâm Defteri kayıtlarına yansıyan konular arasında yer almaktadır.

Defterde pek çok zâviye vakıflarının adı zikredilmektedir. Bilindiği gibi 13. yüzyılın ortalarından itibaren, Anadolu'nun tümünde şehir ve köylerde çeşitli tarikatlara mensup olan Türk dervişleri, zaviyeler kurarak Anadolu'nun hızla Türkleşmesine ve İslamlaşmasına büyük katkı sağlamışlardır. Ahi, Şeyh, Hoca, Hacı, Dede, Sultan, Abdal gibi unvanlar taşıyan hayırsever Müslümanlar Anadolu'nun hemen her yerinde açtıkları bu hayır kurumları sayesinde yardıma muhtaç olan halkın da ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Aynı anlayışın 19. yüzyılda da faal olarak devam ettiğini göstermesi bakımından önemli bir müessese olarak zâviyelerden sonra defterde rastlanan diğer bir vakıf müessesesi ise imaretlerdir. Bu kayıtlardan imaretlerin medrese öğrencilerine, fakirlere,

⁷⁹ BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 163/1.

⁸⁰ Karaman Ahkâm Defteri'nde, sehven kaydedildiği anlaşılan Sivas'ın Niksar Nahiyesi'nde bulunan *Sikâriye Zâviyesi Vakfı* geçmektedir. Bkz. BOA. A.DVNS. AHK. KR. d. 0035, 81/2.

kimsesizlere ve yolculara ücretsiz yemek dağıtılan mekanlar olarak Karaman'da fiilen hizmet verdikleri anlaşılmaktadır.

Son olarak; Karaman Ahkâm Defteri'ndeki kayıtlardan 19. yüzyılın ilk yarısında nizaya yol açan muhtelif konuların yanı sıra sosyal hayatta önemli hizmetleri yerine getiren vakıf müessesesinin işleyişinde ortaya çıkan bir anlaşmazlığın hakka-hukuka uygun olarak halledilmesi konusunda verilen hükümlerden hareketle Osmanlı Devleti'nin "bir sosyal ve hukuk devleti" olduğu söylenmelidir.

Kaynaklar

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A. {DVNS. AHK. KR. d.} Gömlek No: 35 (1252 Ca 29/1257 Za 29).
- Aköz, Alaaddin, "Şer'iyeye Sicillerine Göre" XVI. Yüzyıl Sonu ile XVII. Yüzyıl Başlarında Karaman, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1987.
- Birekul, Mehmet, "Anadolu Selçuklu Devleti'nde Eğitim ve Konya Medreseleri". *Mecmu'a: Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 3, sy. 5 (2018), ss. 85-98.
- Çınar, Hüseyin ve Koyuncu Kaya, Miyase, *Vakıflar Kaynakçası*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2015.
- Çoşkun, Fahri, "888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri", *Vakıflar Dergisi*, sy. 33 (2010), ss. 15-52.
- Devellioğlu, Ferit, "Vakf", *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2013.
- Erdoğan, Mehmet Akif, "Kanuni'nin İlk yıllarında Karaman Vilayeti", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. VIII/ sy. 1 (1993), ss. 37-50.
- Erdoğan, Mehmet Akif, *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Eser, Mevlüt, *Ermenek Kazası ve Köyleri Vakıf Eserleri*, Çizgi Kitabevi, Konya 2012.
- Gökbilgin, Tayyib, "XVI. Asırda Karaman Eyaleti ve Lârende (Karaman) Vakıf ve Müesseseleri", *Vakıflar Dergisi*, sy. 7 (1968), ss. 29-38.
- Göyünç, Nejat, "Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilâtı (Tanzimata Kadar)", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. VI/ sy. 31 (1999), ss. 77-88.
- Günay, Hacı Mehmet, "Vakıf", *İslâm Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı yayını, C. XXXXII (Ankara 2012), ss. 475-479.
- İnalçık, Halil, "Şikâyet Hakkı: 'Arz-ı Hal ve Arz-ı Mahzar'lar", *Osmanlı Araştırmaları*, 7/8, (İstanbul 1998), ss. 33-54.
- İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.
- Kanar, Mehmet, "Vakf" *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul 2008.
- Koçer, Doğan, *Karaman Temettü'ât Defterleri H. 1256-1261/M 1840-1844*, C. I, Karaman Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Karaman 2007.
- Konyalı, İbrahim Hakkı, , *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Karaman Tarihi: Ermenek ve Mut Âbideleri*, Baha Matbaası, İstanbul 1967.
- Köprülü, Mehmet Fuad, "Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihî Tekâmülü", *Vakıflar Dergisi*, sy. 2 (1942), ss. 1-37.
- Kramers, Johannes Heindrik, "Karaman", *İslâm Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı yayını, C. VI (İstanbul 1977), ss. 309-311.
- Kurt, Mehmet, *Eskiçağda Karaman*, Murat Kitabevi, Ankara 2007.
- Mısırlıoğlu, Ahmet, *Karaman Tarihi ve Kültürü-Bir Zamanlar Karaman*, Karaman 2008.
- Mumcu, Ahmet, "Divân-ı Hümayun", *İslâm Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı yayını, C. IX (Ankara 1994), ss. 430-432

- Öncel, Fernaz, “Osmanlı Bedestenleri Bağlamında; Kayseri Hançerli Sultan Vakfı Bedesteni”, *Megaron: Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E-Dergisi*, C. IX/ sy. 1 (2014), ss. 55-69.
- Özel, Ahmet, “Ahkâm”, *İslâm Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı yayını, C. I (Ankara 1988), ss. 550-551.
- Öztürk, Nazif, “Evkâf-ı Hümâyün Nezareti'nin Kuruluş Tarihi ve Nâzırların Hal Tercümelere”, *Vakıflar Dergisi*, sy. 15 (1982) ss. 89-101.
- Öztürk, Nazif, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995.
- Öztürk, Nazif, *Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1983.
- Öztürk, Rıdvan, “Dediği Sultan Adı ve Bir Yerelleştirme Örneği: Dedegi-Dediği”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sy. 74 (2015), ss. 119-130.
- Pakalın, Mehmet Zeki, “Vakıf” *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.
- Sahillioğlu, Halil, “Ahkâm Defteri”, *İslâm Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı yayını, C. I (Ankara 1988), ss. 551.
- Sapancalı, Hüseyin Hüsnü, *Karaman Ahval-i İctimaiyye Coğrafiyye ve Tarihiyyesi 1338 R./1341 H.*, C. I, Yay. İbrahim Güler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993.
- Sezen, Tahir, *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın Nu: 26, Ankara 2017.
- Sümer, Faruk, “Karamanoğulları”, *İslâm Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı yayını, C. XXIV (Ankara 2001), ss. 454-460
- Şafakçı, Hamit, “Belviran Kazası Tekke ve Zâviyeleri (1476-1876)”, *Vakıflar Dergisi*, sy. 45 (2016), ss. 59-91.
- Tarım, Cevat Hakkı, *Tarihte Kırşehir-Gülşehir: Babailer-Ahiler-Bektaşiler*, Yeniçağ Matbaası, İstanbul 1948.
- Tekindağ, Şehabettin, “Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri”. *Tarih Dergisi*, C. XIII/ sy. 17-18 (1963), ss. 43-76.
- Temelkuran, Tefvik, *Divan-ı Hümâyün Mühimme Kalemi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yeniçağ Tarihi Kürsüsü, Bitirme Tezi, İstanbul 1969-1970.
- Tok, Özen, *XIX. Yüzyıl Ortalarında Kayseri Vakıflarının Arazi Gelirleri*, Çizgi Kitabevi, Konya 2015.
- Tuncel, Metin, “Karaman”, *İslâm Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı yayını, C. XXIV (Ankara 2001), ss. 444-447.
- Uca, Alaattin, ÜLKER, Aytunç, “1917 Tarihli Karaman-Konya-Ereğli Haritası ve Değerlendirilmesi”, *History Studies: International Journal of History*, 5/2 (Mart 2013), ss. 443-470.
- Uysal, Abdullah, ALODALI, Necati ve DEMİRCİ, Musa, *Dünü ve Bugünüyle Karaman: Kültür, Tarih, Coğrafya, İlçe, Kasaba ve Köyler*, Karaman Yunus Emre Kültür Derneği Yayınları, Konya 1992.
- Uz, Mehmet Ali, “Selçuklu, Karamanoğlu Ve Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri”, *Akademik Sayfalar*, 14/25 (2014), ss. 386-399.
- Uzluk, Feridun Nafiz, *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1958.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Karamanoğulları Devri Vesikalarından İbrahim Bey'in Karaman İmaretı Vakfiyesi”, *Belleten*, 1/1 (1995), ss. 56-164.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1984.
- Ülken, Hilmi Ziya, “Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği”, *Vakıflar Dergisi*, sy. 9 (1974), ss. 13-39.
- Yediyıldız, Bahaeddin, “Sosyal Bütünleşme Açısından Türk vakıfları”, *Vakıf Haftası Dergisi*, sy. 1 (1984), ss. 34-36.

Teleke, S. (2019), 1836-1841 Tarihli Karaman Ahkâm Defteri Kayıtlarında Vakıflar, AUSB, 2 (3), 45-67

Yediyıldız, Bahaeddin, “Vakıf”, *İslâm Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı yayını, C. XIII (İstanbul 1986), ss. 153-172.

Yörük, Doğan, “XV. Yüzyılda Karaman Topraklarında Ahiler ve Ahi Vakıfları”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 20 (2008), ss. 665-684.

1836-1841 Tarihli Karaman Ahkâm Defteri'nde kaydedilen hükümlerin konularına göre tasnifi şöyledir:

Hüküm Konusu	Hükümün Yer Aldığı Sayfa/Hüküm Numarası	Toplam
Borç/Alacak-Verecek Meseleleri	1/1, 2/2, 4/1, 7/2, 8/1, 10/1, 10/3, 14/1, 16/2, 16/4, 22/4, 23/2, 23/3, 24/1, 24/2, 29/1, 35/4, 37/1, 37/2, 42/2, 42/3, 47/1, 50/1, 51/1, 63/1, 66/2, 67/4, 68/4, 84/2, 85/3, 89/3, 92/3, 96/2, 104/2, 107/2, 109/1, 111/3, 113/1, 114/2, 117/2, 118/1, 122/1, 122/2, 123/4, 129/1, 130/2, 134/4, 135/1, 135/3, 137/1, 139/1, 139/2, 143/2, 153/2, 156/1, 156/2, 157/1, 159/2, 169/2, 170/2, 171/1, 171/3, 172/2, 172/3, 174/2, 175/1, 175/2, 176/3, 177/2, 178/2, 179/2, 180/1,	72
Mülk ve Arazi (Mezraa, Tarla, Bağ, Bahçe, Otlak, Koru) ile İlgili Meseleler	2/1, 2/4, 2/5, 6/1, 7/1, 8/4, 9/4, 18/3, 20/3, 21/2, 23/1, 29/2, 30/1, 31/1, 31/2, 32/1, 35/2, 39/4, 40/2, 41/2, 42/4, 45/1, 46/2, 50/2, 61/1, 63/3, 69/2, 69/3, 69/4, 71/3, 72/2, 82/1, 84/3, 88/2, 103/1, 105/1, 105/2, 109/3, 110/1, 110/3, 111/1, 112/2, 122/3, 123/1, 125/1, 125/3, 128/5, 125/5, 126/3, 126/4, 127/2, 128/1, 131/4, 132/1, 132/3, 134/2, 136/1, 137/2, 140/1, 146/1, 149/2, 152/2, 152/3, 153/1, 155/1, 159/1, 165/1, 172/1, 173/2, 177/1, 177/3, 179/3	71
Miras ile İlgili Meseleler	8/1, 8/2, 13/2, 18/1, 19/2, 22/1, 22/2, 26/3, 38/2, 38/3, 52/1, 56/1, 64/2, 64/4, 65/2, 70/3, 73/2, 74/1, 75/2, 76/1, 79/1, 79/3, 82/1, 82/3, 84/1, 88/1, 89/2, 95/3, 98/3, 99/2, 100/1, 104/1, 109/2, 113/3, 119/2, 120/3, 121/2, 121/4, 129/2, 130/1, 131/1, 133/1, 148/1, 149/1, 152/4, 154/1, 163/2, 166/1, 166/3, 167/3	50
Vergi ile İlgili Meseleler	3/1, 16/1, 20/1, 20/2, 21/1, 24/3, 27/2, 30/4, 33/3, 36/1, 39/3, 59/2, 64/1, 65/1, 65/3, 67/2, 68/2, 69/1, 70/1, 71/2, 78/1, 79/2, 83/1, 85/2, 87/3, 93/2, 95/1, 98/1, 99/4, 104/3, 105/4, 105/5, 106/3, 114/3, 119/1, 120/1, 123/3, 136/2, 138/1, 152/1, 156/3, 157/2, 161/2, 161/3, 169/1, 170/1, 174/1	47
Vakıf ile İlgili Meseleler	4/2, 5/1, 8/2, 10/1, 13/1, 14/2, 17/2, 18/5, 21/3, 27/1, 33/2, 34/1, 40/3, 43/3, 46/1, 46/3, 48/1, 49/2, 53/2, 55/1, 57/2, 59/1, 60/1, 62/1, 62/2, 66/1, 70/2, 74/2, 77/1, 78/2, 80/2, 81/2, 83/3, 90/1, 96/3, 97/2, 115/1, 117/3, 124/1, 124/2, 128/6, 144/1, 145/2, 150/1, 163/1, 178/3	46
Asayiş ve Eşkivalık (Gasp, Yağma, Soygun Dolandırıcılık, Zulüm, Şantaj, İftira, Yaralama, Cinayet) İlgili Sorunlar	8/3, 9/1, 9/2, 9/3, 11/1, 11/2, 12/1, 22/3, 23/4, 30/2, 30/3, 33/1, 35/1, 63/2, 67/3, 67/5, 67/1, 68/1, 68/3, 75/1, 77/2, 82/2, 87/1, 87/2, 92/2, 95/2, 98/2, 105/3, 116/1, 120/2, 124/3, 131/2, 132/4, 140/3, 141/1, 148/2, 153/3, 160/1	38
Toprak (Has/Zeamet/Timar) ile İlgili Meseleler	2/3, 11/3, 17/1, 28/1, 28/2, 34/1, 36/2, 41/1, 43/1, 43/2, 47/2, 49/1, 71/1, 72/1, 72/3, 73/3, 75/3, 77/3, 85/1, 85/4, 101/1, 101/2, 108/1, 110/2, 112/1, 113/2, 116/2, 143/1, 147/2, 171/2	30

Su ile İlgili Meseleler	2/2, 15/1, 16/3, 26/1, 31/3, 39/1, 45/2, 57/1, 58/1, 74/3, 121/3, 124/4, 125/2, 126/1, 128/3, 135/2, 138/2, 142/1, 145/1, 155/2, 158/1, 176/1, 176/2, 179/1	24
Çeşitli Sebeplerle Rahatsızlık Verilmesi ile İlgili Meseleler	10/2, 80/1, 81/1, 83/2, 89/1, 106/2, 107/1, 119/3, 128/4, 130/3, 131/3, 133/2, 134/1, 140/2, 161/1, 173/1	16
Ortak Kullanılan Alanlar (Mera/Orman) ile İlgili Meseleler	38/1, 39/2, 93/4, 127/1, 154/2, 160/2, 162/1, 162/2, 163/3, 164/1, 165/2, 166/2, 167/1, 168/1	14
Yöneticiler ile Halk Arasındaki Meseleler	45/3, 52/2, 53/1, 88/3, 91/1, 91/2, 92/1, 93/3, 103/2, 103/3, 107/3, 119/4	12
Değirmen ile İlgili Meseleler	40/1, 64/3, 93/1, 97/1, 99/3, 102/1, 117/1, 125/4, 132/2, 167/2	10
Evlilik/Boşanma/Na faka ile İlgili Meseleler	1/2, 2/1, 7/3, 96/1, 101/3, 111/2, 114/1, 134/3, 141/2, 142/1	10
Vazifeye Müdahale Edilmesi	18/2, 18/4, 18/5, 76/2, 126/2	5
Komşular Arasındaki Anlaşmazlıklar	42/1, 121/1, 147/1, 178/1	4
Esnaf ile İlgili Meseleler	142/2, 151/1, 158/2	3
Mahkeme Kararına Riayet Edilmemesi	149/3, 179/4	2
Hisse Anlaşmazlığı	35/3, 73/1	2
Hudut Anlaşmazlığı	26/2, 94/1	2
Keten Tohumunun Zaptı	128/2, 136/3	2
Kilise'ye Zarar Veren İnşaatın Engellenmesi	123/2	1
Hamamın Çevreye Zarar Vermesi	99/1	1
Çeşme Yapılması İçin Müracaat Edilmesi	32/2	1
Ermeni Ve Rum Halkın Mezarlık Yeri Anlaşmazlığı	102/2	1
Ermeni Halkın Kendileri İçin Yazıcı Talebi	106/1	1
Yol Geçiş Hakkı Anlaşmazlığı	129/3	1
Yalan Beyan	19/1	1

TOPLAM	467
--------	-----

EK-2

1836-1841 Tarihli Karaman Ahkâm Defteri'nde yer alan vakıf kayıtları:

ayı	Vakfın Adı	Vakfın Bulunduğu Sancak/Kaza, Nahiye, Karye	Sayfa/Hüküm Numarası
	Abdal İlyas Zâviyesi Vakfı	Niğde /Develi Nahiyesi, Kızık Karyesi	57/2
	Abdal Süleyman Zâviyesi Vakfı	Kayseriye/Kenar Irmak Nahiyesi	66/1
	Ahi Evren Zâviyesi Vakfı	Kırşehir/Gökder Karyesi	74/2, 124/1, 128/6
	Ahmed Aşir Vakfı	Konya/Larende Nahiyesi	145/2
	Âşık Paşa Zâviyesi Vakfı	Kırşehir/Günyüz ü Nahiyesi	53/2, 62/1, 62/2
	Bekir Mehmed Şah Çelebi bin Mevlâna Seyyid Sinan Vakfı	Niğde/Anduğu Nahiyesi	83/3
	Beyhan Sultan Evkâfi	Kırşehir/Kököz Nahiyesi	8/2
	Dedeği Zâviyesi Vakfı	Konya/Ilgın Nahiyesi	43/3
	Hacı Bektaş Zâviyesi Vakfı	Kırşehir/Konur Nahiyesi	90/1
0	Hacı Muslihiddin Perdi-zade Vakfı	Kayseriye/Sahra Nahiyesi	48/1
1	Hâfız Es-Seyyid Kemaleddin Vakfı	Konya	14/2
2	Hançerli Sultan Vakfı Şerifesi	Kayseriye	33/2
3	Hazînedâr Yusuf'un Dâru'l-Hıfz Vakfı	Akşehir/Ilgın Nahiyesi	43/3
4	Hızır İlyaslık Zâviyesi Vakfı	Konya	14/2
5	Hunad Hatun Vakfı	Niğde/Ürgüb Nahiyesi	60/1, 117/3
6	Huriye Hatun Zâviyesi Vakfı	Niğde/Bor Kazası	13/1
7	Hüseyin Melik Bey Evkâfi	Konya/Ereğli Nahiyesi	80/2

8	İbrahim Bey İmâreti Vakfı	Niğde/Nevşehir Nahiyesi	4/2, 10/1, 97/2, 115/1
9	Ketenci Baba Zâviyesi Vakfı	Konya/Larende Nahiyesi	145/2
0	Mahdumzâde Evlâdı Vakfı	Konya/Sahra Nahiyesi	77/1
1	Mandi Hatun Türbesi Vakfı	Akşehir/Hasandağ Nahiyesi	49/2
2	Medîne-i Münevvere Vakfı	Niğde/Kırmelik Nahiyesi	5/1, 55/1, 144/1
3	Mehmed Çelebi Vakfı	Kırşehir	46/3
4	Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Vakfı	Konya/Sahra Nahiyesi	96/3
5	Muhterem Hatun'un Evladı Vakfı	Kırşehir	150/1
6	Pehlivan Gazi Zâviyesi Vakfı	Niğde/Şamardı Nahiyesi	78/2
7	Sadri Zâviyesi Vakfı	Kırşehir/Konur Nahiyesi	59/1
8	Seyfiye Medresesi Vakfı	Konya/Sahra Nahiyesi	77/1
9	Şeyh Ali Baba Zâviyesi	Kırşehir/Mucur Kazası	21/3
0	Şeyh Çoban Zâviyesi Vakfı	Niğde/Develi Nahiyesi	78/2
1	Şeyh Emin Dede Vakfı	Akşehir/Issıkal Nahiyesi	178/3
2	Şeyh Turasan Zâviyesi Vakfı	Niğde/Ürgüb Nahiyesi	60/1, 117/3
3	Şeyh Yalıncağ (Dede) Zâviyesi Vakfı	Konya/Belviran Nahiyesi	46/1
4	Tat Ahmed Mahallesi Mescidi Vakfı	Niğde	18/5

**THE BELT AND ROAD INITIATIVE AND THE OPPORTUNITIES AND
CHALLENGES OF DEVELOPING SINO-TURKISH RELATIONS**

Emrah YILDIRIMÇAKAR*

Abstract

The Belt and Road Initiative (BRI) is a concept of revitalization of the ancient ‘Silk Road’, it has large economic and infrastructure dimension both based on land and sea transportation. BRI is necessary for China to maintain its economic growth and it also creates important opportunities both for Turkey and other related countries. Turkey is one of the most important countries on the land belt, not just for its geo-strategical position, but also for its important role in the Middle East and Central Asia politics. This article researches the developing relations between Turkey and China, the potential of strategic cooperation of the BRI and opportunities and challenges of Sino-Turkish relations. In recent years, Sino-Turkish relations have gained a great momentum. Turkey became a dialog member of Shanghai Cooperation Organization (SCO) and a founder member of Asian Infrastructure Bank (AIIB). China and Turkey have closer strategic and economic targets, they need mutual cooperation both strategically and economically. On the other hand, both sides have some challenges for a full-fledged cooperation. While, bilateral and multilateral relations of China and Turkey are essential for their short and long term interests.

Key Words: Turkey, China, BRI, Economic Cooperation, Strategic partnership.

**BİR KUŞAK BİR YOL GİRİŞİMİ VE GELİŞEN TÜRK-ÇİN İLİŞKİLERİNDEKİ
FIRSATLAR VE ZORLUKLAR**

Özet

Bir Kuşak Bir Yol Girişimi, hem deniz hem de karaya dayalı, ekonomik ve altyapı boyutları olan, eski ‘İpek Yolu’nu canlandırma konseptidir. Bir Kuşak Bir Yol Girişimi, Çin’in ekonomik büyümesini sürdürmesi için gerekli iken, Türkiye ve diğer ilgili ülkeler için de büyük fırsatlar sunmaktadır. Türkiye,

---

* Ph.D. candidate in Nankai University, Zhou Enlai School of Government, Department of International Relations, Tianjin / China. E-mail: emrahycakar@gmail.com The author thanks to the Editors for Editorial assistance.

yalnızca jeostratejik konumu sayesinde değil, aynı zamanda Ortadoğu ve Orta Asya siyasetindeki önemli rolü sayesinde de Kuşak üzerindeki en önemli ülkelerden biridir. Bu makale, Türkiye ile Çin arasında gelişen ilişkileri, BRI'nin stratejik işbirliği potansiyelini ve Türkiye-Çin ilişkilerindeki fırsatları ve zorlukları araştırmaktadır. Son yıllarda, Türkiye-Çin ilişkileri büyük bir ivme kazanmıştır. Türkiye, Şangay İşbirliği Teşkilatı'nın (SCO) Diyalog Ortağı ve Asya Altyapı Yatırım Bankası'nın (AIIB) Kurucu Üyesi olmayı başarmıştır. Türkiye ile Çin birbirine yakın stratejik ve ekonomik hedeflere sahiptir, Bu iki ülkenin hem stratejik hem de ekonomik işbirliğine ihtiyacı vardır. Türkiye ile Çin arasında ikili ve çok taraflı, kısa ve uzun vadeli çıkarlar için işbirliği gerekli olmasına karşın , tam teşekküllü bir işbirliği için bir takım zorluklar söz konusu olmaya devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Çin, Bir Kuşak Bir Yol, Ekonomik İşbirliği, Stratejik Ortaklık.

I. Introduction

China is currently one of the fastest growing economies in the world. With its large economy and population, China is also one of the most active actors in shaping world agenda as well. China's Belt and Road Initiative (BRI) is considered to be a full-fledged strategy of political, financial, social and cultural development for China and related countries. this is also an economic integration of China with Asia, Europe, Middle East and Africa.

There are various descriptions for BRI. One of the interesting of these descriptions has done by Jiun Bang. He claims that BRI is based on Normative Power policies, and Normative Power arises with the dialogue of a state when it can engage many countries to each other with the preferences rather than enforcing them. By doing so, a country can inserts its influence and simplifies the recognition process.¹ While some other researchers claim that China established its first overseas military base in Djibouti and many of the ports and transportation infrastructure projects built both for commercial and military purposes. Thus the expansion of BRI may give China more ascendancy based on China's economic imperialism over smaller and poorer countries.²

Turkey is one of the most important countries on the land belt. Its geopolitical position gives it a connecting-bridge role and energy center between Asia and Europe. With the cooperation of Turkey, BRI land belt can be built faster and reach Europe easily. In this sense, China-Turkey political and economic cooperation is crucial for the accomplishment of BRI. However, there are some challenges

¹ Jiun Bang "Why So Many Layers? China's "State-Speak" and Its Classification of Partnerships" Foreign Policy Analysis, University of Michigan, 2017, 13, p.386.

² Lily Kuo and Niko Kommenda, "What is China's Belt and Road Initiative?", July 30 2018, <https://www.theguardian.com/cities/ng-interactive/2018/jul/30/what-china-belt-road-initiative-silk-road-explainer>, (last visited 28 November 2018).

between two countries' relations such as Uyghur issue, trade deficit, inefficient trust between two sides, the lack of mutual comprehension of these two countries' people, the ambiguous of accurate intention of BRI. Some Chinese scholars argue that Turkish and Chinese people do not have enough communication, inasmuch as not enough people can speak both Turkish and Chinese in both countries. Chinese and Turkish news are translated from western media rather than the original language. This directly creates a misunderstanding problem. Although Uyghurs have cultural language and historical common values with Turkey, but Chinese and Turkish people have ethnical and religion challenges (Xinjiang issue), this is an obstacle for two countries' strategical cooperation.³ However, with the help of BRI and effective cultural and educational activities, China and Turkey can improve people to people communication and promote two countries' bilateral relations, minimize trade deficit and build a strategical cooperation.

This paper attempts to explore the BRI and the strategic cooperation of Turkey and China. This paper also aims to contribute to the developing strategic relations between China and Turkey. In this paper I focus on what factors can explain the developing strategical cooperation between china and Turkey? How Turkey and China can cooperate better? China and Turkey have developing relations. However, a full-fledged strategical cooperation between china and Turkey is not likely, unless the solving of political issues, trade deficit problem and enhanced people to people relations. This article is composed of five sections. The first section is introduction. The second section examines The BRI and the process of two countries recent developing relations in the context of Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB Bank) and energy infrastructure project. The third section explains Turkey's SCO status and its implications in China-Turkey Cooperation. The fourth section analyzes the opportunities and challenges of Sino-Turkish cooperation based on Uyghur issue and trade deficit problem. And the last section concludes this paper.

II. The BRI and two countries developing relations

In 2013, Chinese President, Xi Jinping proposed establishing a modern equivalent, creating a network of railways, roads, sea ways and pipelines, that would connect China to the other related countries. By the means of this project, China hopes to revive ancient 'Silk Road' and create the

---

³ Xue Jingjing, (薛晶晶) "Chinese Turkish relations in the context of the Belt and Road Initiative" 《一带一路背景下中国与土耳其的关系》, *Law and Society, 法制与社会*, Political Forum, 政法论坛, 2017, 7(中), 第 144 也. p.144.

world's largest platform for economic cooperation, including political coordination, energy and border security, strategic partnerships, social and cultural cooperation.⁴

In recent years, China has changed its foreign policy decision-making and China does not want to be shaped by the changing world. On the contrary, China wants to reshape the world without ignoring its non-intervention policy towards other countries domestic issues. Recently, Chinese foreign policy is more centralized and proactive, even a bit aggressive than before. Chinese leader Xi Jinping does not want to maintain China's long-held 'keeping low profile' in the international affairs adhered by previous leader Deng Xiaoping since 1980s.⁵ President Xi wants to build his own political and economic policies to fulfill Chinese Dream which was depicted by himself as a great national rejuvenation of China.

The BRI strategy forms key element of China's foreign policy. China have long-term political and socio-economic implications both at home and abroad for the coming years. China wants to use BRI to establish close economic cooperation with ancient 'Silk Road' Countries, increase their trade and investment opportunities and shape their economic growth by improving their infrastructure and investment connectivity.⁶ For all that, China is attaching great importance to the development of the countries on the new 'Silk Road' line and economical engagement of related regions for keeping on generate new markets for Chinese products.

The reviving of the modern 'Silk Road' is thought to be a historical requirement for China and Turkey, and it is also expected to help Central Asia to be more developed and stable. In fact, in the beginning of 2008 the revival of the modern 'Silk Road' came on the agenda as a development of the trade relations between Turkey, Azerbaijan, Iran, Georgia, Kazakhstan and Kyrgyzstan. In April, 2012 when Turkish then Prime Minister Erdogan visited China. Erdogan and Chinese President Xi Jinping both emphasized the importance of the modern 'Silk Road' and Sino-Turkish cooperation.⁷ from that time on, China-Turkey relations have been developing with reciprocal visits.

It is almost 40 years that China has launched economic reforms. From that time on, Chinese economy has had lots of changes, these changes both brought a series of opportunities and challenges. However, the rise of China fundamentally developed under the strategic targets of Communist Party of

---

⁴ Tian Jinchun, "One Belt and One Road: Connecting China and the world", *Global Infrastructure Initiative, Voices on infrastructure*, June 2016, p.2.

⁵ Hong Yu, "Motivation behind China's 'One Belt, One Road' Initiatives and Establishment of the Asian Infrastructure Investment Bank", *Journal of Contemporary China*, 2017 Vol. 26, no. 105, P. 353-360.

⁶ Ibid.

⁷ Xue Li, *Belt and Road Initiative: The Analysis of Chinese and Foreigners*, Chinese Social Science Press, Beijing, 2017.1. ISBN 978-7-5161-9725-7. P.290.

China (CPC) which promised to lift Chinese nation out of poverty and international humiliation. Chinese Government kept the majority of these promises from 40 years on. Although, Chinese economy continues to grow up, but it was the first time that Chinese economy began to slowdown and its growth rate fell below 7% in 2014.⁸

Currently China is approximately dominating 10% share of the world economy. With the help of its BRI, (which is also described to be China's second opening to the global market) China aims to enhance the connectivity of countries infrastructure chain by allowing cultural, academic exchanges. with the help of this strategy China hopes to be more effective in the international stage both politically and economically.⁹ China put the BRI concept forward as a new strategical concept for involving China's soft power influence. Furthermore, this initiative is expected to give important economical and development opportunities to 65 countries and approximately 4.4 billion people. its economical range is expected to reach 21 trillion dollars and it is 12 times bigger than Marshall Plan which was planned to rebuild Europe after World War II. However, for China, the BRI is a bold and a new strategy, which is still evolving.¹⁰

The BRI is based on existing and planned linkages from different regions of China towards the outside world which supported by large political, financial contributions and a huge economic market.¹¹ This is a great opportunity for expanding China-Turkey domestic markets, regional development and strategical cooperation.

China has undertaken the locomotive role for this initiative. The diversity and different economic and political situations of the countries along the routes inevitably make these countries have interest based relations with China in the context of 'Win Win' offer. China seems not to give any obligation to related countries to be a part of BRI, China offers a wide economical and commercial alternative to the partners of the BRI and make them benefit together. In any case , China will get the lion share of this benefits, while the other related countries seem agree with China's large portion.

The revitalization of the ancient 'Silk Road' is basically a long-term mutual wining concept. It is supposed to keep on shape the world trade once again in the name of the BRI. In such an advanced

---

⁸ Heike Holbig, "Whose New Normal? Framing the Economic Slowdown Under Xi Jinping", *Journal of Chinese Political Science*, 26 February 2018, P. 344-357.

⁹ M.S. Siddiqui. "OBOR to propel China to global leadership" *Financial Express*, Dhaka, 27 May 2017, vol. 24. No:192, Regd. No: 1589.

¹⁰ Ajay Chhibber, "China's One Belt One Road Strategy: The New Financial Institutions and India's Options", *Institute for International Economic Policy, Working Paper Series*, Elliott School of International Affairs, The George Washington University, IIEP-WP-2017-7, March 2017, P. 3-9.

¹¹ Irina Ionela Pop, "Strengths and Challenges of China's 'One belt, One road' Initiative", *Centre for Geopolitics & Security, Realism Studies*, 9 February 2016, P. 1-2.

technology and communication era, its influence likely will not be limited with its region. Thus, as a fast developing country Turkey is supposed to play a crucial role in the development and transportation of this Initiative and build more multilateral and bilateral relation with China and Central Asia. Chinese President Xi welcomes Turkey's supports and its active role for developing of the BRI, President Xi stated that "China is ready to steadily advance major projects of cooperation with Turkey under the BRI. These two countries should better align their strategies according to the principle of equality and mutual benefits".¹² China is in a struggle for preparing 30-40 years long term economic policies. As President Xi declared "China aims to reach its middle class welfare society by the 2021 which is the Chinese Communist Party's 100th anniversary; and by 2049, China aims to be powerful, democratic, civilized and modern socialist country which is the 100th anniversary of the New China".¹³ In this sense, China aims to provide some funds for transportation, commerce and infrastructure investment; taking away the obstacles in front of the free trade and engage all the countries on the line of the BRI and benefit of developing opportunities. Thus China wants to develop China's less developed inner and western regions, consolidate its economic sovereign in the world trade and maintain its economy growth. In the context of these purposes, China seeks for new strategies and new strategic partners. China's long term objections are moving forward similar to Turkish economic policies , such as the economic integration of Turkey and Asian Countries, Turkey's economic targets of 2023, 2053,2071and its other long term political and economic objections.

---

¹² Liu Yue, "Turkey to strengthen cooperation under B&R Initiative", 2017-05-14, *Xinhua News Agency*, <https://eng.yidaiyilu.gov.cn/qwyw/rdxw/13223.htm>, (last visited 20 November 2018).

¹³ Cem Okan Tuncel, "Bir Kuşak Bir Yol: 21. Yüzyılın En Büyük Kalkınma Projesi", *Uludağ Üniversitesi*, 15.05.2017, <http://www.criturk.com/haber/ozel-haber/bir-kusak-bir-yol-21-yuzyilin-en-buyuk-kalkinma-projesi-25859>, (last visited 18 February 2018).

Table I, Infrastructure projects being planned and undertaken in China's Belt and Road Initiative.

Source: Mercator Institute for Chinese Studies, 15 February 2018

The BRI is supposed to start from the Eastern Asia to reach the Western Europe and Northern Africa, it needs large infrastructure, transportation, communication, commercial and cultural networks. Accordingly, Turkey has extended a great length to increase its diplomatic and economic efficiency both regionally and globally. Recently , Turkey is giving more priority to the bilateral and multilateral relations with China, Central Asia and neighbor countries,¹⁴ Both have enhanced economic relations with western and eastern.

Energy

Beijing is utilizing the BRI as a mechanism to establish and extend political linkages with related countries. Some states have agreed to increase political coordination with China, deepening political trust and aligning strategic political interests under the BRI framework.¹⁵ Currently, many significant project are being done with these countries, and some different projects are on the way, such as including a railway connection between Eastern China, Central Asia, Turkey and Europe, the see way projects which started form China to African and European countries and several other energy projects

¹⁴ Sadık Ünay, “Bir Kuşak Bir yol ve Stratejik Açından Türkiye- Çin İlişkileri”, Türk Dış Politikası, *Kriter Dergisi*, Haziran 2017, <http://kriterdergi.com/bir-kusak-bir-yol-ve-stratejik-acidan-turkiye-cin-iliskileri/> 4/10- (last visited 16 February 2018).

¹⁵ Jeffrey Reeves, “China’s Silk Road Economic Belt Initiative: Network and Influence Formation in Central Asia”, *Journal of Contemporary China*, 19 Feb 2018. P.6

which are vital for China's energy demand. China-Turkey energy based relation is another crucial topic for two countries' strategic cooperation.¹⁶ Turkey is located in the 'Middle Corridor' of the BRI which is a critical direction of the Belt and Road Economic Belt, this project is thought to decrease the transportation time between Turkey and China from 30 days to 10 days. This will give Turkey another chance to strengthen its economic relations with the other countries on the economical stripe of the BRI. Turkey is an important actor for its role in 'Trans Anatolian Natural Gas Pipeline Project' (TANAP) and 'Turkish Current' projects, Turkey has held many important precautions for energy security to connect the BRI to the 'Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia' (TRACECA) which was established in 1998 as a corridor of Euro-Caucasia-Asia, with the connection of this corridor to Baku-Tbilisi-Kars (BTK) railways and Marmaray Tunnel, through which reach Europe. This is very important for China and other related countries' energy requirements and energy transformation.¹⁷ In addition, it carries a great potential to support Turkey to be a logistic center for energy and commercial goods which is essential for the development of Interior and Eastern regions of Turkey and the decreasing unemployment of young people.

As the ambassador of China in Ankara Yu Hongyang stated that: "Turkey is located at the center point of connecting Asia and Europe which is very important for reviving of ancient 'Silk Road' Turkey is a natural member of BRI. Having cooperation with Turkey in every field is very important for China. The aims of the BRI is to enhance international cooperation and make the international trade free".¹⁸

China and Turkey have established friendship and carried out all-round cooperation, bringing tangible benefits to the peoples of the two countries and promoting regional peace, stability and development. Turkey has also declared its strong interest in the BRI and two countries signed a memorandum in 2015. On aligning the BRI with the 'Middle Corridor' and the 'Caravanserai Project'. Turkey's then Ambassador in Beijing Ali Murat Ersoy has affirmed that 'Caravanserai Project' that was introduced as a concept in 2008, is supposed to increase the cooperation among customs along with the BRI. This Project aims to facilitate trade and transportation in Asia. In the context of the BRI, Turkey's mega projects like the third bridge on the Istanbul Strait, Eurasia Tunnel, Marmaray Tunnel is supposed create more bilateral opportunities for the cooperation of Turkey, EU, Turkey-Asia and Turkey-Eurasia. Turkey is one of the fastest growing energy markets in the world. Therefore, investment opportunities

---

¹⁶ Erdal Tanas Karagöl, "Modern İpek Yolu Projesi", *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı* (SETA), Perspective, Sayı: 174, Mayıs 2017. p. 2-5.

¹⁷ İBİD,

¹⁸ Hong Yang, "Bir Kuşak Bir Yol" Zirvesinin Detaylarını Paylaştı", *Milliyet Gazetesi*, <http://www.milliyet.com.tr/cin-buyukelcisi-hongyang-bir-kusak-bir-ankara-yerelhaber-2028150/>, (last visited 6 November 2017).

in mining and energy are important and these sectors can be explored. Turkey wants to work with China in the fields of green technologies and nuclear power”.¹⁹ In addition, Turkey and China also need to cooperate with global issues like, energy, food, safety, social and liberal political changes, terrorism, international and domestic risks, environmental problems, climate changes etc.²⁰

Turkey and China can have long term cooperation based on mutual respect and mutual benefits of bilateral relations. Enhanced Turkish and Chinese relations is supposed to make Central Asia and Middle East more stable. It is clear that for the security of the BRI one the most important factors is the regional key countries’ cooperation. for these purposes, the projects such as: BRI and The Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB) made China cooperate with many countries. Turkey, as a founder member of AIIB and a dialog partner of SCO, with its important geographical position has the key country role between Asia, Europe and Middle East. Turkey’s economical and historical relations with Central Asia plays an important partnership role and long-term economic benefits both for Turkey and China.

AIIB

From 2014 on, in the context of its general strategy China has played leadership role for 3 economic initiatives. These initiatives are: BRICS Development Bank, BRI infrastructure fund and Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB Bank). Several reasons made China undertake these initiatives: The lack of the efforts to reform the world economic system; The surplus infrastructure demands of Asian countries; The needs of new infrastructure demands for Asian countries, the strong expectation for the slowdown of economic growth of China and the reluctance of the other powerful countries’ sharing economical and strategical superiority with developing countries. For these reasons, in accordance with the BRI, on 24th of November 2014, AIIB was established in Beijing with the participation of 21 countries. In 2016 China became the biggest shareholder of the bank with the 26% share. India is the second biggest shareholder with the 7.5% share and Turkey is the 11th biggest shareholder of the bank with the 2.5% share.²¹

According to the Asian Development Bank, from 2010 to 2020, 8.2 trillion dollars needed for Asian countries’ infrastructure expenses and China wants to undertake these expenses with its BRI

---

¹⁹ Lily Wang, “China & Turkey, Strong Cooperation under the “Belt and Road” Initiative”, An exclusive interview with Ali Murat Ersoy, Ambassador of The Republic of Turkey, *China’s Foreign Trade*, 2017, No: 3. P.61-64.

²⁰ Kerem Alkin, “Türkiye’ye ‘Bir Yol, Bir Kuşak’ Çağrısı”, *Sabah Gazetesi*, 24.03.2017, <https://www.Sabah.com.tr/yazarlar/kerem-alkin/2017/03/24/turkiyeye-bir-yol-bir-kusak-cagrisi> (last visited 17 February 2018).

²¹ Cengiz Yavilioğlu, “Çin Öncülüğünde Yeni Bölgesel Finansal Mimari Oluşturma Çabaları: Tek Kuşak-Tek Yol Projesi” *Maliye Dergisi*, Sayı 170, Ocak-Haziran 2016, P. 5.

members in the context of economic integration. President Xi also pointed that, “China’s benefits based on peace, welfare, clarity, innovation and civilization in the coordination of all of the world’s benefits. in the BRI form”.²² BRI is the first and foremost about China’s domestic economical inequalities rather than Chinese potential spreading its influence around the world and regions.²³ As President Xi stated above, peace and stability based political and economic cooperation can attract all parties interest. In this sense, a strong China-Turkey cooperation is possible. In the light of this cooperation, Turkey is modernizing its railways from the very East to the very West, adding new railways and high speed trains to be major port cities of Turkey, and also modernizing and increasing the capacities of its ports. These important infrastructure improvements can also encourage two countries’ investors have long term investment goals in the context of China-Turkey long term cooperation

III. SCO and its implications in Sino-Turkish Cooperation

The end of the Cold War was also the end of geopolitical tensions between East and West. It begets many innovations for Eurasia as well. One of the most specific changes is the rising of Turkey as an important country in the Eurasia politics. Turkey has developed relations with Central Asia and got a significant advantage of being both regional and international political actor.²⁴ As a result of the political and economic dynamics, Turkey has adopted its own political and economic strategies both in domestic and international politics.²⁵ Since 1990 on, Turkey has recognized itself as a key potential country for energy transportation between Asia, Europe and Middle East.²⁶ Turkey’s this potential motivated Turkey to have multilateral policies not just limited with regional states, but also made Turkey establish important relations with international organizations.

Since 2005, Turkey has interested in the accession to the Shanghai Cooperation Organization (SCO). This was mentioned several times by Turkish President Erdoğan. While Turkey’s first application for the SCO as an observer country status was not successful; but Turkey’s

---

²² Ümit Alperen, “Bir Kuşak Bir Yol: Çin karakteristiği ile küreselleşme”, Karar, 20.05.2017, <http://www.karar.com/gorusler/bir-kusak-bir-yol-cin-karakteristigi-ile-kuresellesme-487431#>, (last visited 10 November 2017).

²³ Jacob L. Shapiro, “One Belt, One Road, No Dice, China’s ambitious infrastructure plans have a long way to go to become a game-changer”, *Geopolitical Futures*, Reality check, 12 January 2017, p. 1-5.

²⁴ Ünal Çeviköz, “Turkey in a Reconnecting Eurasia, Foreign Economic and Security Interests”, *Center for Strategic & International Studies* (CSIS), APRIL 2016. P.1.

²⁵ Güneş, Murat Tezcür and Alexandru Grigorescu, “Activism in Turkish Foreign Policy: Balancing European and Regional Interests” *International Studies Perspectives*, Loyola University Chicago, 2014, 15. P. 274.

²⁶ Camilla Wuensch, “Turkish Stream: Ankara Trying to Balance East and West”, *Center for Strategic & International Studies* (CSIS) July 10, 2015. P1.

application for the SCO's Dialogue Partner Status on 23rd March 2011 was accepted on 7th of June 2012.²⁷

Turkey is one of the strategic depth country and also a crucial country on the 'China-Central-West Asia Economic Corridor'(CCWAEC). For China, Turkey is an essential security actor, it is not just a dialog partner of SCO, an important member of Islamic Cooperation Organization(ICO), But also Turkey has an important role in Eurasia politics. In addition, China-Turkey Cooperation can have a constructive role on the stability of Xinjiang which is vital for the succession of the BRI. Thus China and other SCO members are expected support Turkey's present position in SCO and its full membership process.

In 2001, in SCO Convention, it was declared in the first article that SCO was established to fight against 'three evils': 'Terrorism, Separatism, and Extremism'.²⁸ Turkey is currently Fighting against these 'three evils', in addition, Turkey has intimate religious, cultural or ethnical relations with China's Western neighbor countries such as Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan and Tajikistan. Thus Turkey's SCO membership may make Central Asia more stable, which is essential for China's 'One China' policy and for the security of the BRI. In 2012, when Chinese President Xi visited Turkey, he towards Turkish President Erdoğan has stated that: "Mister President! You obviously stated that, you will not allow any activity be organized in Turkey which may be considered as a threat towards China's independence, sovereignty and territorial integrity. We are very content with your this idea".²⁹ Moreover, Turkey has stable and developing relations with Pakistan and Iran (Recently Pakistan bought 30 Turkish made helicopters).³⁰ Currently, Iran has an observer country status in SCO, while Pakistan became a full member of SCO in 2017 with India. A large and a comprehensive SCO is much more likely to facilitate the BRI implementation process, enhance the relations between Turkey – China, Turkey-Central Asia and Turkey-SCO members.

Turkish foreign policy is still going ahead parallel to Turkish then Prime Minister Ahmet Davutoğlu, when he described Turkish Foreign Policy during his Minister of Foreign Affairs time. He stated that: "Our aim is to make Turkey be a more powerful country and get its historical mission on the geo-strategical position at the center of Europe and Eurasia, to be a pacifist actor both regionally and

---

²⁷ Erdem Eren, "Shanghai Cooperation Organization and Future Perspective in Turkish Foreign Policy" *Strategic Public Management Journal*, ISSN 2149-9543, Volume 3, Issue 5, May 2017, P. 87

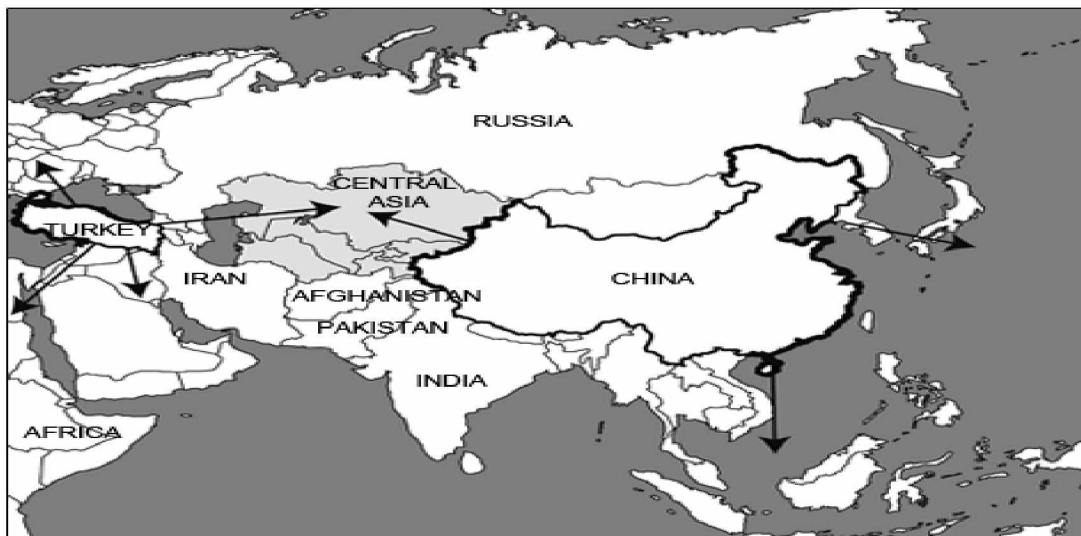
²⁸ Roy Allison "Protective Integration and Security Policy Coordination: Comparing the SCO and CSTO" *The Chinese Journal of International Politics*, Oxford Uni. 2018, Vol. 0, No. 0.P.19-30.

²⁹ Erkin Ekrem, "Türkiye Çin ilişkileri", *Stratejik Düşünce Dergisi*, Mayıs 2012, S.67-68.

³⁰ Pakistan Defence Forum: <https://defence.pk/pdf/threads/turkey-and-pakistan-ink-deal-for-the-sale-of-30-atak-helicopters.567559/> July 13, 2018, (last visited 18 October 2018).

globally, and Turkey will work very hard for global peace”.³¹ In this sense, Turkey is willing to keep its NATO membership, and also wants to be a member of SCO. By doing this, Turkey hopes to have a more powerful role both in Western and Eastern politics and also to have more contributions to the global peace and development.

Table II, The Significance of the Strategic Partnership of Turkey and China in the Central Asia and Belt and Road Initiative

Recourse: China and Turkey: A Partnership to Reshape the World, RiskWatch Dog, 25 October 2010

Turkish President Erdoğan declared that “SCO is more powerful and better than European Union, we have common values with SCO members”.³² By mentioning this, President Erdoğan pointed out that the developing relations of Turkey with Central Asia and China are very important, and these relations encloses a large scale of economic opportunity as well. China is also content with having close relations with Turkey. When Turkish President Erdoğan visited China, President Xi said “The development of China-Turkey strategic and cooperative relations is in the fundamental interests of the two nations and their people. The two sides should respect and accommodate with each other’s core concerns and deepen security and anti-terrorism cooperation”.³³

Turkey and China also have common interests in geo-politic and security of the Middle East and

³¹ Ahmet Davutoğlu, “Rekabet Değil İşbirliği Coğrafyası İstiyoruz”, *Stratejik Düşünce Dergisi*, Kasım 2010, S.14-18.

³² Lina Wang, “Will Turkey Join the Shanghai Cooperation Organization Instead of the EU? ”, *The Diplomat*, November 24, 2016, <https://thediplomat.com/2016/11/will-turkey-join-the-shanghai-cooperation-organization-instead-of-the-eu/>, (last visited 6 January 2019).

³³Liu Yue, “Turkey to strengthen cooperation under B&R Initiative”, 2017-05-14, *Xinhua News Agency*, <https://eng.yidaiyilu.gov.cn/qwyw/rdxw/13223.htm>, (last visited 20 November 2018).

Central Asia. As raising energy requirement and increased terrorist actions taken into account, the assurance of safety and peace is getting more important for Turkish and Chinese interests. For China, Turkey is considered to be a gate to open Europe and Balkans, and also a good partner in the Middle East and Central Asia; and for Turkey, China is an important partner that Turkey should cooperate with politically, economically and strategically. Turkey has a big significance in controlling Eurasia's strategic passages and BRI's materially and morally potential objections. Recently, Turkey is trying to enhance its Asia Politics, balance its Western-Eastern relations and to be more active in the global politics.

The Middle East and Central Asia are relatively unstable regions, the worse these regions situation go, the more possible other stable countries face to incursion of refugees and mushrooming of terrorism.³⁴ These possible issues can be avoided with a full-fledged cooperation of regional states, international organizations such as SCO and non-governmental institutions. Along with this, financial educational investments are also essential for the employment and stable future of these regions. As president Erdogan stated that "The projects like BRI will provide infrastructure developments and bring the end of terrorism".³⁵ The prosperity of Central Asia and Middle East is belong to the regional and international collaboration. The development of underdeveloped states is more likely to make them safer and have them get rid of the threat of terrorism and make them be more stable.

IV. The opportunities and challenges of Sino-Turkish cooperation

Uygur (Xinjiang) Issue

From 2000s on, China is keeping an effective public policy in order to have prestige based an affirmative image in the international relations. By doing this, China wants to prevail the world upon China has 'Peaceful Rising', 'Peaceful Development' and 'Harmonious Society'.³⁶ China has a peaceful foreign policy and progressing well. However, sometimes China's this effort is not enough to persuade some analysts because of emergence of some unpleasant events in China, in particular, involved with Xinjiang Issue.

Turkish-Chinese relations have witnessed quite a busy diplomatic period, in 2018, one vice prime minister; the president of Turkish Grand National Assembly and 10 ministers have visited China. These visits were not just done for trade and tourism purposes, and also done for political issue. Chinese

---

³⁴ Rıza Kadılar, Erkin Ergüney, "One Belt One Road Initiative: Perks and Challenges for Turkey" *Turkish Policy Quarterly*, Summer 2017, Vol. 16-No.2. P. 87-90.

³⁵ Ibid.

³⁶ Mustafa Yagci, "Rethinking Soft Power in Light of China's Belt and Road Initiative" *International Relations/ Uluslararası İlişkiler*, Vol.15, No, 57, 2018. P. 72.

Government also had some strict policies against terrorism especially in Xinjiang after ISIS terrorist activities. Some Turkish analysts think that there are some humanitarian uncomfortable events happen in China's Xinjiang Uyghur Autonomous Region. But Chinese government argues that the government is protecting Xinjiang people from the terrorism. Thus Chinese government is training them. However, these scholars claim that , no matter what is said, it is hard to believe that there is not uncomfortable events happening involved with humanitarian issues, and also it is hard to believe some other exaggerated allegations have claimed by other groups against Chinese Government. When the president of Turkish Grand National Assembly Binali Yıldırım met the Chairman of China's National People's Congress Standing Committee Li Zhanshu, Yıldırım stated that: Turkey admits the groups who have ties with ISIS are terrorists, and Turkey insists on fighting against them. For all that, Yıldırım has emphasized that the Uyghur People who both have lineage and kinship relations with Turkish people , they should be keeping apart from terrorists and they should not be faced non-humanitarian treatments in China. ³⁷

Uyghur issue creates inconvenience for Turkey-China relations from time to time. Beijing gives utterance to its displeased for Uyghur Issue based anti-China activities held in Turkey and Turkish Passports issued for Uyghur asylums. However , Turkish Government has declared that Turkey looks at these kind of actions within the framework of Turkish Government's humanitarian responsibilities, rather than anti-China attitudes. Thus , on August 3, 2017, Turkish foreign minister Mevlüt Çavuşoğlu met China's foreign minister Wang Yi in Beijing. Çavuşoğlu assured that Turkey will not allow any activities take out targeting or opposing Chinese Government. In addition, in the context of strengthening ties with Chinese Government, and Turkish President Erdogan participated Silk Road Form in Beijing in 2017 with a large number of committee. Turkey and China have signed agreements on the extradition of criminals, international highway transportation and establishment of cultural centers. These two countries may solve these issues by straightening people to people relations, supporting exchange programs for students, simplify Chinese visa for Turkish People make Chinese and Turkish people have more chance to know each other. These all are essential both for understanding two countries real position and promoting two countries economic and cultural relations.

China-Turkey relations are getting better day by day, and striking in the international community. Turkish President Erdoğan before attending to the BRI summit in Beijing in may 2016, he emphasized

---

³⁷ Muharem Sankaya, "Binali Yıldırım ile Pekin gezisi/Uygur hassasiyeti," 05.12.2018, <https://www.haberturk.com/herbolgeden-bir-belediye-mhpye-2248291>, (last visited 10 December 2018).

that “Turkey’s getting closer to China will create a different impression in the world”³⁸ It is Obvious Obvious that President Erdoğan’s expectation from the summit was to promote the economic cooperation between Turkey and China, balance two countries trade, change it partially in favor of Turkey and get more capital access to Turkish economy.

Trade

In this advanced technology era, multi-dimensional cooperation forms an extraordinary competitive environment both politically and economically. This competition has both positive and negative consequences for international cooperation. One of the biggest challenges for China-Turkey relations is the imbalance of international trade, and two countries trade gap is getting bigger and bigger for the benefits of China, China’s exportation takes almost 90% of the bilateral trade.

Although the economic relations between Turkey and China are not satisfied, however they are developing their trade, cultural and social relations day by day. Turkish then Vice Prime Minister Mehmet Şimsek and China’s Vice prime minister Wang Yang attended the first Turkey and China inter-governmental cooperation committee. Şimsek stated that “Now Turkey and China have 28 billion dollars volume of trade. This volume should be increased and at the same time should decrease Turkey’s trade deficiency.”³⁹ In spite of developing economic relations, the trade volume between China and Turkey is still far from 100 billion dollars, the amount that was anticipated by both parties for the near future.

---

³⁸ Erdoğan: Virgül değil nokta mesabesinde, 12 Mayıs 2017, <https://www.yenisafak.com/gundem/erdogan-virgul-degil-nokta-mesabesinde-2656900>, 09.01.2019. (last visited 25 December 2018).

³⁹ Dünya Gazetesi, “Türkiye ile Çin arasındaki ticaret hacmi arttırılacak”, 04 Kasım 2016 <https://www.dunya.com/ekonomi/turkiye-ile-cin-arasindaki-ticaret-hacmi-arttirilacak-haberi-336648>, (last visited 8 February 2017).

Table III, Foreign Trade Values of Turkey - China (Billion USD)

YEARS	EXP ORT	IMP ORT	VOLU ME	BALANC E
2012	2,83	21,29	24,128	-18,462
2013	3,601	24,686	28,287	-21,085
2014	2,861	24,918	27,779	-22,057
2015	2,41	24,87	27,288	-22,459
2016	2,32	25,44	27,769	-23,113
2017	2,93	23,37	26,307	-20,435

Source: Trade Map 2018

As it is shown in table III, the economic and trade relations of two countries are going up in the favor of China, and Turkey's trade deficiency is getting up day by day. This can be balanced positively when China allows more Turkish products enter China or more Turkish exporters explore Chinese market and export more Turkish products to China, or with the supports of Chinese and Turkish governments more Chinese tourists visit Turkey. Although, it is not likely that Turkish trade deficiency can be solved in the near future. However, for Turkey much more essential one is increasing volume of bilateral trade along with decreasing this huge gap of trade imbalance.

BRI has a big capacity of labor and China has an overcapacity problem for Chinese products. BRI is very important both for the activation of the world economy, solving China's economic problems and China-Turkey economic relations. China and Turkey can benefit these opportunities by multidimensional cooperation. In order to increase the volume of bilateral trade reach at 100 billion dollars in the near future. The strengthening of cultural and economic exchanges , public interest activities, education, health care, poverty reduction, biodiversity and ecological protection and interaction of cultures is expected to receive the highest priority for these two countries.⁴⁰ Inasmuch as the BRI is an economical engagement of Asian, European and African countries. Beyond its economic

⁴⁰ Dipankar Banerjee, "China's One Belt One Road Initiative – An Indian Perspective", *Yusuf Ishak Institute*, (ISEAS), Singapore, ISSN 2335-6677, 31 March 2016 ISSUE: 2016, No: 14, p.8.

integration, it is an integration of cultures and communities.⁴¹

Turkish Ambassador of Beijing Abdulkadir Emin Önen affirmed that “the one of the important components of the ‘Middle Corridor’ which is also known ‘Iron Silk Road’, Baku-Tbilisi-Kars Railroad Project has started operation last year. This railroad not only connects Turkey, Azerbaijan and Georgia, but also allows a train from London to reach at Beijing within two weeks. The negotiations with our Chinese friends over the joint construction of the Edirne-Kars fast track, which will connect Turkey’s easternmost and westernmost cities. Increasing cooperation between our countries due to the ‘Middle Corridor’ and the BRI, and the strengthening trust-based relations between the presidents of the two countries have greatly boosted bilateral relations”. (President Erdogan and President Xi have met five times in the last two years).⁴²

China and Turkey both are raising economies, their global importance is getting higher day by day and also their economic growth rate is in the top five in the world. Turkish then Vice prime minister Mehmet Şimşek, in the “BRI and its possible implications for Turkey” panel discussion pointed out that Turkey is in the process of establishing good relations with China. The BRI will let Turkey have stronger relations with Central Asia, as well as it will have implications on the world economy in the next 50 and 100 years, this can also be considered as a geopolitical center shift. Chinese economy has grown around 10% in the last 40 years, and this is a miracle. In 2049, Asian infrastructure is likely to be better than Europe’s.⁴³

Tourism

Another important point for two countries cooperation is tourism. Turkey is a new and an undiscovered destination for Chinese tourists. Many Chinese tourists should come and visit Turkey. 2018 was Turkish tourism year in China, it was an opportunity for two countries developing social and cultural relations and stabilization of bilateral relations. About Turkish tourism year Chinese President Xi declared that “China welcomes the Turkish side to hold a Turkey tourism year in China in 2018, and China is ready to boost bilateral people-to-people exchanges with the country, taking the opportunity of an agreement to set up cultural centers on both sides”.⁴⁴ In 2018, half million Chinese tourists were

---

⁴¹ Irina Ionela Pop, “Strengths and Challenges of China’s “One belt, One road” Initiative”, *Centre for Geopolitics & Security in Realism Studies (CGSRS)*, 9 February 2016, P. 3.

⁴² Abdulkadir Emin Onen, “China and Turkey seek to build a common future”, 2018-08-06 09:55:09, *China Daily*, <https://eng.yidaiyilu.gov.cn/ghsl/wksl/61956.htm>, (last visited 20 December 2018).

⁴³ Sozcu Gazetesi, <https://www.sozcu.com.tr/2018/ekonomi/simsek-dunyada-ciddi-bir-demokratik-durgunluk-var-2431134/> (last visited 20 June 2018).

⁴⁴ Liu Yue, “Turkey to strengthen cooperation under B&R Initiative”, 2017-05-14, *Xinhua News Agency*, <https://eng.yidaiyilu.gov.cn/qwyw/rdxw/13223.htm>, (last visited 20 November 2018).

expected to visit Turkey. When it is compared to the last a few years, in 2018, Chinese tourists have increased almost 6 times than before. When it is compared to China's population, half million is still very less, however it is a chance to increase the number of Chinese tourists in the near future. For better relations, Chinese government is also supposed to simplify visa application for Turkish people.

In 2015 when Turkish President Erdogan visited China, he mentioned the importance of the economical, infrastructure and technologic cooperation with China. China has 2021 targets and Turkey has 2023 targets, two countries short term development strategies are also similar, all these make these two countries cooperate easier.⁴⁵ It is worth to mention that the using of National Currencies is mostly recommended by Turkey for bilateral and multilateral international trade with China and neighbor countries. In 2017, Bank of China opened in Istanbul which is expected to facilitate Turkish and Chinese commercial relations and make two countries come closer to use Yuan - Lira in the banking transactions.

V. Conclusion

Turkish Government supports BRI with its superior geo-politic position on the BRI Economic Belt. As a founder member of AIIB and a Dialogue Partner of SCO Turkey has an important role both in Central Asia, Eurasia and Middle East. Chinese-Turkish relations are developing fast and BRI is expected to play a very important role in the process of China-Turkish strategical relations. Turkey has improved its Highways, Railways, ports and commercial centers. In recent years, Turkey and China have quite stable economic developments, they both need more economic and strategic partners, they need foreign investments for reaching their long term objections (Turkey's 2023 and 2071 targets; China's) 2021 and 2049 targets). Uyghur issue is possible to be solved with diplomacy and people to people strong connection. According to the recent political and economic dynamics, one of the most important issue between Turkey and China is the trade deficit issue which is almost 90% in the favor of China. While China takes the 1st place in Turkey's importation and 17th place in Turkey's exportation. Although 2018 was the Turkish Tourism Year in China and in 2018, 500.000 Chinese tourists were expected to visit Turkey, however this number is still far from solving Turkey's economical discontent. By improving two countries relations, two countries should enlarge their trade policies, organize social and cultural activities, straighten exchange programs for students, prepare more opportunities to both parties' entrepreneurs, encourage their investments and advertisements. Chinese government is

---

⁴⁵ Özlem Zerrin Keyvan. "Bir Kuşak Bir Yol Girişimi Çerçevesinde Türkiye-Çin İlişkileri", 15. 17. 2017, <https://ankasam.org/bir-kusak-bir-yol-girisimi-cercevesinde-turkiye-cin-iliskileri/> (last visited 4 November 2017).

expected to reduce the tariffs on Turkish products and allow more Turkish products enter Chinese market (most notably Xinjiang market). Another important point is Turkey should be more active in the SCO with the support of China. China and Turkey have a historic opportunity to collaborate against the present and possible future threats of terrorism which may both harm BRI and the stability of Central Asia and other regions, impair both countries' political and economic interests. Turkey and China are establishing effective strategic policies in order to maintain their long term interest in the multi-dimensional forming regions and world, Turkey and China are also expected to incline mutual deep structural cooperation, not just based on political and strategical cooperation, militaristic and cultural dimensions are also very important for two countries long term cooperation.

References

1. Allison, Roy, "Protective Integration and Security Policy Coordination: Comparing the SCO and CSTO" *The Chinese Journal of International Politics*, Oxford Uni. 2018, Vol. 0, No. 0.P.19-30.
2. Alperen, Ümit, "Bir Kuşak Bir Yol: Çin karakteristiği ile küreselleşme", *Karar*, 20.05.2017, <http://www.karar.com/gorusler/bir-kusak-bir-yol-cin-karakteristigi-ile-kuresellesme-487431#>, (last visited 10 November 2017).
3. Bang, Juin, "Why So Many Layers? China's "State-Speak" and Its Classification of Partnerships" *Foreign Policy Analysis*, University of Michigan, 2017, 13, p.386.
4. Banerjee, Dipankar, "China's One Belt One Road Initiative – An Indian Perspective", *Yusuf Ishak Institute*, (ISEAS), Singapore, ISSN 2335-6677, 31 March 2016 ISSUE: 2016, No: 14, p.8.
5. Çeviköz, Ünal, "Turkey in a Reconnecting Eurasia, Foreign Economic and Security Interests", *Center for Strategic & International Studies* (CSIS), APRIL 2016. P.1.
6. Chhibber, Ajay, "China's One Belt One Road Strategy: The New Financial Institutions and India's Options", *Institute for International Economic Policy, Working Paper Series*, Elliott School of International Affairs, The George Washington University, IIEP-WP-2017-7, March 2017, P. 3-9.
7. Davutoğlu, Ahmet, "Rekabet Değil İşbirliği Coğrafyası İstiyoruz", *Stratejik Düşünce Dergisi*, Kasım 2010, S.14-18.
8. Ekrem, Erkin, "Türkiye Çin ilişkileri", *Stratejik Düşünce Dergisi*, Mayıs 2012, S.67-68.
9. Eren, Erdem, "Shanghai Cooperation Organization and Future Perspective in Turkish Foreign Policy" *Strategic Public Management Journal*, ISSN 2149-9543, Volume 3, Issue 5, May 2017, P. 87
10. Ersoy, Murat, Ambassador of The Republic of Turkey, *China's Foreign Trade*, 2017, No: 3. P.61-64.
11. Güneş, Murat Tezçür and Alexandru Grigorescu, "Activism in Turkish Foreign Policy: Balancing European and Regional Interests" *International Studies Perspectives*, Loyola University Chicago, 2014, 15. P. 274.
12. Holbig, Heike, "Whose New Normal? Framing the Economic Slowdown Under Xi Jinping", *Journal of Chinese Political Science*, 26 February 2018, P. 344-357.
13. Hong yang, "Bir Kuşak Bir Yol" Zirvesinin Detaylarını Paylaştı", *Milliyet Gazetesi*, <http://www.milliyet.com.tr/cin-buyukelcisi-hongyang-bir-kusak-bir-ankara-yerelhaber-2028150/>, (last visited 6 November 2017).
14. Jinchun, Tian, "One Belt and One Road: Connecting China and the world", *Global Infrastructure Initiative, Voices on infrastructure*, June 2016, p.2.
15. Karagöl, Erdal Tanas, "Modern İpek Yolu Projesi", *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı* (SETA), Perspective, Sayı: 174, Mayıs 2017. p. 2-5.
16. Kadılar, Rıza, Erkin Ergüney, "One Belt One Road Initiative: Perks and Challenges for Turkey" *Turkish Policy Quarterly*, Summer 2017, Vol. 16-No.2. P. 87.
17. Keyvan. Özlem Zerrin, "Bir Kuşak Bir Yol Girişimi Çerçevesinde Türkiye-Çin İlişkileri", 15. 2017, <https://ankasam.org/bir-kusak-bir-yol-girisimi-cercevesinde-turkiye-cin-iliskileri/> (last visited 4 November 2017).

Yıldırımçakar, E. (2019), The Belt And Road Initiative And The Opportunities And Challenges Of Developing Sino-Turkish Relations, AUSBD, 2 (3), 69-88

18. Kuo, Lily, and Kommenda, Niko “What is China's Belt and Road Initiative?”, July 30 2018 <https://www.theguardian.com/cities/ng-interactive/2018/jul/30/what-china-belt-road-initiative-silk-road-explainer>, (last visited 28 November 2018).
19. Liu Yue, “Turkey to strengthen cooperation under B&R Initiative”, 2017-05-14, *Xinhua News Agency*, <https://eng.yidaiyilu.gov.cn/qwyw/rdxw/13223.htm>, (last visited 20 November 2018).
20. Önen, Abdulkadir Emin, “China and Turkey seek to build a common future”, 2018-08-06 09:55:09, *China Daily*, <https://eng.yidaiyilu.gov.cn/ghsl/wksl/61956.htm>, (last visited 20 December 2018).
21. Pakistan Defence Forum: <https://defence.pk/pdf/threads/turkey-and-pakistan-ink-deal-for-the-sale-of-30-atak-helicopters.567559/> July 13, 2018, (last visited 18 October 2018).
22. Pop, Irina Ionela, “Strengths and Challenges of China’s “One belt, One road” Initiative”, *Centre for Geopolitics & Security, Realism Studies*, 9 February 2016, P. 1-2.
23. Reeves, Jeffrey, “China’s Silk Road Economic Belt Initiative: Network and Influence Formation in Central Asia”, *Journal of Contemporary China*, 19 Feb 2018. P.6.
24. Sarıkaya, Muharem, “Binali Yıldırım ile Pekin gezisi/Uygur hassasiyeti,” 05.12.2018, <https://www.haberturk.com/her-bolgeden-bir-belediye-mhpye-2248291>, (last visited 10 December 2018)
25. Shapiro, Jacob L. “One Belt, One Road, No Dice, China’s ambitious infrastructure plans have a long way to go to become a game-changer”, *Geopolitical Futures, Reality check*, 12 January 2017, p. 1-5.
26. Siddiqui, M.S, “OBOR to propel China to global leadership” *Financial Express, Dhaka*, 27 May 2017, vol. 24. No:192, Regd No: 1589.
27. Sözcü, Gazetesi, <https://www.sozcu.com.tr/2018/ekonomi/simsek-dunyada-ciddi-bir-demokratik-durgunluk-var-2431134/> (last visited 20 June 2018).
28. Tuncel, Cem Okan, “Bir Kuşak Bir Yol: 21. Yüzyılın En Büyük Kalkınma Projesi”, Uludağ Üniversitesi, 15.05. 2017, <http://www.criturk.com/haber/ozel-haber/bir-kusak-bir-yol-21-yuzyilin-en-buyuk-kalkinma-projesi-25859>, (last visited 18 February 2018).
29. Ünay, Sadık, “Bir Kuşak Bir yol ve Stratejik Açından Türkiye- Çin İlişkileri”, Türk Dış Politikası, *Kriter Dergisi*, Haziran 2017, <http://kriterdergi.com/bir-kusak-bir-yol-ve-stratejik-acidan-turkiye-cin-ilişkileri/4/10-> (last visited 16 February 2018).
30. Wang, Lily, “China & Turkey, Strong Cooperation under the “Belt and Road” Initiative”, An exclusive interview with Ali Murat Ersoy, Ambassador of The Republic of Turkey, *China’s Foreign Trade*, 2017, No: 3. P.61-64.
31. Wang, Lina, “Will Turkey Join the Shanghai Cooperation Organization Instead of the EU? ”, *The Diplomat*, November 24, 2016, <https://thediplomat.com/2016/11/will-turkey-join-the-shanghai-cooperation-organization-instead-of-the-eu/>, (last visited 6 January 2019).
32. Wuensch, Camilla, “Turkish Stream: Ankara Trying to Balance East and West”, *Center for Strategic & International Studies (CSIS)* July 10, 2015. P.1.
33. Xue, Jingjing, (薛晶晶) “Chinese Turkish relations in the context of the Belt and Road Initiative” 《一带一路》背景下中国与土耳其的关系》, *Law and Society, 法制与社会*, Political Forum, 政法论坛, 2017, 7(中), 第 144 也. p.144.
34. Xue Li, *Belt and Road Initiative: The Analysis of Chinese and Foreigners*. Chinese Social Science Press, Beijing, 2017.1. ISBN 978-7-5161-9725-7. P.290.
35. Yağcı, Mustafa, “Rethinking Soft Power in Light of China’s Belt and Road Initiative” *International Relations/ Uluslararası İlişkiler*, Vol.15, No, 57, 2018. P. 72.
36. Yavilioğlu, Cengiz, “Çin Öncülüğünde Yeni Bölgesel Finansal Mimari Oluşturma Çabaları: Tek Kuşak-Tek Yol Projesi” *Maliye Dergisi*, Sayı 170, Ocak-Haziran 2016, P. 5.
37. Yu, Hong , “Motivation behind China’s ‘One Belt, One Road’ Initiatives and Establishment of the Asian Infrastructure Investment Bank”, *Journal of Contemporary China*, 2017 Vol. 26, no. 105, P. 353–360.
38. Yenişafak Gazetesi, Erdoğan: Virgül değil nokta mesabesinde, 12 Mayıs 2017, <https://www.yenisafak.com/gundem/erdogan-virgul-degil-nokta-mesabesinde-2656900>, 09.01.2019. (last visited 25 December 2018).
39. Dünya Gazetesi, “Türkiye ile Çin arasındaki ticaret hacmi arttırılacak”, 04 Kasım 2016 <https://www.dunya.com/ekonomi/turkiye-ile-cin-arasindaki-ticaret-hacmi-arttirilacak-haberi-336648>, (last visited 8 February 2017).
40. Dipankar Banerjee, “China’s One Belt One Road Initiative – An Indian Perspective”, *Yusof Ishak Institute, (ISEAS)*, Singapore, ISSN 2335-6677, 31 March 2016 ISSUE: 2016, No: 14, p.8.

ANKARA ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

1. Yayınlanması istenen makalenin Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Yönetim Kurulu tarafından belirlenen yazım kuralları çerçevesinde yazılmış olması şarttır. Eserdeki imla ve bilgi hatalarını düzeltmek yazarın sorumluluğundadır.
2. Yayınlanması için gönderilen makaleler, Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Editör Kurulu tarafından incelenmek üzere hakemlere gönderilir.
3. Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Editör Kurulu, hakemlerden gelen raporları inceleyerek makalenin yayınlanıp yayınlanmayacağına karar verir. Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Editör Kurulu hakem raporlarından bağımsız olarak makaleyi yayınlama hakkını saklı tutar.
4. Hakemler tarafından düzeltme istenen makaleler yazarlarına geri gönderilir. İstenen sürede dönüş yapmayan yazarların Editör Kuruluna ulaştırılmayan çalışmaları yayından düşürülür.
5. Editör Kurulunda onaylanan çerçeve dahilinde düzeltilmesi yapılan makaleler Yönetim Kurulu'na sevk edilir.
6. Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Yönetim Kurulunca yayınlanması onaylanan makaleler yayınlanmak üzere sıraya alınır.
7. Yazar, Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Editör Kurulu tarafından kendisine tebliğ edilen (makale düzeltme süresi, yazım kuralları vs.) hususlarını zamanında yerine getirmek zorundadır.

YAZIM KURALLARI

1. Derginin yazım dili Türkçedir. Ancak İngilizce yazılmış çalışmalar da yayınlanabilir. Yazım ve noktalamasında ve kısaltmalarda TDK İmlâ Kılavuzu'nun en son baskısı esas alınır. Gönderilen yazılar dil ve anlatım açısından bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır. İmlâ Kılavuzu ve Türkçe sözlüğe, <http://www.tdk.gov.tr> adresinden de ulaşmak mümkündür.
2. Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, özetler ve kaynakça dâhil 25 sayfadan fazla olmamalıdır.
3. Makalenin başlangıç kısmında, Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmış makale başlıklarını da içeren 250 kelimeyi aşmayan özet ile Türkçe ve İngilizce beş anahtar kelime bulunmalıdır.
4. Yazar adı, ortaya, italik koyu, 11 punto olarak yazılmalı; unvanı, görev yeri ve elektronik posta adresi dipnotta (*) işareti ile 9 punto yazılarak belirtilmelidir. Diğer açıklamalar için yapılan dipnotlar metin içinde ve sayfa altında numaralandırılarak verilmelidir.
5. Yazı karakteri Times New Roman, 11 punto, satırlar tek aralıklı, dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır.
6. Makalelerde sayfa numarası kullanılmamalıdır.
7. Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Yayın İlkeleri'ne uygun olarak düzenlenmeyen makaleler değerlendirilmeye alınmayacaktır.

SAYFA DÜZENİNE İLİŞKİN ESASLAR

1. Paragraf yazısı, ilk satır 1 cm, paragraflar arası önceki 3 nk, sonra 3 nk, iki yana dayalı, satır aralığı tek olmalıdır.
2. Sayfa düzeni normal, sayfa yapısı üstten 2,5 cm, alttan 2,5 cm, sol 2,5 cm, sağ 2,5 cm, cilt payı 0, üst bilgi 1,25 cm. alt bilgi 1,25 cm olmalıdır.
3. Alt başlıklar kendisinden önce gelen başlıkla aynı hizada olmalıdır. Alt başlıkların yalnızca ilk harfleri büyük harfle başlamalıdır.

DİPNOT YAZIMINDA KULLANILACAK KAYNAKLARIN YAZIMI İLE İLGİLİ ESASLAR

1. Göndermeler (referanslar), Ankara Sosyal Bilimler Dergisi'nde dipnotlar sayfa altında numaralandırılarak verilecektir.
2. Atıfta bulunulan kaynağın tam kimliği verilecektir, atıfta bulunulmamış eserler kaynakçada gösterilemez.
3. Aynı kaynağa yapılan atıflarda kitaplar için, a.g.e., makaleler için a.g.m., tezler için a.g.t., aynı sayfa için Aynı yer kısaltmaları kullanılmalıdır.

KAYNAKÇA YAZIMINDA UYULACAK ESASLAR

1. Kaynakçada yazar soyadı başta, adı ise sonda verilmelidir.
2. Kaynaklar alfabetik sıra ile verilecek.
3. Makalelerde sayfa numaraları tam olarak belirtilecektir.

Atıf İçin Örnekler:

Kitap:

Halil İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu-Klasik Çağ, 1300-1600, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, 11. bs., s. 115.

Sonraki atıflarda: İnalçık, a.g.e., s. 123.

Yazarın birden fazla eseri olması halinde, sonraki dipnotlarda: İnalçık, Klasik Çağ, s. 123.

Makale:

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalea", Belleten, c. III/ sy. 9 [veya III/9] (1939), s. 101.

Sonraki atıflarda: Uzunçarşılı, a.g.m., s. 101.

Kaynakça İçin Örnekler:

Makalelerde kullanılan kaynak ve araştırmalar makale sonunda bu başlık altında gösterilmelidir. Kaynakça, bu başlık altında yeni bir sayfadan başlamalı ve 9 punto yazılmalıdır. Sadece metin içinde atıfta bulunulan kaynaklar yer almalı ve yazarların soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir:

Kitap:

İnalçık, Halil, Osmanlı İmparatorluğu-Klasik Çağ, 1300-1600, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

Makale:

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalea", Belleten, c. III/ sy. 9 [veya III/9] (1939), ss. 99-106.